

DOSSIER

R/ KH.060405

OPDRACHT

OPMAAK BEHEERSPLAN O.L.V-HEMELVAARTKERK
Beschermd bij KB van 29.03.1974

LIGGING

PROVINCIE OOST-VLAANDEREN
9620 Zottegem, Markt 1
1^{ste} afd., sectie A nr. 551

OPDRACHTGEVER

KERKFABRIEK O-L-VROUW-HEMELVAART
Kasteelstraat 18, 9620 Zottegem
Dhr. Pierre De Maesschalck, voorzitter

ARCHITECTEN

Ivan Michiels, *penhouder*
Trapstraat 2, 9620 Zottegem
info@architectmichiels.be, 0475 / 27 43 42
Luc De Backer & Veerle Nys
Bodegemstraat 21, 1740 Ternat
lucdebacker.architect@skynet.be 0478/25.21.72
veerle@z-ed.be 0477 / 20 39 93

DATUM

15.06.2017



BEHEERSPLAN O.L.V-HEMELVAARTKERK

INHOUD

1- Identificatie en afbakening van het beoogde gebied	5
2- Historische nota	10
2.1- Historische kaarten	10
2.2- Archeologisch erfgoed	12
2.3- Stadskern van Zottegem	15
2.4- Bouwkundig erfgoed – Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaartkerk	18
2.4.1-Chronologie bouwgeschiedenis	18
2.4.2-Exterieur	29
2.4.3-Interieur	35
2.4.4-Interieurafwerking	38
2.4.5-Het kerkmeubilair	49
2.4.6-Orgel	56
3- Inventaris erfgoedelementen	57
3.1-Exterieur	57
3.1.1.Gevels	57
3.1.2.Daken	78
3.1.3.Beiaardtoren	81
3.1.4.Glas-in-loodramen	86
3.2- Interieur	95
3.2.1.Algemeen & bouwkundig	95
3.2.2.Afwerkingslagen interieur	115
3.2.3.Houten beelden	125
3.2.4.Gipsen beelden	130
3.2.5.Stenen hoofdaltaar	133
3.2.6.Houten kerkmeubilair	135
3.2.7.Schilderijen	152
3.3. Technische installaties	160
4- Beschrijving van de erfgoedwaarden	161
5- Visie op beheer	162
5.1- Doelstellingen	162
5.2- Voorgestelde restauratieopties	162
6- Richtlijnen, maatregelen en werkzaamheden	166
6.1- Eenmalige maatregelen - restauratiewerken	166
6.2- Periodieke maatregelen - onderhoudswerken	166
6.3- Opsomming van de werkzaamheden	167
7-Manier en tijdstip van opvolging	172
7.1- Eenmalige ingrepen	172
7.2- Onderhoudswerken, periodiek	173
8- Bijlagen	174
9- Lijst afbeeldingen	175
10- Bibliografie	177

1- Identificatie en afbakening van het beoogde gebied

Aanleiding en doel

Zoals beschreven in het onroerend erfgoeddecreet beoogt het beheersplan een betekenisvolle meerwaarde van het onroerend erfgoed. Het beheer van onroerend erfgoed is een ruim begrip. Het omvat alle beslissingen en handelingen die het erfgoed in stand houden, herstellen, verbeteren. Omdat deze beslissingen een belangrijke impact kunnen hebben op de erfgoedwaarde op langere termijn is het van groot belang dat dit goed doordacht en gefundeerd gebeurt. Bedoeling van het beheersplan is om voor een periode van 20 jaar te bepalen welke maatregelen en werkzaamheden nodig of wenselijk zijn. Voordeel van deze globale aanpak is dat de ingrepen op een gestructureerde en logisch gefaseerde manier kunnen worden uitgevoerd, en dat voor in het beheersplan vrijgestelde werken niet telkens afzonderlijk toelating moet worden gevraagd aan Onroerend Erfgoed. Bij een goedgekeurd beheersplan kan worden gerekend op financiële steun voor de uitvoering van de werkzaamheden en beheersmaatregelen.

Overeenkomstig artikel 8.1.4 bevat een beheersplan ten minste :

- 1- Identificatie en kadasterplan met de afbakening van het onroerend erfgoed of erfgoedlandschap of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt, waarvoor het beheersplan wordt opgesteld;
- 2- Een historische nota, die op basis van geschreven of iconografische bronnen en van archeologische of natuurwetenschappelijke bevindingen of sporen een helder inzicht geeft in de totstandkoming en ontwikkeling van het onroerend goed of erfgoedlandschap vanaf zijn ontstaan tot de huidige toestand;
- 3- Een inventarisatie van de erfgoedelementen binnen de afbakening. De huidige toestand wordt geïllustreerd met recente plannen en foto's die een duidelijk beeld geven van het onroerend goed of erfgoedlandschap, of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt;
- 4- De situering en beschrijving van de erfgoedwaarden en de juridische toestand van het onroerend goed of het erfgoedlandschap of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt, waarop het beheersplan betrekking heeft;
- 5- Een onderbouwde visie op het beheer van het onroerend erfgoed of erfgoedlandschap of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt en de beheersdoelstellingen die daaruit voortvloeien;
- 6- Een opsomming en verantwoording van de concrete richtlijnen, eenmalige en terugkerende maatregelen en werkzaamheden die nodig zijn om de beoogde beheersdoelstellingen te bereiken;
- 7- Een voorstel voor de manier en het tijdstip waarop de beoogde beheersdoelstellingen opgevolgd en geëvalueerd zullen worden.

Om het beheer zo optimaal mogelijk af te stemmen op de specifieke erfgoedvorm zal het beheersplan daarenboven volgende bijkomende elementen bevatten ¹:

- Voorstel van werken die vrijgesteld zijn van melding of toelating
- Voorstel beheer cultuurgooederen

Identificatie

Benaming	OLV-Hemelvaartkerk
Adres	Markt, 9620 Zottegem
Kadasternummer	1 ^{ste} afd. sectie A nr. 551
Eigendomssituatie	Stad Zottegem, Markt 1, 9620 Zottegem, is eigenaar van de kerk³. De kerkfabriek, een openbare instelling met rechtspersoonlijkheid, is belast met de zorg voor de materiële voorwaarden die de uitoefening van de eredienst en het behoud van de waardigheid ervan mogelijk maken. Deze taak omvat het onderhoud en de bewaring van de kerk en het beheer van de goederen en de gelden die eigendom zijn van de kerkfabriek of die bestemd zijn voor de uitoefening van de eredienst.
Bescherming2	Beschermd als monument bij KB van 29 maart 1974 (besluit 0702), en gelegen in het stadsgezicht gevormd door de Markt als kern met daarbij de aansluitende straten, bij MB van 22 mei 1981 (beschermingsbesluit 1626)

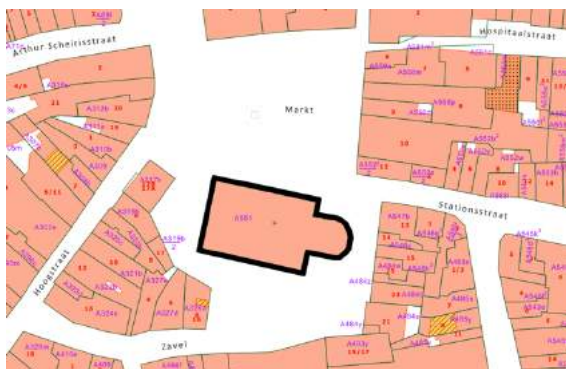
¹ agentschap Onroerend Erfgoed, brief dd.16-03-2015, goedkeuring aanvraag opmaak beheersplan

² Bijlage 4 : beschermingsbesluit 0702, monument (KB van 29 maart 1974), en 1626, stadsgezicht (MB van 22 mei 1981)

³ Bijlage 5 : document eigendomssituatie

Bestemming

Op het gewestplan ingekleurd als gemeenschapsvoorziening ;
In het kerkenbeleidsplan is de visie geformuleerd dat de dekenale kerk minstens tot 2020 uitsluitend zal worden gebruikt voor de eredienst, met een beperkte vorm van 'valorisatie' of occasioneel medegebruik zoals vandaag ook reeds gebeurt. Tot 2020 zijn er in het dekenaat Zottegem geen kerken die in aanmerking komen voor herbestemming. Er wordt naar gestreefd de O.L.V.-Hemelvaartkerk, samen met 4 ander kerken, dagelijks open te houden en zowel in religieuze als cultuurhistorische en toeristische zin te ontsluiten.

Afbakening

Afbakening beheersplan : Contouren van de kerk



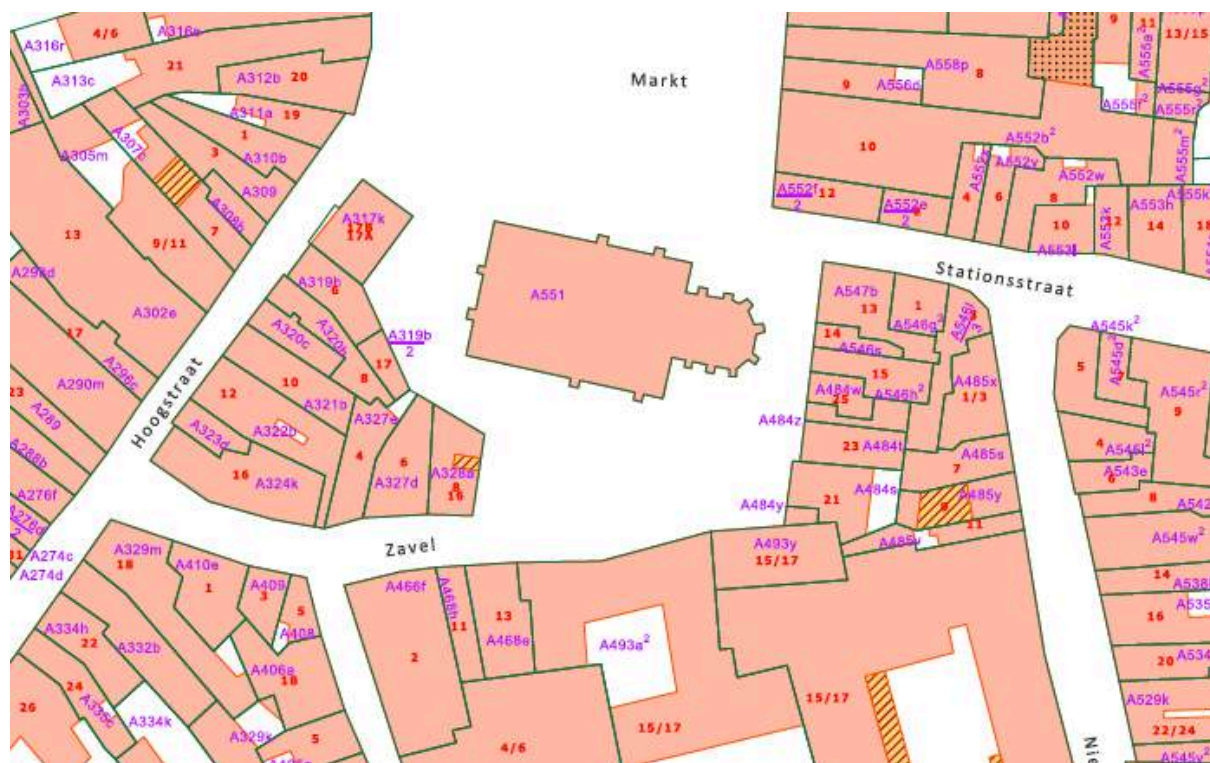
Beschermd stadsgezicht : blauwe zone

Afbeelding 1 | afbakening beheersplan en beschermde zone

Ligging

Afbeelding 2 | Orthofoto 2012 (geo.onroerendergoed.be)





Afbeelding 3 | kadasterplan schaal 1 : 1.000

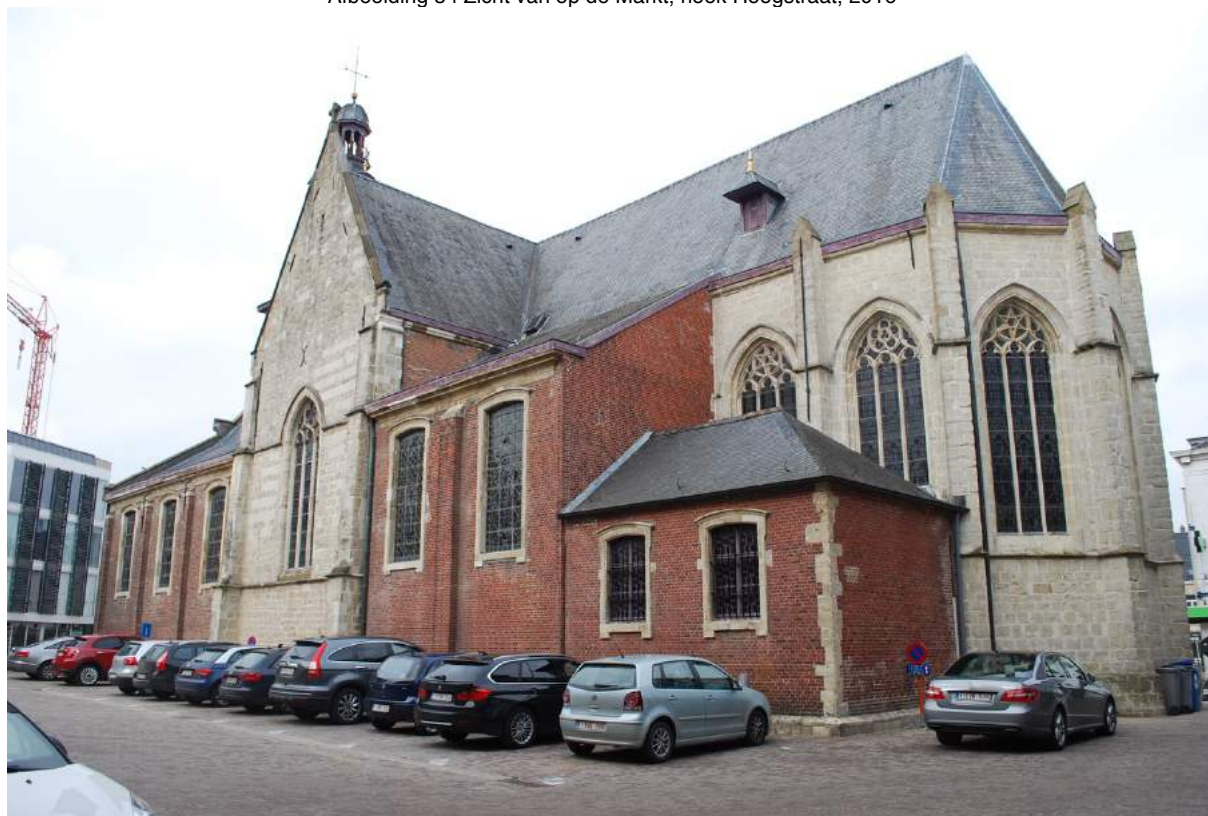
Foto's van het goed in zijn context



Afbeelding 4 | Noordgevel - zicht van op de Markt, 2016



Afbeelding 5 | Zicht van op de Markt, hoek Hoogstraat, 2016



Afbeelding 6 | Zuidgevel - zicht van op de Zavel, 2016



Afbeelding 7 | zicht vanaf de Hoogstraat, 2016



Afbeelding 8 | zicht vanaf de Hoogstraat, 2016

2- Historische nota

2.1- Historische kaarten



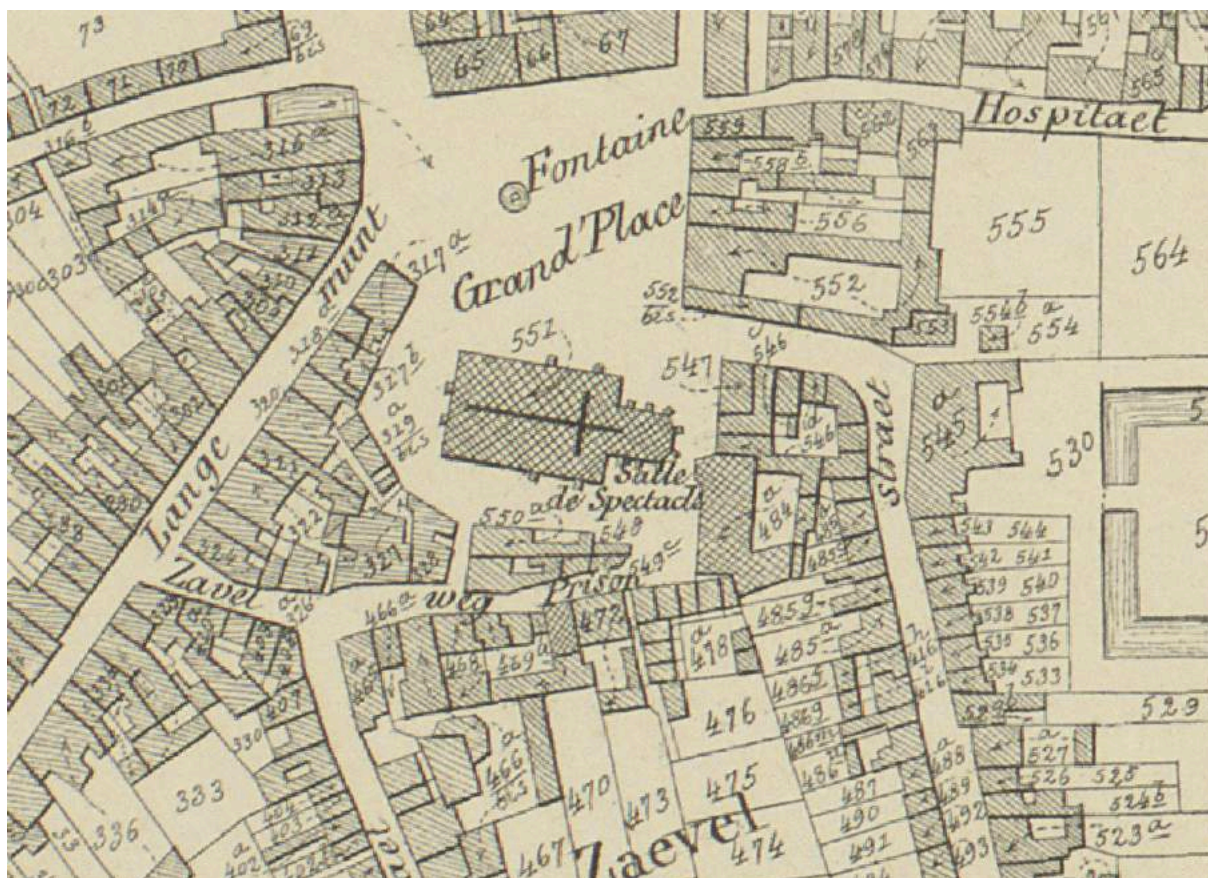
Afbeelding 9 | Ferrariskaart, 1771-1778



Afbeelding 10 | Ferrariskaart, Stadskern Zottegem



Afbeelding 11 | kaart Vandermaelen, rond 1850



Afbeelding 12 | kaart Popp, 1842-1880

2.2- Archeologisch erfgoed

2.2.1- Historische stadskern⁴

Algemene beschrijving

Zottegem is gelegen in de Vlaamse leemstreek. De historische kern is als bebouwde zone aangeduid op de bodemkaart. Ten westen en ten zuiden van het stadscentrum situeren zich droge leembodems met textuur B horizont en matig droge leembodems met textuur B horizont. Ter hoogte van de Bettelhovebeek die ten noorden en ten oosten van de historische kern gelegen is en naar de Wurmendriesbeek ten zuidwesten van de stad, komen matig droge, matig natte en natte alluviale leembodems voor. De stad bevindt zich op de noordwestflank van een heuvelrug waarop de gemeenten Grotenberge, Godveerdegem en Erwetegem gelegen zijn. Het zuiden van de historische kern ligt op ongeveer 65 m TAW en naar de Bettelhovebeek toe in het noorden daalt dit tot 50 m TAW. Op het gewestplan staat de historische kern bijna volledig ingekleurd als woongebied, met enkele verspreide kleinere gebieden die aangeduid zijn als gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut.

Archeologische nota

Er zijn slechts enkele schaarse archeologische gegevens binnen de historische stadskern die wijzen op oude nederzettingssporen. Ter hoogte van de Wolvenstraat-Hoogstraat zijn twee kuilen aangetroffen die dateren uit de midden-bronstijd (De Mulder e.a. 2001; Deschieter 2001). Bij archeologisch onderzoek ter hoogte van de Heldenlaan werd een kuiltje aangesneden met een hoeveelheid ijzertijdscherven (750-500 v. Chr.) (De Wandel & Deschieter 2011, 269-271). Ook zijn er vondsten uit de Romeinse periode in de omliggende gebieden, maar deze houden geen verband met de historische stadskern en zijn aflijning.

Zottegem heeft nooit een middeleeuwse stadsversterking gekend waardoor deze niet kan dienen als leidraad bij de afbakening van de historische kern, zoals bij de meeste historische steden het geval is. De afgebakende zone omvat de voornaamste historische gebouwen, straten en zones uit de late middeleeuwen, zoals die uit het primitief kadaster kunnen afgeleid worden, en dat min of meer de situatie weergeeft zoals die op oudere plannen staat weergegeven. Het gaat hierbij om het stadszicht van Sanderus uit 1644, het stadsplan op de Kabinetskaart der Nederlanden van graaf de Ferraris (1771-1778) en het primitief kadaster uit 1852.

De oudste teruggevonden vermelding van Zottegem dateert uit 1088 waar een zekere Rothardus van 'Sotengem' wordt genoemd (De Potter & Broeckaert 1902). De naam komt van *Sutto-inga-haim* en betekent de hoeve van de familie van Sutto (Gysseling 1960). Dit Germaans *-ingahem*-toponiem werd aangewend van de 6de tot de 8ste eeuw en is een regelmatig terugkerend toponiem in de regio. De heren van Zottegem hebben hun maatschappelijke en politieke machtspositie verworven bij de machtsstrijd tussen de Vlaamse Graaf en de Duitse keizer in de 11de eeuw. Men veronderstelt dat de eerste woonkern ontstaan is ten noordoosten van de burcht van de heer van Zottegem. Het laatmiddeleeuwse toponiem 'ten dorpe' zou hiernaar verwijzen (Van Durme 1999, 18 en 54). Onder impuls van de lokale heren heeft Zottegem zich ontwikkeld tot 'Vrijheid', die enkele kleinere agglomeraties omvatte. De eerste vermelding van deze 'Vrijheid' dateert uit 1286. In een akte uit dat jaar brengt Geraard V van Zottegem leenhulde aan Jan van Avesnes, de graaf van Henegouwen. In de late 12de eeuw zou de oorspronkelijke kern ter hoogte van de burcht zich hebben verplaatst naar het zuiden toe. De reden waarom dit gebeurde is niet duidelijk. Hierbij ontstond er een centraal marktplein met parochiekerk, de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk, van waaruit de belangrijkste uitvalswegen vertrokken. De oudste aanwijzing voor de parochiekerk dateert uit 1162, wanneer het patronaat van de kerk, die afhing van de kerk van Strijpen, geschonken wordt aan de premonstratenzerabdij van Mont Saint Martin (Lamarcq 1989, 142). Als vrijheid is Zottegem nooit voorzien van vestingswerken, ook grote publieke gebouwen, een uitgebreid stratennet en meerdere marktpleinen ontbreken (De Wandel & Deschieter 2011, 262-263). Zottegem kende een bloei in de 14de eeuw door de lakenproductie en door een week- en jaarmarkt. De bewoning ging zich ontwikkelen langs de Nederstraete, de huidige Heldenlaan, de Markt en de Hoogstraat (De Wandel & Deschieter 2011, 263). Door de verwijderde ligging ten opzichte van waterwegen en belangrijke handelswegen, en door de invloedssfeer van andere meer belangrijke steden onder meer in de Dender- en Scheldevallei, speelde Zottegem vóór de 19de eeuw slechts een eerder centraliserende rol voor de lokale nijverheid.

In de binnenstad van Zottegem zijn al enkele archeologische waarnemingen en opgravingen gebeurd. Dit was onder meer het geval bij restauratiewerkzaamheden eind jaren '80 en midden jaren '90 van vorige eeuw en in 2001 op de site van het kasteel van Egmont (Van Eenhooge 1995; Van Eenhooge 2013; De Schieter & De Mulder 2002). Hierbij kwamen de restanten van drie stenen gebouwen aan het licht. Een eerste werd geïnterpreteerd als elementen van een stenen donjon die de 15de-eeuwse burcht voorafging. Daarnaast kwam ook de castrale kapel uit de 12de eeuw aan het licht. Het gaat om een romaans zaalkerkje (7 x 13 m) met vierkant koor. Bij dit kerkje werd ook een gedeelte van de begraafplaats aangesneden. Deze castrale kapel zou al in de 12de eeuw uitgegroeid zijn tot de eerste parochiekerk van Zottegem en situeerde zich binnen het voorhof van de burcht. In de loop van de 14de of 15de eeuw wordt een nieuwe kerk gebouwd, de huidige parochiekerk ter hoogte van de Markt. Naast de castrale kapel en donjon werd nog een derde gebouw geattesteerd op de

⁴ Bijlage 6 : Agentschap Onroerend Erfgoed 2015: Historische stadskern van Zottegem. In Inventaris Onroerend Erfgoed. Opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300550> op 03-11-2015 10:29

kasteelsite. Het gaat om een stenen zaalgebouw dat werd opgetrokken na de verdere uitbouw van de burcht op het eind van de 12de - begin 13de eeuw. Ook in het meer zuidelijk deel van de stad is er archeologisch onderzoek uitgevoerd. Op de 'Remussite' (Hoogstraat-Wolvenstraat) zijn er indirecte aanwijzingen voor de aanwezigheid van 10de-11de-eeuwse bewoning in de onmiddellijke omgeving. Daarnaast werden ook verschillende laat- en post-middeleeuwse sporen aangesneden (De Schieter 2001). Ook bij het onderzoek ter hoogte van de Heldenlaan werden restanten uit dezelfde perioden aangetroffen, met onder andere aanwijzingen voor de activiteiten van één of meerdere pottenbakkers in de 13de eeuw.

Evaluatie van de bewaringstoestand en motivatie voor de afbakening

Uit archeologisch onderzoek in de Zottegemse binnenstad blijkt duidelijk dat de historische stad over het algemeen een vrij goed bewaard en zeer gevarieerd bodemarchief bevat, dat het resultaat is van een continue bewoningsgeschiedenis.

De bewaring van de grondsporen is variabel naargelang de verstoringen die zowel in het heden als in het verleden zijn gebeurd. De anorganische resten zullen over het algemeen goed bewaard zijn, zoals dat al bij het archeologisch onderzoek in de binnenstad kon vastgesteld worden. Wat betreft de bewaring van organische resten is er momenteel niet echt duidelijkheid.

De stedelijke ruimte bewaart sporen van samenlevingen die daar achtereenvolgens aanwezig waren en deze ruimte aan hun noden hebben aangepast. Ze is met andere woorden het resultaat van een complex traject waarbij de invulling veranderlijk was naar gelang de sociaal-economische, maatschappelijke en institutionele context. Meer nog dan bij dorpen hebben stadsplattegronden een cumulatief karakter en verschillende fasen. De meeste steden zijn niet als geheel gepland, maar hebben vaak een oude nederzettingkern die teruggaat op een oude burcht of abdij, een economische infrastructuur of andere. Soms kunnen deze zelfs refereren naar een oudere, vroeg- of pre-middeleeuwse aanwezigheid.

Het gebruik van de 19de-eeuwse kadasterkaart als bron voor het onderzoek naar de historische gelaagdheid van een stad wordt gesuggereerd omdat deze een tijdsbeeld geeft van net voor de industrialisering en omdat dit de eerste nauwkeurige versie van het kadaster is met perceelsaanduiding. De oorspronkelijke perceelsindeling van een stad is een relatief stabiel element in de plattegrond, die vaak een prestedelijke oorsprong kent. Ondanks de processen van herverdeling blijven oude bezitsgrenzen en straatpatronen toch lang zichtbaar in het stedelijke landschap. De historische stedelijke kernen zijn immense archeologische sites en behoren tot de meest uitgebreide en complexe sites ter wereld, zowel in extensie als in stratigrafie. Tegelijkertijd zijn deze sites door permanente verstedelijking en stedelijke ontwikkeling ter plaatse zwaar bedreigd (Tys e.a. 2010).

De stad Zottegem is nooit van stadsmuren voorzien, waardoor andere afbakeningsgrenzen gezocht zijn, meestal een weg en één of meerdere perceelsgrenzen. De afbakening van de historische kern is gebaseerd op de spreiding van de bewoning van het stadscentrum zoals die op het primitief kadaster en de kaart van J.J. de Ferraris geregistreerd staat. Deze grens omvat de burcht van de heren van Zottegem en de bewoning langsheen de grote in- en uitvalswegen. De noordelijke afbakening bestaat uit de perceelsgrens van het domein van het kasteel van Egmont die overeen komt met het vallei van de Bettelhovebeek. In het oosten bestaat de grens uit verscheidene perceelsgrenzen en een aantal straten: Vestenstraat, De Pauwstraat, Kapellestraat, Hospitaalstraat, Kleine Nieuwstraat. De zuidelijke afbakening wordt gevormd door enkele perceelsgrenzen en de Molenstraat. Voor de westelijke begrenzing is van zuid naar noord gebruik gemaakt van: Meerlaan, Wolvenstraat, perceelsgrenzen, Molenkouter, perceelsgrenzen, Kasteelstraat en opnieuw enkele perceelsgrenzen.

Bibliografie

- Flandria Illustrata, Antonius Sanderus, uitgegeven in 1641-1644, 2 delen.
- Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor Zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1770-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.
- Gereduceerde Kadasterkaart van België, Dépôt de la Guerre, uitgegeven in 1845-1855, schaal 1:20.000.
- DE MULDER G. & DESCHIETER J. 2005: Zottegem. Het archeologisch onderzoek in de stadskern, *Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 2004*, 165-166.
- DE MULDER G. & DESCHIETER J. 2006: Archeologisch onderzoek in de Zottegemse stadskern (2004) (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 29, 56-57.
- DE MULDER G., DESCHIETER J. & VAN STRYDONCK M. 2001: Sporen uit de midden-bronstijd te Zottegem (O.-VI.), *Lunula. Archaeologia protohistorica* IX, Dendermonde, 10.02.2001, 17-18.
- DE POTTER F. & BROECKAERT J. 1902: *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, 5de reeks, 8ste deel, Gent.
- DESCHIETER J. 2000: Zottegem: "Er zit meer dan je denkt...": archeologisch noodonderzoek in Zottegem, *Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. Jaarboek van de provincie Oost-Vlaanderen 1999*, 159.
- DESCHIETER J. 2001: 'Rommel onder Remus...' Archeologisch noodonderzoek in de Zottegemse stadskern, *Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Handelingen* X.1, 181-202.
- DESCHIETER J. & DE MULDER G. 2002: Zottegem. Over de grafelijke burcht en een hospitaal, *Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de Provincie Oost-Vlaanderen 2001*, 169-170.
- DESCHIETER J. & DE WANDEL T. 2009: *Opgravingsverslag 'De Nieuwe Poort' Hoogstraat Zottegem*, onuitgegeven rapport.
- DESCHIETER J. & DE WANDEL T. 2007: Tussen pot en pint. Archeologisch onderzoek in de Hoogstraat, *Archeologische kroniek van Zuid-Oost-Vlaanderen Bijdragen* 10, 83-104.
- DESCHIETER J. & DE WANDEL T. 2009: Over een baby in een kookpot onderweg naar de limbo... Een neonatale bijzetting uit de late middeleeuwen in de Hoogstraat te Zottegem, *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 14, 453-468 (73-88).
- DE WANDEL T. & DESCHIETER J. 2011: Opgraving Heldenlaan Zottegem, site Vandenbossche, *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 15, 259-275 (71-87).

DE WANDEL T. & DESCHIETER J. 2011: Cachepots: verborgen laatmiddeleeuwse potten bij bloemist, *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 15, 253-257 (65-69).

GYSELING M. 1960: *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland II*, Gent.

LAMARCQ D. 1997: Het Egmontkasteel in Zottegem. Van burch tot bibliotheek, *Zottegems genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Handelingen VIII*, 59-65.

LAMARCQ D. 1989: De bouwgeschiedenis van de O.L.V.-Hemelvaartkerk te Zottegem, *Handelingen Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 4, 141-162.

TYS D., BUYLE E., VERDURMEN I. & CANTERS F. 2010: *Vectorisering en karakterisering van nederzettingkernen op basis van het zgn. 'gereduceerd kadaster'*, Skar-Rapport 5, Brussel.

VAN DEN BOSSCHE H. 1990: De Burcht en het kasteel van Zottegem, *M & L* 9.3, mei-juni 1990, 12-48.

VAN DURME 1999: Plaatsnamen te Zottegem en Strijpen, *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 9, 3-208.

VAN EENHOOGHE D. 2013: Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek aan het Egmontkasteel in Zottegem, *Handelingen Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 16, 261-282.

VAN EENHOOGHE D. 1995: Zottegem - Het Egmontkasteel, *Archeologie, monument en landschap*, s.l., Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu en Infrastructuur, Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten en Landschappen, Afdeling Monumenten en Landschappen.

2.2.2- OLV-Hemelvaartkerk

Archeologisch onderzoek SOLVA⁵

Naar aanleiding van de geplande stadskernvernieuwing te Zottegem voerde de archeologische dienst van SOLVA een opgraving uit naast de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk. Bij de heraanleg van de Markt hoort namelijk een nieuwe toegangspartij voor de crypte van de graaf van Egmont, aan de noordelijke zijde van de kerk. Gezien de historische waarde van deze zone adviseerde het agentschap Onroerend Erfgoed een archeologisch onderzoek, voorafgaand aan de toekomstige werken.

Uit historische bronnen blijkt dat de ruimte rond de kerk van het begin van de 14de tot het begin van de 19de eeuw dienst deed als kerkhof. Het bestond uit een ommuurde, niet zo brede strook rond de kerk, met toegangen langs de Markt en de Zavel. Geestelijken en vooraanstaande burgers kregen in de kerk zelf een laatste rustplaats, vaak voorzien van sterk uitgewerkte graftombes of gedenksteden. De meerderheid van de bevolking werd echter anoniem op het kerkhof begraven, meestal zonder opschrift of grafsteen.

Het archeologisch onderzoek langs de noordelijke zijde van de kerk leverde enkele opmerkelijke vondsten op. Onder meer de bakstenen muur rondom het kerkhof is er aangetroffen. Tussen de muur en de kerk bevinden zich talrijke graven bestaande uit kisten die de stoffelijke resten bevatten. De opgraving bracht een honderdtal graven aan het licht. De recentste graven liggen nauwelijks 0,5m onder het huidige plein, de oudste op een diepte van ongeveer 1,8m. Het gaat steeds om begravingen in een houten kist. Het hout is meestal vergaan maar de skeletten zijn goed bewaard. Ze zijn overwegend west (hoofd) - oost (voeten) georiënteerd, geheel volgens de christelijke traditie.

Bij de opgraving kwamen ook enkele interessante gegevens naar boven over de bouwhistorische geschiedenis van de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk. De archeologen legden onder meer de fundering bloot van een voormalige toegang tot het noordelijke deel van het transept. De overige bakstenen en natuurstenen massieven weerspiegelen de verschillende fases in de funderingen van de kerk, vermoedelijk onder meer de verbouwingen gedurende de 18de eeuw. Hierbij werd een deel van de begraafplaats overbouwd.

In het voorjaar van 2015 werd de tweede fase van het archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn twee boomsleuven op het marktplein en een boomput ten zuiden van de kerk onderzocht. De westelijke sleuf op het marktplein bevatte weinig archeologische resten. Plaatselijk kon een fragment van vermoedelijk een oud loopniveau of marktniveau herkend worden, net als enkele ophogingslagen. Onder deze lagen kwamen verschillende grondsporen tevoorschijn die waarschijnlijk te maken hebben met de historische marktfunctie van het plein. Het materiaal lijkt te verwijzen naar de laatmiddeleeuwse periode. De oostelijke sleuf op het marktplein toonde een ander beeld. Hier kwamen verschillende ophogingslagen tevoorschijn, zonder dat een duidelijk loop-/marktniveau te herkennen was. Voorts waren tal van kuilen aanwezig, mogelijk gaat het om afvalkuilen die in de laatmiddeleeuwse periode te dateren zijn. Het onderzoek van de boomput ten zuiden van de kerk, op de Zavel, leverde geen archeologische resten op. De aanleg van drie bijkomende proefputten, bevestigde het beeld van een sterk verstoord bodemarchief. In alle proefputten bleek meer dan een meter van het archeologische bodemarchief weggegraven en vervangen door de pleinfundering en pleinbedekking. Op geen enkele plaats leek de geplande verstoringdiepte voor de heraanleg van het plein een bedreiging te zullen vormen voor de nog aanwezige archeologische resten.

In de loop van 2016 zullen de skeletten bestudeerd worden door een fysisch antropoloog, verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel. Dit onderzoek zal informatie opleveren i.v.m. leeftijd, geslacht, dieet, eventuele ziektepatronen,... en een beeld schetsen van een deel van de Zottegense populatie tijdens de late en post-middeleeuwen.

⁵ http://www.so-lva.be/projecten/detail_nl.phtml?pid=192

2.3- Stadskern van Zottegem

Beschrijving⁶

De stadskern van Zottegem situeert zich rondom de Markt waaraan het stadhuis, de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart en de voormalige dekenij zijn gelegen. De Heldenlaan, met platanen beplant, loopt ten noorden van de Markt richting het Egmontkasteel en de Villa Cantaert. Enkele straten, zoals de Trapstraat, Nieuwstraat en Hospitaalstraat, vertonen nog het historische, nauwe en bochtige tracé. Ten oosten van de Markt ligt het Stationsplein, met nog homogene bebouwing.

De stadskern is beschermd, maar niet vastgesteld, sinds 22 mei 1981.



Afbeelding 13 | GRB Basiskaart (geo.onroerendergoed.be)

Oude prentkaarten⁷ geven een beeld van de Markt begin 20^{ste} eeuw. De verharding bestaat uit kasseien, centraal staat het standbeeld van de graaf van Egmont, op verschillende afbeeldingen is een kiosk te zien.



Afbeelding 14 | Markt met stadhuis en Katholieke kring

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Stadskern Zottegem, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300994> (geraadpleegd op 26 september 2016)

⁷ Postkaarten Delcampe



Afbeelding 15 | Markt en stadhuis



Afbeelding 16 | Markt en standbeeld van graaf van Egmont



Afbeelding 17 | Markt en Kerk, 1911



Afbeelding 18 | Markt en Kerk

2.4- Bouwkundig erfgoed – Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaartkerk

In 2008 werd met een onderhoudspremie een bouwhistorisch en materiaaltechnische studie uitgevoerd :

- Bouwhistorisch onderzoek, Marieke Jaenen
- Onderzoek afwerkingslagen interieur, Goedele Reyniers & Sarah De Smedt
- Onderzoek houten kerkmeubilair, Brian Richardson
- Onderzoek schilderijen en beelden, Hilde Weissenborn

Onderstaand overzicht herneemt uit het bouwhistorisch onderzoek in grote lijnen de bouwgeschiedenis, aangevuld met ingrepen die nadien nog zijn gebeurd, gevolgd door een beschrijving van exterieur, beiaard, glas-in-loodramen, interieur, interieurafwerking, kerkmeubilair en orgel.

Beschrijving⁸

Kruiskerk gelegen ten noorden van het Marktplaatsje. Zottegem was voorheen voor de bediening afhankelijk van Strijen; in de 14de eeuw, zelfstandige parochie met gotische kruiskerk; in 1564 en 1645, geteisterd door brand en verwoestingen; enkel het koor en de middenbeuk bleven bewaard. Een gravure van Sanderus (1644) toont ons een éénbeukige kruiskerk (de zijbeuken nog niet gebouwd) met kruisingstoren en koor met één of twee rechte traveeën en driezijdige koorsluiting. Circa 1740, vermoedelijke uitbreiding van het koor met twee traveeën (hypothese van H. Vandenbossche, afgeleid uit de gegevens van de Potter F. en Broeckaert J., en de afbeelding van de kerk op een bedevaartskaartje van Onze-Lieve-Vrouw van Deinsbeke, uit midden 18de eeuw). De kerk was toen voorzien van een barokke klokgevel onder driehoekig fronton; segmentboogvormige muuropeningen. In 1750 bouw van westtoren en zijbeuken; dichten van de koorvensters voor het oprichten van een nieuw hoogaltaar. In 1855, bouw van twee zijkoren en noord- en zuidsacristie. In 1864, vernieuwing van de toren; in 1870 opnieuw openwerken van de koorvensters; in 1886 slopen en wederopbouwen van de westgevel; in 1965 werken aan de toren.

Bibliografie

VANDEBOSSCHE H., persoonlijke notities.

VANDEBOSSCHE VAN DEN KERKHOVE C., *Fotorepertorium, Kanton Zottegem*, 1976, p. 20-22.

Bron: D'Huyvetter C., de Longie B. & Eeman M. met medewerking van Linters A. 1978: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 5N2 (H-Z), Brussel - Gent. Datum tekst: 1978

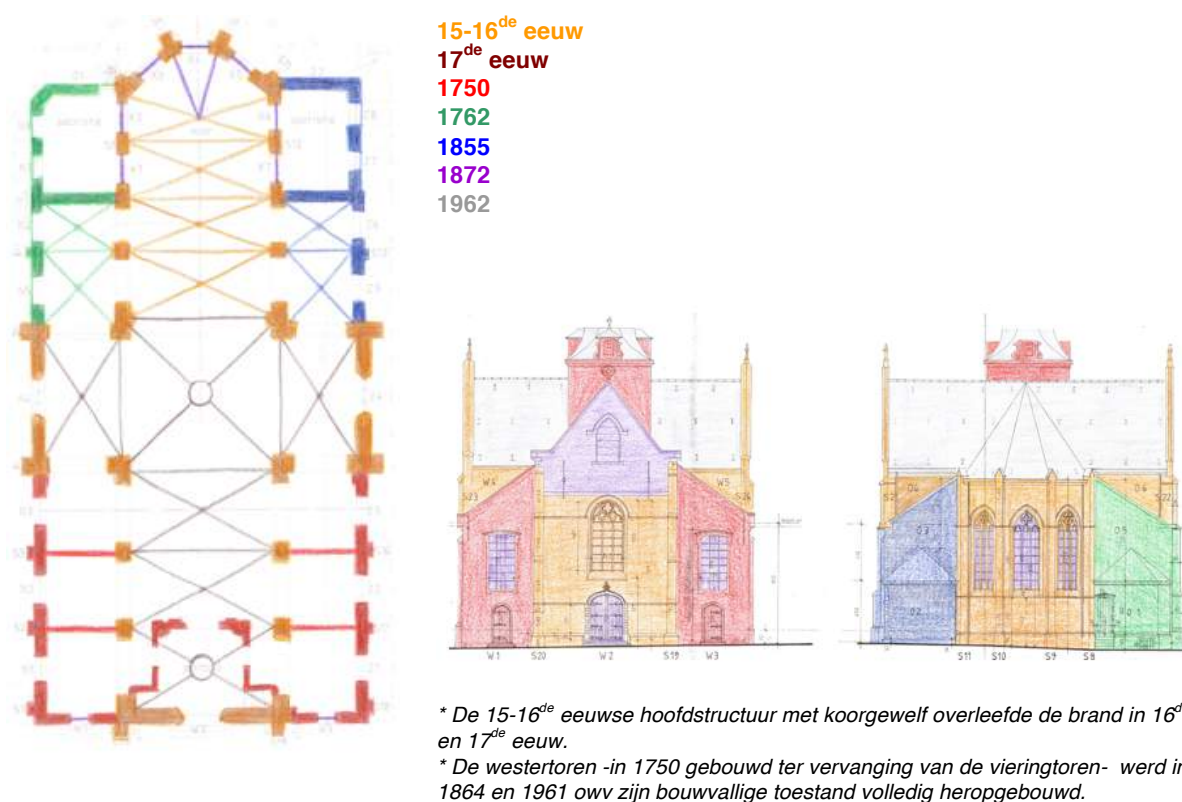
2.4.1-Chronologie bouwgeschiedenis⁹

- 14^{de} e** bouw van de romaanse kerk
- 15^{de} e** verbouwing tot een gotische kruiskerk
- 1564** de kerk gaat in vlammen op
- 1664** heropbouw van de kerk
- 1750** constructie van de zijbeuken (eerste drie traveeën van west naar oost) en toren
- 1762** constructie van het noordelijke zijkoor met sacristie
- 1855** constructie van het zuidelijke zijkoor met sacristie naar model van de 18e eeuwse uitbreiding.
- 1864** vernieuwing van de in 1750 gebouwde houten campaniletoren
- 1870** heropening spitsboogvormige koorvensters en restauratie interieur olv J.-B. Bethune
- 1886** verbouwingen aan de hoofdgevel (westgevel)
- 1925** restauratiewerken aan de kerktoren
- 1934** restauratie van het interieur door Theo Goethals
- 1951** vernieuwing van de ingang van de Egmont grafkelder en veranderingen aan het koor
- 1960** herstellingswerken aan de kerk

⁸ Bijlage 6 : Agentschap Onroerend Erfgoed 2015: Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart. In Inventaris Onroerend Erfgoed. Opgehaald van <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9661> op 03-11-2015 10:28

⁹ Integrale studie zie bijlage 8 : Bouwhistorisch onderzoek door Marieke Jaenen.

- 1961** heropbouw van de beiaardtoren
- 1974** de kerk wordt beschermd als monument
- 1980** restauratie interieur & behandeling glasramen, olv Anton Stautemas
- 1990-91** restauratie- en schilderwerken aan de kerktoeren en het dak, olv architect Antoon Stautemas
- 1997** reiniging gevels en behandeling glasramen, onder leiding van architect E. Anno
- 2004** vooronderzoek glasramen koor, door Carola Van den Wijngaert ;
- 2008** dringende schoringswerken en stabiliteitswerken beiaardtoren ;
- 2008** bouwhistorisch & materiaaltechnisch onderzoek
- 2012** studie beiaard, door Noël Reynders ;
- 2015** herstelling torenuurwerk, Clock-O-Matic ;
- 2015-** bouwen van een bezoekerspaviljoen aan de Egmontcrypte in opdracht van de stad ;
- 2016** beveiligingswerken via stockaanbesteding (bliksem, mechanische en electronische beveiliging) ;



Afbeelding 19 | Vlekkenplan – bouwfasen

Veertiende eeuw

De oorspronkelijke bidplaats, gelegen in of naast het Zottegems kasteel van de plaatselijke heer, was ongetwijfeld primitief en bescheiden van aard. In 1381 werd het kasteel door de opstandige Gentenaars ingenomen en naderhand door grafelijke troepen ontzet met alle gevolgen van dien voor de plaatselijke bevolking. Er was dus nood aan een nieuwe bidplaats. Aan het marktplein van Zottegem werd een nieuwe kerk gebouwd en tot een eigenlijke parochie verheven. Hoe deze eerste Romaanse kerk er uitzag, buiten de aanwezigheid van hooggeplaatste rondboogvensters in de middenbeuk, is echter niet geweten. De Zottegemse heer was als gezagdrager over de kerk na de bisschop de hoogste in rang.

Vijftiende eeuw

De vroegste sporen in de huidige kerk dateren uit de veertiende en de vijftiende eeuw. Het moment waarop het romaanse gebouw werd omgevormd tot een gotische kerk in de vorm van een Latijns kruis. De bestaande in onregelmatige natuursteen opgetrokken zijmuren van het schip en de kleine hooggeplaatste rondboogvensters

werden tijdens deze renovatie behouden. Het aangewende bouw materiaal voor de nieuwe delen was gekapte Balegemsesteen. Voor de nieuwbouw van de kruisbeuk en het koor werd de gotische stijl toegepast. De rijzige ruimte werd overspannen met kruisribgewelven en verlicht met grote spitsboogvensters. Verder kwam er een brede achthoekige vieringtoren met naaldspits boven het kruisveld en de hoofdingang bevond zich in de oostgevel.

Zestiende eeuw

De familie de Luxembourg-Egmont heeft tijdens de eerste helft van de zestiende eeuw de glans van de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk uitzonderlijk bevorderd. De heer van Zottegem was nog steeds als patroon van zijn Zottegense kerk aansprakelijk voor het onderhoud en de herstellingen. Wellicht hebben de heren van Zottegem persoonlijk aan die opdracht voldaan zolang zij in Zottegem verbleven en begraven werden. Rond 1563 liet Lamoraal van Egmont voor zich een grafkelder bouwen, geïnspireerd door de aanwezigheid van het familiegraf van zijn grootvader Jacob II van Luxemburg-Fiennes, heer van Zottegem (+1517) en zijn moeder Françoise (+1557). Nog geen jaar later, in 1564, werd de kerk, samen met 220 huizen in as gelegd. De kerk ging samen met de praalgraven, de klokkentoren en de pastorie in vlammen op. Twintig jaar later, in juni 1580, werd de kerk opnieuw zwaar beschadigd door de la Noue, de 'kerkbrander', die Zottegem in brand steekt. Enkel het metselwerk van de kerk bleef over, de kerktoeren was uitgebrand, maar het schip bleef gespaard. Naderhand werd de kerk maar deels gebruikt, omdat nog niet alle delen van nieuwe daken was voorzien.

Zeventiende eeuw

Tussen 1611 en 1615 werd de kerk volledig heropgebouwd. Hoe de kerk er in de zeventiende eeuw uitzag, kan enkel verteld worden aan de hand van de tekening van Anthoni Sanderus. Deze tekening werd tussen 1630 en 1660 gemaakt. Waarschijnlijk zelfs vóór 1640.



Afbeelding 20 | Detail Plan Sanderus

De tekening toont een éénbeukige kruiskerk met achthoekige vieringtoren voorzien van galmgaten en een naaldspits getopt met een kruis waarop een weerhaan prijkt. Ook de voorgevel en de gevels van de dwarsbeuk waren bekroond met een kruis. De transepten en het koor waren voorzien van gotische vensters. De hoofdingang bevond zich in de westgevel en bestond uit een dubbele deur met daarboven een gotisch drielicht met maaswerk. In de punt van de gevel werd een kleiner venster voorzien.

In de zuidgevel lijkt een klein lijkdeurtje aanwezig te zijn geweest en de noordgevel had onder het gotische raam een inkomdeur. Rond de kerk lag een ommuurd kerkhof met een niet te identificeren grafmonument.

Er kan aangenomen worden dat de transepten oorspronkelijk meer benadrukt waren dan Sanderus via deze tekening laat vermoeden.

In 1645 werden er in de kerk vernielingen aangericht door de Frans-Hollandse troepen en op 7 september 1658 steken de Fransen de stad in brand. De pas gerenoveerde binneninrichting uit 1611 met het sierlijke grafmausoleum van de familie de Luxembourg en Egmont, talrijke schilderijen en negen klokken gingen daarbij verloren. Het gehele gebouw was vernield *'ter exeptie van de vaute vanden choir, synde den brandt soo vehement gheweest dat qualic alle den orduyn, steenen, schaillen ende andere materiaelen syn te nieten ghedaen ende niet meer en connen dienen tot eenighe restauratie, ende tot neghen clocken gesmolten'*.

Vermits het koorgewelf overeind bleef, betekent dit vrijwel zeker dat het in steen was opgetrokken en ook de dragende muren bleven staan. Het komt erop neer dat alle houtconstructies, o.a. de daken, totaal vernield werden.

In 1660 werd de heropbouw van de kerk gestart en in 1661 werd er een contract afgesloten met de Antwerpse klokkengieter Jan Lefebure om drie grote en drie kleine klokken te gieten. Waarschijnlijk werden de negen in de brand gesmolten klokken hergebruikt, want na de vervaardiging bleef er 402 pond klokkenspijs over die in 1664 aan de kerk van Michelbeke werd verkocht.

Achttiende eeuw

Het was in 1750, onder het bestuur van pastoor de Meyere, dat de constructie van de kerk opvallende wijzigingen onderging. De gevels van het schip werden afgebroken en men bouwde twee zijbeuken voorzien van een rondbogige zoldering en ruime segmentboogvormige vensters.

De voorgevel werd verbreed en bekroond met een driehoekig fronton (klokvormig mortier). De oorspronkelijke zijmuren werden afgebroken vanaf de voorgevel tot de transepten.

Bovendien werd de achtkantige middentoren afgebroken en vervangen door een nieuwe houten campaniletoren met een uurwerk en een beiaard. De beiaardtoren werd opgetrokken aan de westgevel van de kerk. De toren werd gemaakt door Adriaan Speelman *meester meulemaecker ende timmerman* in Gent, bijgestaan door Jacobus De Naeyer *meester temmerman*. Het dakdekken werd toevertrouwd aan Jacques du Rieu *meester schaille decker tot Gent* en de Gentenaar Francies de Coninck zorgde voor het lood.

De bekende klokkengieter Gregorius du Mery* (1699-1784) leverde een beiaard van twintig klokken, samen met de trommel. In 1750 werden drie ramen van de koorsluiting dichtgemetseld.

Hoe de kerk erop dat moment met uitzondering van het koor uitzag, toont ons een detail van het *zicht van de Merkt te Sottegem* (1853) gemaakt door de Zottegemse steendrukker Leopold Broekaert.



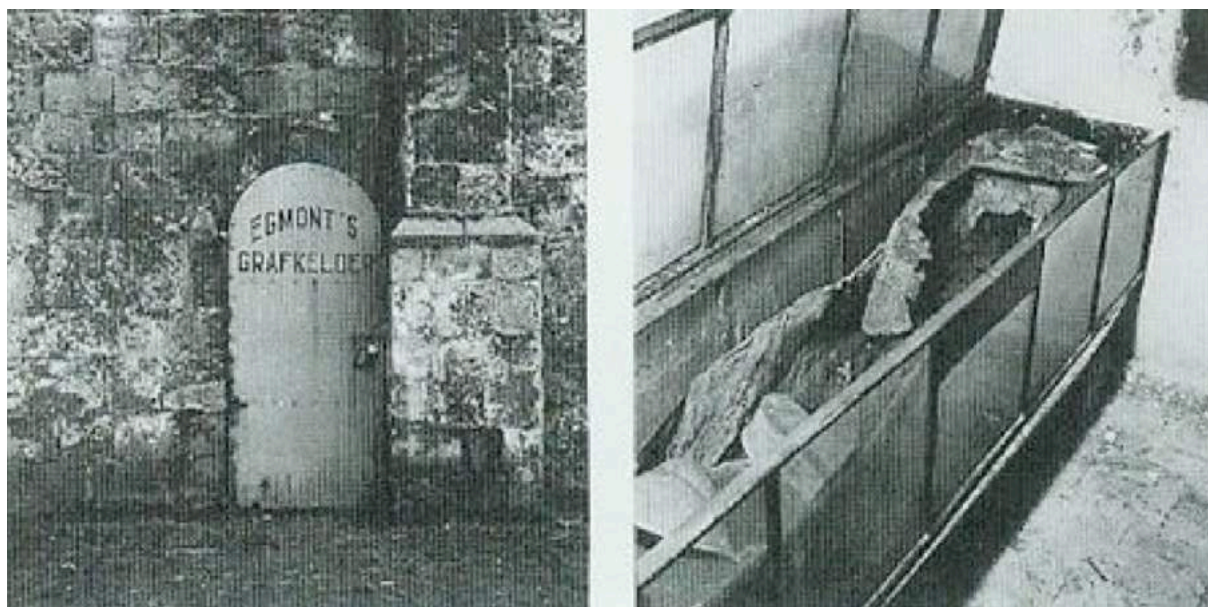
Afbeelding 21 | 'Zicht van de Merkt te Sottegem' in 1835, Leopold Broekaert

In 1762 bouwde men aan de noordgevel van de kerk een zijkoor en een kleine sacristie in Balegemse steen. In 1767 werd de kerk gewit en zijn de eerste vermeldingen dat de kerk te klein werd. Het was een opmerking die in de volgende decennia regelmatig terugkeert, maar waar pas in 1855 werk van wordt gemaakt.

Negentiende eeuw

Reeds in het begin van de negentiende eeuw komen er nieuwe aanpassingen. Zo werd in 1804 het hoofdaltaar verbouwd. Tijdens deze werken stootte men op twee loden kisten: in een eerste kist lagen de schedel en beenderen van Lamoraal van Egmont (+1568), een tweede kist bevatte de resten van Sabina van Beieren (+1578) samen met drie hartvormige kistjes waar in de gebalsemde harten van Lamoraal en diens zonen Filips (+1590) en Karel (+1620). Hoewel er ruime belangstelling was voor de ontdekking van het verloren verwaande graf van Egmont, werd het graf opnieuw gesloten.

De kwestie van de te kleine kerk kwam opnieuw ter sprake in 1852 wanneer besloten werd de kerk uit te breiden. Het duurde echter nog tot 1855 wanneer Pieter Livien Labeeu de klus wilde klaren. Tussen 1855-1858 werd het hoogaltaar verplaatst van de voorkant van het hoogkoor naar de uiterste achterkant van het vroegere priesterkoor (huidige plaats). De communiebank werd ook naar achteren gebracht en scheidde voortaan het nieuwe koor van de voorste gedeelte van het koor (de zijkooren) dat nu vrijkomt voor de kerkgangers. De zuidelijke zijbeuk werd verlengd voorbij de transeptarm. Door deze ingreep werden de twee zijaltaren van onder de kruisbeukramen overgebracht naar de nieuwe zijkooren.



Afbeelding 22 | De grafkelder van Egmont vóór 1950

Een beeldbepalende ingreep aan de kant van Markt was de inrichting van de Egmontcrypte in 1857.

In 1859 werden een nieuwe communiebank, twee nieuwe biechtstoelen en een nieuw altaar voor de gerenoveerde kerk aangekocht.

In 1864 was de toren zo sterk vervallen dat het een gevaar voor de openbare veiligheid vormde. Men brak het af en werd naar de plannen van de Gentse architect Van Hoecke heropgebouwd. Kort daarna volgde de eerste uitbreiding van de beiaard. Van die uitbreiding is er merkwaardig genoeg niets meer terug te vinden. Slechts één enkele bron uit die tijd vermeldt dat Severius Van Aerschodt (1819-1885), een klokgieter uit Leuven, in 1867-68 twaalf klokken voor de beiaard goot. De beiaard groeide nu uit tot een volwaardig instrument van 49 klokken.

In 1865 werden twee nieuwe zijaltaar opgericht, waarschijnlijk aan de hand van F.B. Van den Hende

In 1866 werd de toren hersteld en in 1867 leverde Van Aerschodt twaalf klokken en een luidklok, met name de Heilige Barbara, voor de beiaard.

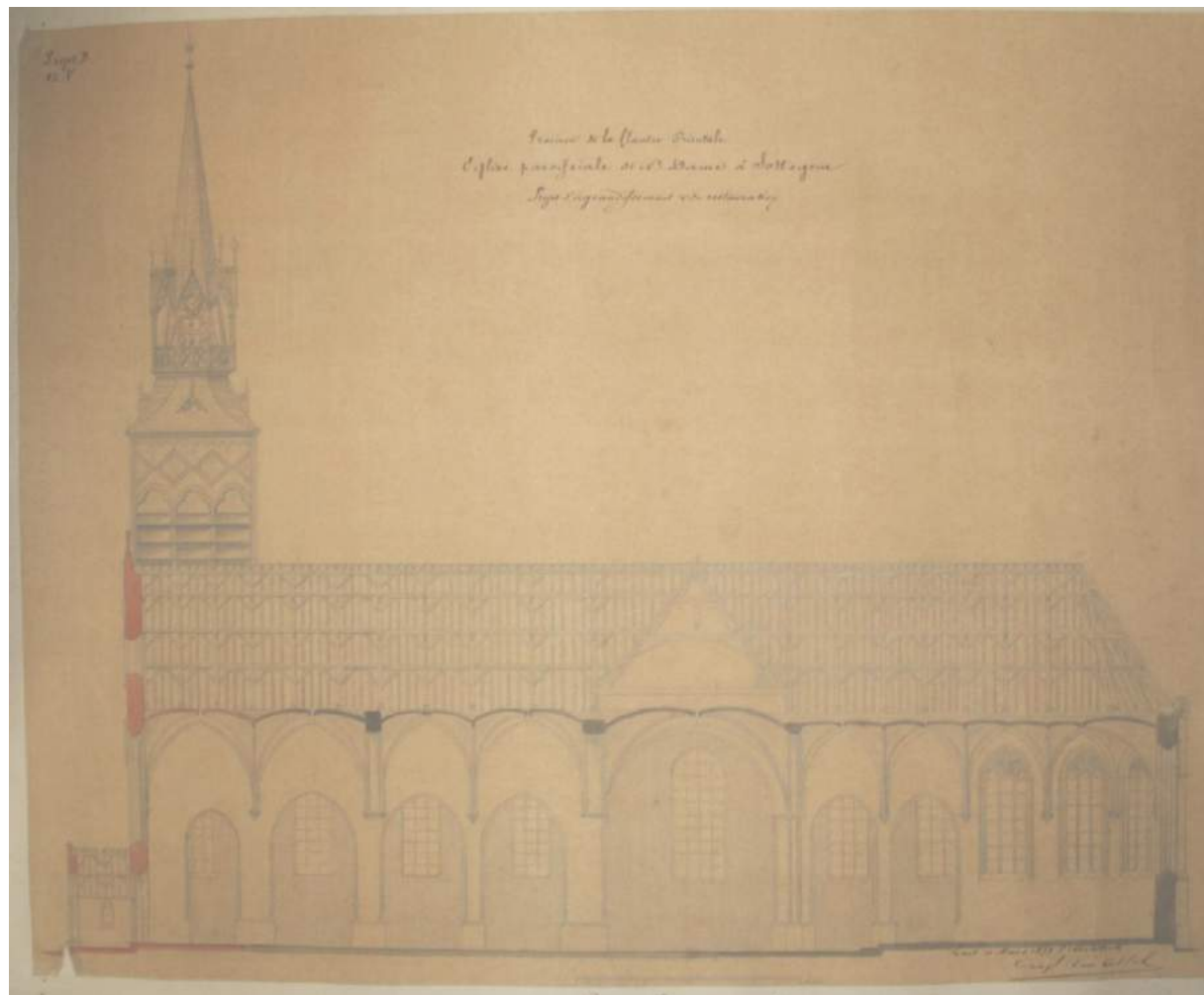
Voor de uitvoering van de restauratiewerken aan de kerk werd tussen 1870-1875 Jean-Baptiste Bethune aangesproken. Er werd gestart met de verbouwing van het koor en de heropening van de 1750 blindgemetselde ramen. De plannen werden gemaakt door de bouwkundige Auguste van Assche. Leonard Blanchaert werkte het nieuwe koorgestoelte en een stenen hoogaltaar in een neogotische stijl uit. Het houten tabernakel en het interieur werden geschilderd door Adriaan Bressers.

Datzelfde jaar giet Van Aerschodt twee luidklokken 'Onze-Lieve-Vrouw' en 'Sint-Jozef'.

In 1872 herstelde of verbouwde de firma Anneessens te Geraardsbergen het orgel.

In 1879 vraagt de kerkfabriek financiële steun aan de gemeente voor *'groote herstellingen aan het dak der kerk, aan den voorgevel, aan de zijbeuken, kruisbeuken en zijdekapellen, aan den koor, de acristyen, enz.'* naar een plan van August Van Assche. Het bestek bedroeg 14 272 frank en het gemeentebestuur wou enkel 2 500 frank bijdragen *'op voorwaarde dat in den voorgevel der kerk het deel dat gemetseld is in kareelsteenen behoorlijk werd bekleed met grijzen harden steen'* en *'de ontbrekende zijde deur ter zuidzijde van den voorgevel worde hersteld in der voegen dat het tegenwoordig afzichthelijk mestelwerk waarmede de vorige deur is vervangen, kome te verdwijnen'*. Het ontwerp van Van Assche kwam eigenlijk neer op een complete verminking van de bestaande kerk: het schip zou zeven meter verlengd worden, met een aangebouwd portaal en een hoektoren aan de marktzijde en een oksaal en doopvont aan de kant Zavel. Dit project werd nooit uitgevoerd.

Van Assche mag echter wel het plan voor de verbouwing van de voorgevel tekenen dat in 1886 in *'witten hardsteen uit Luxemburg'* wordt uitgevoerd. In deze periode werden ook de twee deuren in de transeptgevels gedicht.



Afbeelding 23 | Plan voor de verbouwing van de kerk, August Van Assche

Twintigste eeuw

In de zomer van 1902 werden er herstellingen aan de beiaard uitgevoerd door de firma Ed. Michiels-Moeremans & Zonen. Ondertussen was ook het orgel hersteld door de firma Jooris te Ronse

In 1925 werden er opnieuw restauratiewerken aan de kerktoren gestart. Deze werken werden toegewezen aan Jos Bruggheeman uit Assenede.

Ook de beiaard werd toen uitgebreid met negen klokken. Waarvan één hele grote en vier kleine van de klokgieter Karel De Mette en vier grote van Omer Michaux. De hele grote, de vier kleintjes en nog drie verdwenen in de smeltoven in 1964.

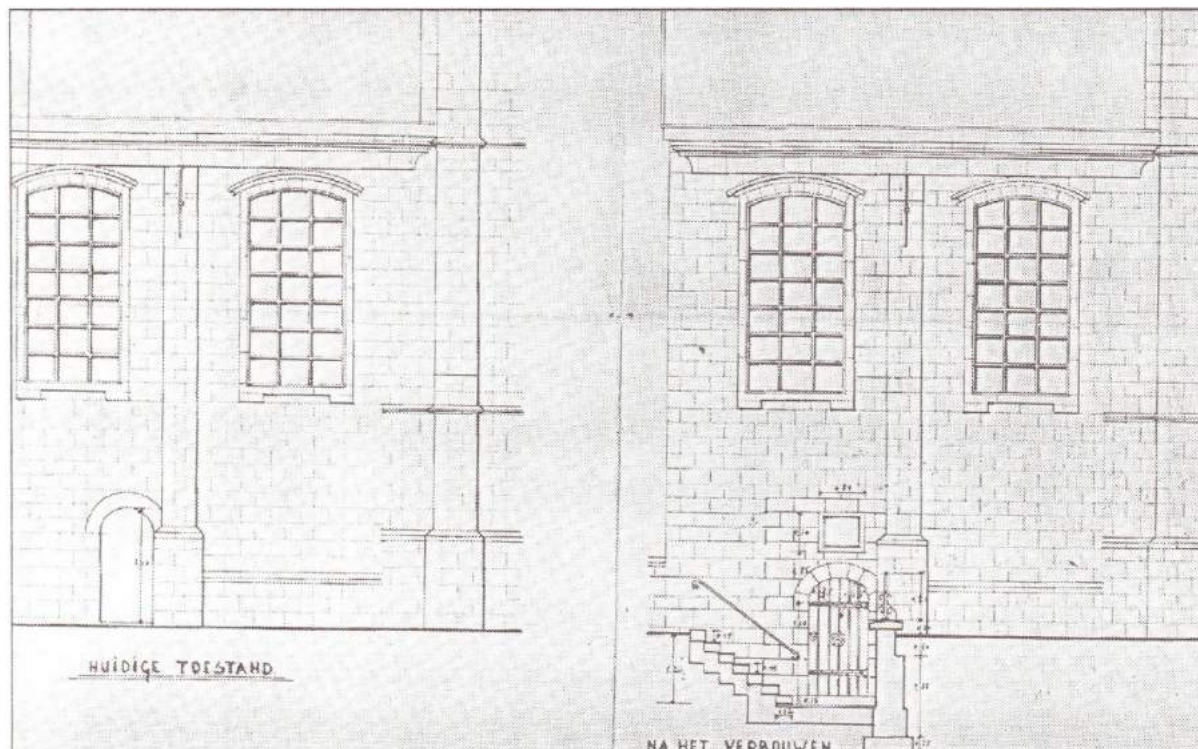
Vóór 1930 werd een nieuw orgel geplaatst door de firma Reygaert te Geraardsbergen.

In 1927, 1929 en 1934 werden opnieuw ontwerpen voor de vergroting van de kerk aan de gemeenteraad voorgelegd, maar steeds afgewezen omdat hierbij een deel van de straat zou ingepalmd worden. Het probleem

van de te kleine kerk kreeg later een definitieve oplossing met de bouw van een noodkerk en de kerk te Bevegem.

Rond 1934 werden er opnieuw restauratiewerken aan het kerkinterieur uitgevoerd door de *kunst- en versierschilder* Theo Goethals. Deze schilderwerken zorgden voor de verdwijning van de neogotische schilderijen van Adriaan Bressers.

Tegen het einde van de jaren veertig werden er plannen gemaakt om de ingang van de grafkelder van Egmont te vernieuwen, een project dat onder de leiding van de Zottegemse architect Oscar van Cauwenberge in 1951 werd gerealiseerd.



Afbeelding 24 | Ontwerp toegang grafkelder van Egmont, Oscar Van Cauwenberge

In hetzelfde jaar werden er ook veranderingen aan het koor uitgevoerd: het koor en het hoogaltaar werden opgehoogd en er werd een nieuwe marmaren vloer en trappen gelegd. Deze verandering zou doorgaan als geschenk aan den toenmalige pastoor-deken bij gelegenheid van zijn gouden priesterjubileum. Het werk werd toen uitgevoerd door het huis Bressers onder leiding van architect Adrien Bressers

De jaren zestig brachten opnieuw grote herstellingswerken aan de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk met zich mee.

In 1961 werden de werken aan de toren, de voorgevel en de transepten, de dakbedekking en het zinkwerk toegewezen aan de Ieperse firma Vandekerckhove en dit volgens de plannen van Adriaan Bressers. Als gevolg van de verbouwing van de kerktoeren werd de beiaard, de speeltrommel en het uurwerk uit de toren verwijderd. Er kwam een nieuwe beiaard met 8 klokken, een wekking en een uurwerk, waarbij een gedeelte van het oude klokkenbestand zou worden hergebruikt.



Afbeelding 25 | foto heropbouw toren, mei 1961

Rond 1962 besliste men, o.a. op advies van de heer Bourgeois, de stadsbeiaardier te Nieuwpoort en van André Lehr, 35 nieuwe klokken te laten gieten door de firma Petit & Fritzen te Aarle-Rixtel in Nederland. André Lehr stelt een uitgebreid rapport op aangaande de bestaande klokken. Hij geeft volgend overzicht: er zijn drie luidklokken van Severius Van Aerschodt (1867) en 35 beiaardklokken, nl. 17 van Joris Dumery (1750), 10 van Severus Van Aerschodt (1867), 4 van Omer Michaux (1925) en 4 van een onbekende gieter, waarschijnlijk Karel De Mette. Lehr stelt voor 14 Dumery-klokken te hergebruiken, maar uiteindelijk worden er maar 11 behouden, evenals 2

van Van Aerschodt en 1 van Omer Michaux. Samen met 35 nieuwe klokken bestaat de huidige beiaard uit 39 klokken.

In 1974 werd de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk door de Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen als monument gerangschikt.

Er werden opnieuw restauratiewerken uitgevoerd in 1980. De werken werden geleid door de architect Antoon Stautemas en uitgevoerd door aannemer Mesdagh uit Zottegem. Naast een gedeelte bouwkundige werken werden tijdens deze fase ook de glasramen behandeld.

Met de binnenrestauratie in 1980 werden het graf van Lamoral graaf van Egmont en diens vrouw opnieuw blootgelegd en de graven van Jacob II van Luxemburg (+1517), Isabelle van Egmont, zesde kind van Lamoral (+1557) en Francisca van Luxemburg (+1557) ontdekt.

In 1997 werden de gevels en glasramen van de kerk gereinigd en gerestaureerd, onder leiding van de architect E. Anno.

In 1989 vestigt het bestuur van Monumenten en Landschappen (brief dd 30/06/1989) de aandacht op het bestaan van een aquarel van de hand van J. Baes, gedateerd 1889 en voorstellend het toenmalig uitzicht van de klokkentoren. Op het noordelijk vertikaal vlak van de torenonderbouw tussen het dekvlak van het schip en de galmopeningen bemerkt met een middels verschillend kleurgebruik in de leienbekleding gevormd ruitenpatroon van zich diagonaal snijdende lijnen. Waarschijnlijk was dit ook het geval bij de zuidelijke torenvlak. Het betreft hier het uitzicht sedert de eerste torenheropbouw in 1864, dat vermoedelijk bij een latere herstelling aan de leienbekleding werd gewijzigd.

Daar de klokkentoren vermoedelijk toen, net zoals later in 1961 bij de reconstructie getrouw werd gekopieerd, is het niet uitgesloten dat het sierpatroon in de leienbekleding reeds voor 1864 aanwezig was. Het uitzicht van het noordelijk torenvlak van 1889 dient derhalve ook bij het zuidelijk vlak te worden hernomen. De ruitpatronen op zuid-en noord zullen uitgevoerd worden in paarsgetinte fumée-leien, de stroken tussen de ruitjes zijn uit te voeren in grijs-blauwe leien zoals de andere daken.



Afbeelding 26 | Westgevel, 1945¹⁰



Afbeelding 27 | Westgevel¹¹

10 © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B093019, 1945

11 © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché A131998



Afbeelding 28 | aquarel beiaardtoren, Jean Baes, 1889¹²

¹² Claesen, E.L., *Tours et Tourelles de la Belgique - d'après les Aquarelles de Mr. Jean Baes, Bruxelles*

In 1990-1991 gebeurden restauratie- en schilderwerken aan de kerktoeren en het dak, o.l.v. architect Antoon Stautemas, uitgevoerd door de firma G. Corvers-Vranckx. Ook werden wijzerplaten en verlichting van het torenuurwerk hersteld door Clock-O-Matic.

In 1997 werden de gevels en glasramen van de kerk gereinigd en gerestaureerd, onder leiding van architect E. Anno.

21^{ste} eeuw

2004 : vooronderzoek glasramen koor, door Carola Van den Wijngaert ;

2008 : dringende schoringswerken en stabiliteitswerken beiaardtoren (Studiebureau stabiliteit TriConsult, uitgevoerd door de firma De Neef) ;

2012 : studie beiaard, door Noël Reynders ;

2015 : herstelling torenuurwerk, Clock-O-Matic ;

2015-2016 : uitvoering beveiligingswerken via stockaanbesteding (firma's Franky, Ardovlam, Heleblitz) ;

2015-2016 : bouwen van een bezoekerspaviljoen aan de Egmontcrypte in opdracht van de stad, kaderend in het project stadsrenovatie : herinrichten Stationsstraat, Hoogstraat, Markt en Stationsplein (Studiebureau SWBO, ontwerp paviljoen IN & OUT architecture)

2016 : beveiligingswerken uitgevoerd via stockaanbesteding (bliksem, mechanische en elektronische beveiliging)



Afbeelding 29 | Plan stadsrenovatie, studiebureau SWBO, 2011

2.4.2-Exterieur

De Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk is gelegen ten zuiden van de Markt van Zottegem. Ze is vanaf 1750 geëvolueerd van een éénbeukige kruiskerk naar een driebeukige kruiskerk. Deze evolutie is min of meer af te lezen op de gevels: de oudere gedeelten van de kerk (middenbeuk en transept) hebben steunberen met versnijdingen. De vensters in de transepten en het koor zijn spitsboogvormig en de rest zijn rondboogvormig. De overheersende stijl is neogotiek (koorvensters, westportaal) en (neo-)classicisme (zijbeuken en sacristieën) binnen een gotische kern.

Noordgevel

De noordgevel aan de Markt heeft een witstenen parement. Gezien het kleine niveauverschil tussen Zavel en Markt is de plint hier hoger dan op de zuidgevel (Zavel).

De gevel wordt geritmeerd door pilasters; op de tweede en derde zijn rechte muurankers zichtbaar. De vensters zijn segmentboogvormig en hebben een witstenen vlakke omlijsting met oren, neuten en een bekronende waterlijst. De noordelijke transeptgevel is een topgevel met rechte aandaken op schouderstukken en wordt geflankeerd door steunberen met vier versnijdingen. Zij wordt gedomineerd door een groot spitsboogvormig venster gevat in een kwartholle omlijsting. Het drieledig venster met monelen en maaswerk in de vensterkop zit gevat tussen een doorlopende onderdorpel en waterlijst.

Voorts zijn rechte ankers evenwijdig met de aandaken, een X-vormig muuranker vlak boven het venster en een kleine rechthoekige muuropening bovenaan in de top zichtbaar. De topgevel wordt bekroond door een stenen kruis. Onder het grote venster zijn sporen van een dichtgemaakte deur. Deze zou, samen met het lijkendeurtje in de zuidelijke transeptgevel (zie infra), worden dichtgemaakt in 1886 wanneer de westgevel met centrale hoofdtoegang wordt (her)opgebouwd. Opvallend element aan de noordgevel is de toegang tot de grafkelder ter hoogte van het zijkoor op de eerste travee. De toegang is halfverzonken en bereikbaar via een trap. Een rondboogvormige deur wordt bekroond door een ijzeren plak met opschrift: 'EGMONT'S GRAF' en het wapenschild van graaf Lamoraal van Egmont. Een ijzeren balustrade sluit het geheel af.



Afbeelding 30 | Noordgevel in 1945¹³

13 © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B093016, 1945



Situatie voor het maken van de toegang tot de Egmontcrypte.

Afbeelding 31 | Noord- en oostgevel 1945¹⁴

Oostgevel

Het koor heeft zeven traveeën en wordt geritmeerd door steunberen met versnijdingen. De steunberen doorbreken de kroonlijst en hebben een zadelvormige bekroning. De zeven spitsboogvensters zijn gevat in een kwartholle omlijsting in met rollijsten onder waterlijst, en een afzaat dat wordt opgenomen in de doorlopende, of koor omlopende druiplijst. Zij zijn drieledig (monelen) en kennen verschillende afwerkingen in het maaswerk (Savonnière, 1871) van de vensterkoppen: bekronende ster- of bloemmotieven, met in laatstgenoemde een centrale drielob. Het koor wordt geflankeerd door twee sacristieën met segmentboogvormige muuropeningen gevat in witstenen omlijstingen met oren, neuten en waterlijst.

De noordelijk gelegen sacristie (1762), gebouwd in Balegemse steen, is toegankelijk vanuit de oostzijde via een deur. Richting noordgevel (Markt) heeft ze een afgeschuinde hoek. Voorts zijn er twee getraliede vensters in de noordgevel. In de hoge plint zijn keldervensters zichtbaar.

De zuidelijk gelegen sacristie (1855) is opgetrokken in baksteen op kleine afgeschuinde plint en heeft enkel twee getraliede segmentboogvormige vensters aan de zuidelijke zijgevel en witstenen hoekkettingen.

Zuidgevel

De zuidgevel (Zavelkant) heeft een grotendeels bakstenen parement. Enkel de plint, vensteromlijstingen, kwartholle puilijst, de schuine afdaken op de steunberen en de noordelijke transeptarm hebben een witstenen (Balegem) parement.

De gevel wordt geritmeerd door pilasters, op de tweede en derde zijn rechte muurankers zichtbaar. De vensters zijn segmentboogvormig en hebben een witstenen vlakke omlijsting met oren, neuten en bekronende waterlijst. Op de eerste pilaster is net boven de sokkel een hardstenen plaat met opschrift: 'HIER LEYT BEGRAEVEN / (S)ALMON DE GROOT / ... DEN 3 DECEMBER 1693 / ENDE / IOANNA DE(A)N...CURT SYNE / HUYVROUW STERFT DEN / ... MEERT 1709 / ...EN VERWECKT / ... KINDEREN / BID VOOR DE ZIELEN'. Een grafsteen dat dateert van voor de uitbreiding van de kerk met de zijbeuken (1750), zodoende gerecupereerd en gemetst in de pilaster.

¹⁴ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B093018, 1945

De zuidelijke transeptgevel is identiek aan het zuidelijk transept: een topgevel met rechte aandaken op schouderstukken die wordt geflankeerd door steunberen met vier versnijdingen. Deze wordt gedomineerd door een groot spitsboogvormig venster gevat in een kwartholle omlijsting. Het drieledig venster met monelen en maaswerk in de vensterkop zit gevat tussen een doorlopende onderdorpel en waterlijst. Voorts zijn rechte ankers evenwijdig met de aandaken, een X-vormig muuranker vlak boven het venster en een kleine rechthoekige muuropening bovenaan in de top zichtbaar. De topgevel wordt bekroond door een stenen kruis. Eigen aan deze transeptgevel is links onderaan, waar de ontlastingsboog van het voormalige lijkendeurtje nog goed zichtbaar is. Deze muuropening werd gedicht in 1886 (zie supra).



Afbeelding 32 | Zuid- en oostgevel, 1945¹⁵

Westgevel

De neogotische westgevel is een topgevel die ter hoogte van de schouderstukken wordt geritmeerd door twee steunberen met op regelmatige afstand schuine afdaken en versnijding. Deze werd deels verbouwd (of gesloopt en heropgebouwd) in 1886 naar ontwerp van architect August Van Assche en is opgetrokken in Balegemse en Luxemburgse steen. De gevel wordt gekenmerkt door verschillende muuropeningen van verschillende typologie; de deuropeningen zijn mijterboogvormig, een centrale toegang met dubbele vleugel deur, geflankeerd door enkelvoudige deuren die elk toegang bieden tot de zijbeuken. Trapjes lossen het lichte hoogteverschil, dalend van zuid naar noord richting markt, op.

De centrale toegangstravee is de enige met een plint aan de basis. De centrale toegangsdeur is gevat binnen een licht getrapte omlijsting en heeft een waterlijst die de hele travee belijnd. De deur wordt bekroond door een kruisbloem.

Het middenschip wordt verlicht door een groot drieledig rondboogvenster met omlijstingen met kwartholle dagkanten, een afzaat, neggen en een hardstenen waterlijst die de hele centrale travee belijnd. De vensterkop wordt met gotisch maaswerk ingevuld met bekronende vierpas. De top wordt opengewerkt met een mijterboogvormig galmgat. Ze wordt bekroond door een stenen kruis.

15 © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B093017, 1945

De vensters in de zijbeuken zijn, zoals in de noord- en zuidgevel segmentboogvormig met vlakke omlijsting, kleine oren, neuten en een waterlijst. Tenslotte merken we nog eenvoudige rechte ankers op aan de uiterste einden van de zijtraveeën en aan de uitersten van de centrale toegangstravee.

Daken

Het schip ligt onder een gebogen zadeldak bedekt met leien, het transept en koor onder aaneengesloten zadeldaken, zijn eveneens bedekt met leien. De vierkante torenbasis en de rest van de bedaking van de toren zijn eveneens met leien bedekt aan de noord- en zuidzijde van laatstgenoemde met ruitenmotief.

Toren

Vanaf 1750 werd de kerk voorzien van een westertoren in plaats van de vieringtoren. Dit zal het uitzicht van de kerk grondig veranderen. De eerste campaniletoren met beiaard werd in hout gebouwd. In 1864 werd de sterk vervallen toren afgebroken en heropgebouwd naar ontwerp van de Genste architect Van Hoecke.

De toren heeft een vierkante basis en wordt aan de zuid- en noordzijde halfopengewerkt door galmgaten. Aan elke zijde wordt er centraal onder de kroonlijst naar een oculus verwezen. Boven de houten kroonlijst wordt een spits aangevat, met in elk dakvlak een houten dakkapel met vleugelstukken onder een wolfdak met pinakel, maar loopt over naar een achthoekige lantaarn met ijzeren balustrade. Opmerkelijk zijn de houten lamberkijnen en de gewelfde kroonlijst. Boven de welvingen zijn klokken onder een houten waterlijst gevestigd. Deze lantaarn wordt bedekt met een koepeldak en met een afsluitende, eveneens achthoekige, lantaarn met ijzeren balustrade en onder koepeldak. De toren wordt tenslotte bekroond door een bolornament met daarop een kruis.



Afbeelding 33 | Beiaardtoren¹⁶

¹⁶ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M064751

De huidige toren dateert van 1961, deze werd toen volledig vernieuwd volgens plannen van Adiaan Bressers. In 1997 werden olv architect E. Anno herstellingswerken uitgevoerd. Rond 2002 werden een aantal noodherstellingen uitgevoerd.

In 2007 werd door studie bureau Triconsult een inspectie uitgevoerd naar de stabiliteit van de beiaardtoren, waarbij werd vastgesteld dat de toestand van de houten draagconstructie zorgwekkend was en dat dringend ingrepen vereist waren voor de stabilisatie van torenspits- en lantaarn. Er werd beslist onmiddellijk schoringswerken (windverbanden) te laten uitvoeren in afwachting van de eigenlijke herstellingswerken. Deze werden in 2008 uitgevoerd door de firma De Neef, omvattende houtvervanging en de plaatsing van polymeerchemische houtprothesen, en het vernieuwen van de koperen aansluitingen. Deze gebrekkige aansluitingen -waardoor waterinfiltraties- en het gebruik van minderwaardige Amerikaanse eik zijn de voornaamste oorzaak van de slechte toestand van de toren.



Afbeelding 34 | Foto's toestand houtstructuur lantaarn in 2008

Beiaard¹⁷

De beiaard gaat terug tot 1750. Dat jaar wordt de decanale kerk grondig verbouwd. De vroegere éénbeukige kruiskerk met vieringtoren wordt vergroot tot een driebeukige kerk met westtoren, een houten campaniletoren met uurwerk en ... beiaard. In de tijdsdocumenten lezen we dat er werd beslist "te maecken ende construeren (...) op den muur vanden achtersten ghevel eenen houten thoren (...) ende opden selven te stellen een urewerck ende clockespel ofte beyaert".

De klokken worden geleverd door Gregorius 'Georges' du Mery, de befaamde 18de-eeuwse klokkengieter. Dumery -zoals zijn naam ook wordt gespeld- was geboren te Hove (Antwerpen) in 1715. Hij werd poorter van de Scheldestad in 1736, maar vestigde zich later in Brugge, waar hij in 1784 stierf. Tussen 1757 en 1784 goot hij 370 klokken. Aan Zottegem leverde hij voor de beiaard twintig klokken, samen met de trommel.

De nieuwe toren met beiaard zorgde in de Egmontstad echter voor heel wat opschudding. Zo wou pastoor Joannes De Meyer, die het beiaardspel al te frivol vond, het kruis op de toren niet wijden. Bovendien bleek men de kosten te hebben onderschat, zodat Adriaan Speelman, de Gentse timmerman die de toren had gebouwd, in 1753 een proces inspande tegen de burgemeester, de schepenen en oud-schepenen, de pastoor en de "kerkmeesters" omdat hij nog altijd niet was betaald voor zijn werk. Het gemeentebestuur spande, tien jaar later, op zijn beurt een proces in tegen pastoor De Meyer, die weigerde intrest te betalen op de van de stad geleende gelden.

Wat de Zottegemse stadsgriffier Jean Baptist Volckaert in een brief aan de Raad van Vlaanderen (1753) vreesde: "Dese saecke behoort met alle circonscriptie gheleth te worden om niet te passeren onder het publicq ten spot", gebeurde ook. De betalingsmoeilijkheden van het Zottegemse gemeentebestuur gingen sterk over de tong en werden ook in een marktlied bezongen.

Samengevat vertelt het marktlied dat Zottegem zijn geld had gespaard om een beiaard op te richten en het werk aan de toren toevertrouwde aan de Gentenaars Speelman en Sirnoen. Het was een campaniletoren ("naar Italiaans fatsoen"). Het werk werd voortreffelijk uitgevoerd en de beiaard werd ingespeeld met een feest en een optocht. Toen de bouwer, die nog niet was betaald, van de feestelijkheden hoorde, kwam hij om zijn geld, maar ving bot. Hierop trok hij naar Geraardsbergen en verkocht er "zijn" beiaard aan de Sint-Adriaansabdij. De Zottegemnaren lieten dat niet over hun kant gaan en zonden de baljuw naar prins Karel van Loreinen te Brussel.

¹⁷ Danny Lamarcq, *De bouwgeschiedenis van de O.L.V.-Hemelvaartkerk te Zottegem*, in: *Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Handelingen*, IV, 1989, p. 141-162

Dankzij diens bemiddeling werd met de Gentse bouwers een nieuw akkoord gesloten, waarbij de betaling over meerdere jaren werd gespreid.

Herstellingen

De beiaard kwam vrij ongeschonden uit de Franse Tijd. Vermoedelijk werden alle beiaardklokken bij particulieren verborgen, en later aan de kerk teruggegeven. In elk geval zwijgen de bronnen meer dan honderd jaar. Pas als de toren in 1864 wordt afgebroken en heropgebouwd, duikt de beiaard weer op: in 1867 levert Severinus Van Aerschodt, klokkengieter te Leuven, twaalf klokken voor de beiaard, samen met een luidklok die 'H. Barbara' wordt gedoopt. In 1873 giet hij nog twee luidklokken, respectievelijk 'Onze-Lieve-Vrouw' en 'Sint-Jozef'.

In de zomer van 1902 komt de beiaard in de Zottegemse Gemeenteraad ter sprake. Hij moet dringend worden hersteld, wat 800 frank moet kosten, maar de spaarzame raadsleden besluiten "daar deze som nogal groot is zal er onderzocht worden of het niet mogelijk zou zijn de herstellingen door personen der gemeente te doen uitvoeren onder het geleide van den beiaardspeler". Dit bleek een ijdele veronderstelling en twee jaar later wordt de firma Ed. Michiels-Moeremans & Zonen te Mechelen aangezocht om de nodige reparaties uit te voeren.

De toren zelf verkeert al tijdens de Grote Oorlog opnieuw in een erbarmelijke staat, maar het duurt nog tot 1925 eer de hoognodige herstellingen worden uitgevoerd. Als de toren op de agenda staat, duikt telkens weer de beiaard op. Zo kon men in het weekblad "De Beiaard" (!) in 1921 lezen: "Naar wij vernemen is men aan het werk om uit onzen kerktoren de klokken van het beiaardspel weg te nemen, ten einde herstellingen te kunnen doen". De beiaard zou nog voor kermis Zottegem spelen. Het was een wel erg voorlopige opknappbeurt, want nauwelijks drie jaar later keurt de Gemeenteraad het "vervolledigen" goed van de beiaard "door het aanbrengen van acht nieuwe klokken". De opdracht wordt toegewezen aan Karel De Mette "Beiaardier des Konings en der stad Aelst", tevens klokkengieter. Hij levert zelf vier klokjes; Omer Michaux giet in 1925 de vier grotere exemplaren. De klokjes van Karel De Mette worden later in diverse documenten omschreven als "de vier kleinste door een niet op de klok aangegeven gieter in deze eeuw gegoten".

Een hernieuwde beiaard

In 1961 vinden grote herstellingswerken aan de decanale kerk plaats, onder meer aan de toren. Tijdens die werken wordt de beiaard uit de toren verwijderd en stelt men vast dat "het mechanisme totaal versleten is". De vraag dringt zich op of men een volledig nieuwe beiaard gaat aankopen, dan wel de oude klokken zal laten opknappen. De Gemeenteraad stelt "dat (...) met het prestige der gemeente toch rekening dient te worden gehouden en er thans geen daden mogen gesteld worden welke voor de toekomst kunnen nadelig zijn" en besluit een nieuwe beiaard met 48 klokken, met wekking en uurwerk, in te richten. Hierbij zullen een aantal bestaande klokken worden hergebruikt.

Medio 1962 beslist men, onder andere op advies van Paul Bourgeois (stadsbeiaardier van Nieuwpoort), Staf Nees (stadsbeiaardier van Mechelen en directeur van de Koninklijke Beiaardschool 'Jef Denijn') en van André Lehr, 35 nieuwe klokken te laten gieten door de firma Petit & Fritzen te Aarlen-Rixtel (Nederland).

André Lehr stelt een uitgebreid rapport op van de bestaande klokken. Hij geeft het volgend overzicht: er zijn drie luidklokken van Severinus Van Aerschodt (1867, 1873) en 35 beiaardklokken, met name 17 van Joris Dumery (1750), tien van Severinus Van Aerschodt (1867), vier van Omer Michaux (1925) en vier van een onbekende gieter (zoals hierboven vermeld, gaat het om de klokken van Karel De Mette). Lehr prijst de historische waarde van de Zottegemse beiaard: "Joris Dumery behoort tot de belangrijkste beiaardgieters uit België. In de geschiedenis der klokkengietkunst werden zijn werken terecht geroemd. Weliswaar bereikte hij niet een optimale stemmingszuiverheid; doch de klank van zijn klokken is uitstekend te noemen. Om die reden moet het dan ook betreurd worden, dat nog slechts enkele beiaarden van hem bestaan. (...) Op grond van het bovenstaande zou het ten zeerste betreurd moeten worden indien de Dumery-klokken van Zottegem verloren zouden gaan. Te zeer zijn ze namelijk van betekenis voor de beiaardhistorie".

Hij stelt voor veertien Dumery-klokken te hergebruiken, maar uiteindelijk worden er slechts elf weerhouden, evenals twee van Van Aerschodt en één van Michaux. Samen met de 35 nieuwe klokken, bestaat de huidige beiaard, officieel ingehuldigd op 21 juni 1964, uit 49 klokken.

In 2011 werd door Noël Reynders een dossier opgesteld voor de restauratie van de beiaard. Dit dossier werd niet ontvankelijk verklaard door onroerend Erfgoed (03-07-2015). Behalve een aantal administratieve kwesties zijn er een ook een aantal conceptuele en technische opmerkingen, deze omen verder aan bod.

Glas-in-loodramen

15e eeuw- Het romaanse gebouw werd omgevormd tot een gotische kerk. De zijmuren van het schip en de kleine hooggeplaatste rondboogvensters werden behouden. De nieuwe kruisbeuk en het koor werden verlicht met grote spitsboogvensters.

17^{de} eeuw- Tussen 1611 en 1615 werd de kerk volledig heropgebouwd. De transepten en het koor waren voorzien van gotische vensters.

18^{de} eeuw- In 1750 werden twee zijbeuken met ruime segmentboogvormige vensters gebouwd, de drie ramen van de koorsluiting werden dichtgemetseld.

19^{de} eeuw- In 1870-1875, olv Jean-Baptiste Bethune, werd gestart met de verbouwing van het koor en de heropening van de in 1750 blindgemetselde ramen. In de periode 1880-1885 zal de opvolger van De Bethune, Arthur Verhaegen (1847-1917), de andere ramen ontwerpen en uitvoeren. Vanaf 1875 aanvaardt Jean-Baptiste Bethune geen nieuwe opdrachten meer, al zal hij ook na de overname van het bedrijf door Arthur Verhaegen wel nog ontwerpen voor glasramen leveren.

20^{ste} eeuw- 1980: behandeling glasramen onder leiding van Anton Stautemas, oa de messing raambruggen werden toen geplaatst. In 1997 werden de gevels en glasramen van de kerk gereinigd en gerestaureerd, onder leiding van architect E. Anno.

In 2004 werd door Carola Van den Wijngaert een onderzoeksrapport opgesteld van de glas-in-loodramen van het koor, met als doel deze kunsthistorisch te duiden en de materiaaltechnische toestand ervan te omschrijven. Dit met het oog op een conservatie en/of restauratiebehandeling.

Geen enkel raam is gesigneerd en alle ramen uit het koor hebben een zeer grote stilistische verwantschap. Op basis van bibliografische bronnen kunnen de ramen aan de ateliers Bethune en Verhaegen worden toegewezen.

2.4.3-Interieur

De plattegrond van de kerk toont een driebeukig schip van drie traveeën, een transept en een koor (zijkoor en sacristie) met vier rechte traveeën en een driezijdige koorsluiting.

De interieurfwerking van de het interieur is heel sober. De muren, pilaren en gewelven zijn bepleisterd en beschilderd. Rond de 1975-1980 kreeg het interieur een variatie van witte en licht grijze tinten. Op het einde van de negentiende eeuw werd er een marmeren lambrisering langs de muren geplaatst in een Waalse 'Rouge Royal' en in 1934 werden de gordelbogen van het transept naar het ontwerp van de decorateur Theo Goethals voorzien van een houten bekisting of houten cassetten en ornamenten in gips naar het model van de achttiende eeuwse rondbogen van de zijbeuken. Overal in het gebouw ligt een natuurstenen vloer in een gepolijste petite granit. (Een uitgebreide interieurbeschrijving is terug te vinden in het volgende hoofdstuk.)

Middenbeuk

De kruisribgewelven van de middenbeuk worden geschraagd door vier rechthoekige pilaren. De pilaren dateren uit de vijftiende of zestiende eeuw en zijn met spitsboogvormige scheibogen met elkaar verbonden. Elk kruisribgewelf steunt op gecanneleerde kraagstenen en is samengesteld uit vier gewelfbogen.

De ronde gewelfsleutels zijn eenvoudig afgewerkt en hebben momenteel een verlichtings-ornament. Ook de kraagstenen zijn heel eenvoudig uitgewerkt zonder bijkomende decoratie. Een grote spitsboog, met links en rechts een kleinere spitsboog, zorgt voor de doorgang naar het westportaal, waar het orgel boven de ingang is ondergebracht.

Transept

Het transept heeft een andere afwerking dan de middenbeuk. De pilaren zijn breder en rijkelijker versierd. De pilaren worden met rondbogen met elkaar verbonden. De vier gordelbogen zijn in de 1934, naar model van de rondbogen van de zijbeuken, voorzien van houten cassetten en gipsen ornamenten. De triomfboog kreeg zelfs een hele houten bekisting. Het kruisribgewelf, steunend op gecanneleerde kraagstenen, is samengesteld uit vier gewelfbogen.

Het transept dat net als het koor en de middenbeuk uit de vijftiende of zestiende eeuw dateert, heeft twee spitsboogramen.

Zijbeuken

Het transept werd rond 1750 zowel langs de noordelijke als de zuidelijke kant met drie traveeën uitgebreid naar het westen toe. Spitsboogvormige scheibogen vormen de doorgang naar de middenbeuk. Beide zijbeuken hebben een hangkoepel (koepelgewelf), in tegenstelling tot de kruisribgewelven elders in de kerk en rondbogen versierd met een archivolt en cassetten. De rondbogen steunen op uitgewerkte kraagstenen in rococostijl. De kraagstenen van de noordelijke zijbeuk (1) zijn vegetatief uitgewerkt met rocailles. In de médaillon zijn de initialen SMR geschilderd. De zuidelijke (2) kraagstenen zijn uit dezelfde periode maar van de hand van een andere kunstenaar aangezien de ruwere afwerking van de vegetatie en de aanwezigheid van figuren in de médaillons. Elke médaillon heeft een andere figuur. Zo zijn er een man en een vrouw (heiligen of schenker), Christus en een monnik te onderscheiden. Tegenwoordig zijn de kraagstenen in een egale goudkleur geschilderd. Oorspronkelijk werd de vegetatie en de figuratie benadrukt door een breed kleurenpalet.

Zijkoren

De zijkoren bestaan uit twee rechte traveeën en hebben beide twee kruisribgewelven met, geprofileerde kraagstenen en een vlakke koorsluiting. Het noordelijke zijkoor dateert uit 1762. Het zuidelijke zijkoor werd naar

het voorbeeld van het noordelijke in 1855 gebouwd. De afwerking van de middenbeuk loopt er ter hoogte van de zijkoor verder naar het hoofdkoor. De zijaltaren, ter ere van de Onze-Lieve-Vrouw en de Heilige Antonius van Padua, staan beide drie treden hoger.

Koor

Het koor heeft een 3/10-koorafsluiting met zeven spitsboogramen uitgewerkt met monelen. De kruisribgewelven steunen om geprofileerde kraagstenen. Verder is het koor afgewerkt met een houten koorgestoelte en lambriserings in neogotische stijl, daterend uit het einde van de negentiende eeuw. Er is zowel links als rechts een doorgang naar de sacristieën. Het koor ligt twee treden hoger dan de middenbeuk en het hoofdaltaar staat nogmaals drie treden hoger.

Sacristieën

De noordelijke sacristie (1), uit 1762, dient als een opbergruimte. De ruimte is eenvoudig bepleisterd en in het wit en grijs geschilderd. Opmerkelijk is de hoge sierlijst die uiteindelijk de ruimte een klein rechthoekig plafond geeft. In de zuidelijke muur is een oorspronkelijke ingebouwde kast nog aanwezig.

De zuidelijke sacristie (2) is naar het evenbeeld van de noordelijke sacristie in 1855 gebouwd. Ook deze ruimte heeft dezelfde hoge sierlijst, is bepleisterd en beschilderd in wit en grijs. De muren zijn bekleed met houten sacristiemeubelen in een neoclassicistische stijl. Een stuk van het altaar is in een renaissancestijl uitgewerkt. De vloer is hier bedekt met een balaton en naar het houten altaar toe is er een trede geplaatst.

Grafkelder familie van Luxemburg / Egmont

Op 7 september 1658 steken de Fransen de stad in brand, waarbij de gerenoveerde binneninrichting uit 1611 met onder andere het sierlijke grafmausoleum van de familie de Luxembourg en Egmont verloren ging. Een stenen gedenkplaat in de middenbeuk verwijst naar de vroegere grafkelder van de heren van Luxemburg : *Jacob van Luxemburg, heer van Zottegem, overleden 12-7-1517, Isabella van Egmont, zesde kind van Lamoraal, overleden in 1557, Francisca van Luxemburg, vrouwe van Zottegem, overleden op 1-11-1557*. De grafkelder werd herontdekt bij de binnenrestauratie van de kerk in 1980. De grafkelder werd niet geïnspecteerd.



Afbeelding 35 | foto gedenkplaatgrafkelder familie van Luxemburg / Egmont

Grafkelder Egmont¹⁸

Een vijftal jaren vóór zijn dood liet Egmont zich een grafkelder bouwen in de Zottegemse kerk, mogelijk geïnspireerd door het daar rustende familiegraf van zijn grootvader Jacob II van Luxemburg-Fiennes, heer van Zottegem (+1517) en van zijn moeder Françoise (+1557).

Zijn onthoofde lijk werd in 1568 naar Zottegem gebracht en bijgezet in de kerk. Naderhand volgden ook nog zijn vrouw Sabina van Beieren (+1578) en zijn zonen Filips (+1590) en Karel (+1620). De grafkelder werd dus tot in de eerste helft van de 17e eeuw gebruikt.

¹⁸ © Danny Lamarq, <http://www.zottegem.be/geschiedenis/de-egmontgrafkelder.aspx>

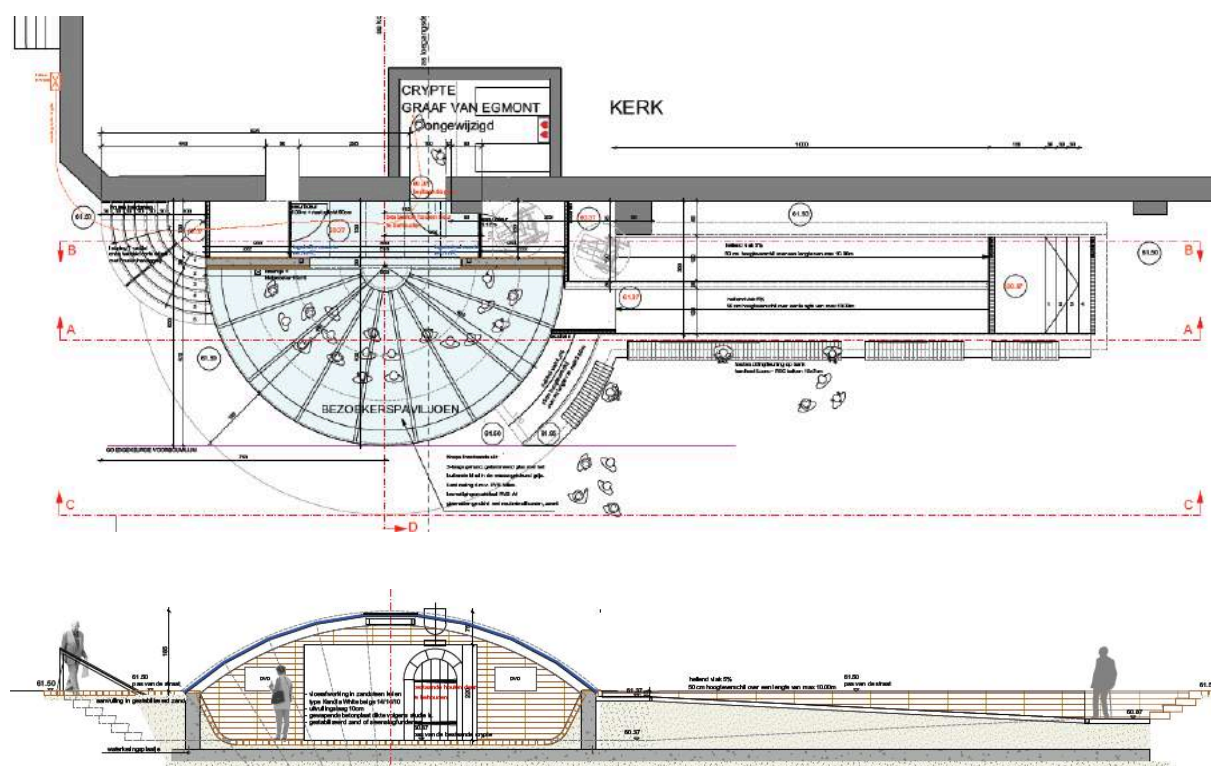
De daarop volgende anderhalve eeuw raken de graven in vergetelheid. En wanneer tegen het einde van de 18e eeuw Egmont opnieuw in de belangstelling komt, dit voornamelijk onder impuls van de romantiek (Goethe, Schiller en Beethoven besteedden ruime aandacht aan het Egmontthema) weet niemand meer de exacte begraafplaats aan te wijzen.

Het hoeft ons ook niet te verwonderen dat de herontdekking van de graven in 1804 alle aandacht genoot. Bij herstellingswerken aan het koor van de dekanale kerk stuitte men op twee loden kisten. In een eerste kist lagen de schedel en de beenderen van Lamoral. In een tweede kist de resten van Sabina van Beieren samen met drie loden hartvormige kistjes waarin de gebalsemde harten van Lamoral en diens zonen Filips en Karel bewaard bleven. Ondanks de ruime belangstelling voor de vondsten werd de grafkelder opnieuw afgesloten.

Eerst in 1857 werden de kisten overgebracht naar een nieuwe grafkelder onder de kerk. De inhuldiging van deze crypte verliep vrij emotioneel, met als rode draad de oproep om eindelijk het standbeeld van Lamoral, waarvoor reeds in 1825 de sokkel was gegoten, op de Markt, te plaatsen. In verschillende toespraken werd meermaals verwezen naar het in 1854 gepubliceerde boek van procureur-generaal E. de Bavay die de "onschuld" van Egmont "aantoonde", en de bekende Gentse literator Prudens van Duyse las de ontroerende brief van de ter dood veroordeelde Egmont aan zijn vrouw voor. De nieuwe grafkelder had echter zwaar te lijden onder de tand des tijds. Eén en ander dient zeker toegeschreven te worden aan de weinig adequate conservatie. Honderd jaar later drongen zich dan ook herstellingswerken op. De vernieuwde crypte werd tweemaal ingehuldigd. Een eerste keer in 1951 wanneer de loden kisten in bronzen sarcofagen werden gevat, en een tweede maal in 1954 wanneer de beenderen van Egmont, na een onderzoek door prof. Thomas en een conserveringsbehandeling, opnieuw te Zottegem werden bijgezet. Eén beentje ontbrak, nl. de halswervel die de sporen van de onthoofding draagt. Deze werd, na jaren stille rust ergens in een kluis, pas in 1984 in een reliekschrijn gevat en staat nu in de raadzaal van het stadhuis.

Momenteel (2015-'16) wordt in opdracht van de stad en in het kader van de heraanleg van de Markt een bezoekerspaviljoen gebouwd om de toegankelijkheid van de crypte te verbeteren, naar een ontwerp van IN & OUT architecture.

Een halfcirkelvormige glazen overkapping zal tegen de muur worden bevestigd, een hellend vlak leidt de bezoeker naar de inkom van de crypte.



Afbeelding 36 | Ontwerpplan bezoekerspaviljoen, IN & OUT architecture

2.4.4-Interieurfwerking

Interieurveranderingen vóór 1870¹⁹

De eerste verandering aan de kerk, die ook een invloed had op het interieur, was de transformatie van de Romaanse kerk naar de Gotische kerk in de vijftiende eeuw. Het koor en de transepten zijn daar nu nog steeds overblijfselen van. In de zestiende en zeventiende eeuw was de kerk verschillende malen slachtoffer van plunderingen en brand, waardoor het interieur telkens opgeknapt moest worden. Hoe het interieur in die periode er juist uitzag, is niet meer te achterhalen.

Een grote ingreep aan de kerk, en dus ook aan het interieur, gebeurde in het midden van de 18^e eeuw. In 1750 werden drie ramen van het koor dichtgemetseld en werd een nieuw hoofdaltaar geplaatst. Verder werden er geen aanpassingen aan het koor gedaan en bleef het uit 1739 nieuwe koorgestoelten bewaard. Zowel aan de noord- als zuidgevel werd de kerk vergroot met een zijbeuk. De kraagstenen met een rocaille ornamentering duiden steeds op de toenmalige rococo interieurdecoratie.

In 1762 werd de kerk vergroot aan de noordgevel met een zijkoor en een sacristie. Voor het zijkoor werd geen specifieke stijl angewend. De sacristie werd eenvoudig afgewerkt en kreeg een plafond een hoge sierlijst in stucwerk.

In 1784 werd een nieuw orgel geplaatst, gebouwd door de befaamde Gentenaar Lambertus van Peteghem. Dit orgel was in het hoogkoor geplaatst. Vier jaar later werden het hoogaltaar en het nieuwe orgel in witte marmer gemarmerd en versierd met mat vergulde festoenen, draperieën, bloemen, figuren, kaptielen, vazen en muziktrofeeën door een Leuvense marmereerder A.G.²⁰

De altaren in de zijkoren waren toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en aan Heilige Anna. Het koor was van de zijbeuken gescheiden door een communiebank aan de rand van de transept. Verder werd er in deze periode ook een nieuwe preekstoel en twee biechtstoelen vervaardigd en samen met verschillende smeedijzeren kandelaars. De preekstoel en de twee biechtstoelen zijn nu nog steeds in de kerk aanwezig. De rococostijl onderscheidt hun van de andere latere neogotische biechtstoelen.

De gelovigen volgden toen de kerkdienst nog staande of op banken. De eerste kerkstoelen werden in 1793 in gebruik genomen.²¹

Negentiende eeuw

Reeds in het begin van de negentiende eeuw komen er nieuwe aanpassingen. Zo werd in 1804 het hoofdaltaar verbouwd en kwam er de plaatsing van een nieuw hoogaltaar in Empirestijl. Deze werd toen aan de voorkant van het koor geplaatst, even achter een nieuwe communiebank die het koor afsluit van de kruisbeuk.

Het achttiende eeuwse Van Peteghemorgel dat zich nog in het hoogkoor bevond, werd verplaatst naar de hoogzaal boven het kerkportaal aan de voorkant van de kerk. Het is moeilijk te achterhalen of deze hoogzaal reeds aanwezig was of deze toen gebouwd werd.

De zijaltaren werden afgebroken. In 1813 werd een nieuw zuidelijk zijaltaar ter ere van Heilige Antonius geplaatst en in 1821 een noordelijk zijaltaar voor Onze-Lieve-Vrouw waarin het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw van Deynsbeke stond. Deze zijaltaren stonden onder de gotische ramen van de transepten en waren blijkbaar veel kleiner in omvang dan de hedendaagse altaren.

Tussen 1855-1858 werd het hoogaltaar verplaatst van de voorkant van het hoogkoor naar de uiterste achterkant van het vroegere priesterkoor om op deze manier de kerk te vergroten. Tijdens deze veranderingen werd er in 1859 een nieuwe communiebank aangekocht die naar achteren werd gebracht en zo het koor voortaan scheidde van het zijkoor dat nu vrijkwam voor de kerkgangers. Het zuidelijke transept werd verlengd tot aan het koor waardoor er dus een zuidelijk zijkoor kwam. Door deze ingreep werden de twee zijaltaren van onder de transeptramen overgebracht naar de nieuwe kleine zijkoren. Voor het nieuwe zuidelijke zijkoor werd in 1865 een zijaltaar voor de Heilige Antonius opgericht. Verder werden er ook vier nieuwe biechtstoelen aangekocht.

Atelier Bressers-Blanchaert

Voor de verdere interieurveranderingen van de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk van Zottegem is de aanwezigheid van de eerste drie generaties Bressers-Blanchaert opmerkelijk.

De eerste generatie Bressers-Blanchaert

Rond 1870 werd Jean-Baptiste Bethune aangesproken voor de restauratie- en renovatiewerken aan de kerk. Bethune deed voor zijn bouwprojecten meestal beroep op de architect Auguste Van Assche* (1826-1867) en de aannemers Louis Bulckaert en Louis Gildemijn*, de edelsmid Armand Bourdon-De Bruyne* (1818-1903), de glaskunstenaar Arthur Verhaegen*, de beeldhouwers Leopold (1823-1913) en Leonard Blanchaert* (1834-1905)

¹⁹ Watté 1986, Lamarq 1989.

²⁰ R.A.R. Sottegem nr. 1252

²¹ R.A.R. Sottegem nr 1252, 1172

en de decoratieschilder Adrien Bressers* (1835-1898). Onder leiding van Bethune behoorden hun realisaties tot de voorbeelden van de Pugeniaanse neogotiek in Vlaanderen.²²

In het parochiearchief van de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk in Zottegem is briefwisseling gevonden tussen de toenmalige deken Roegiers en Bethune, Auguste Van Assche, Louis Gildemijn, Armand Bourdon-De Bruyne, Arthur Verhaegen, Leonard Blanchaert en Adrien Bressers. Bijna alle vakmensen waar Bethune mee samenwerkte, hebben bijgedragen aan de restauratiewerken van de kerk. Hun opdracht was om het interieur volledig in neogotische stijl te bekleden.

In 1870 werd er gestart met het heropenen van de in 1750 blindgemetselde ramen van het koor. De bouwkundige Auguste van Assche stuurde in 1871 een begrotingstaat naar de deken van Zottegem voor *'het plaatsen van vier nieuwe zydervensters in den koor uwer kerk belopend tot de som van 1366 frank. Bij deze werken is begrepen het maeken leveren en plaatsen van de vensters in witte steen van Savonière met de ijzeren barren en het glaswerk in glas cathedrale met lood omzet met omtrek van een boord in gekleurd glas met geschilderde rozetten'*.²³

De tekening toont de opening van de ramen, recreatie van twee kruisbogen, de plaatsing van het altaar en de koorgestoelte. Blijkbaar lijken de originele monelen van twee ramen nog aanwezig te zijn geweest. De vijf andere ramen zijn volledig in het rood gekleurd waarvan verwacht kan worden dat deze een totale nieuwe constructie zijn, gebaseerd op de twee originele. Opmerkelijk werd ook dat het koorgestoelte doorgetrokken voorbij de zijkoren tot aan de transepten. Verder toont het ontwerp heiligenbeelden onder de kraagstenen.



Afbeelding 37 | Restauratieplan koor, Auguste Van Assche

²² De Keyser B., *De ingenieuze neogotiek. Techniek & Kunst. 1852-1925*, Leuven 1997, p. 67.

²³ Kerkarchief Zottegem, nr. 16

De ramen van het koor werden voorzien van glas-in-lood ramen naar het ontwerp van Bethune. Het ontwerp en de figuratie van de glasramen kwam overeen met de decoratie van het gehele interieur. In die periode bestelde Bethune het glas bij Booght Chance Brothers & Co in Birmingham. Het witte kathedraal glas en het rood glas kwam echter uit Charleroi en Brussel. Het getrokken lood werd geleverd door de firma Gildemijn.²⁴

De figuratie van de glas van het koor bestaat uit²⁵: (van links naar rechts)

1N: Heilige Brigitta van Zweden, Heilige Isidorus de landman van Heilige Madriden en Coleta Boylet van Corbie.

2N: Heilige Gregorius de Grote, Heilige Jacobus Lacop en Heilige Eligius van Noyon

3N: Heilige Juliana Falconieri van Firenze, Heilige Hugo van Lincoln en Heilige Thomas van Aquino

4O: Heilige Johannes de Evangelist, Heilige Norbertus van Prémontré en Christus Leraar

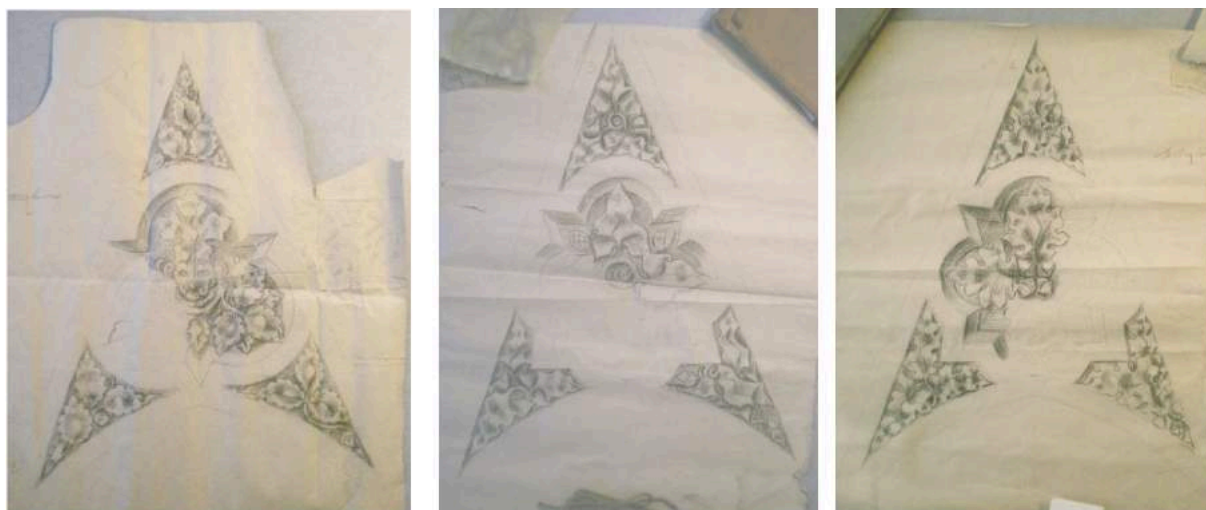
5Z: Heilige Barbara, Heilige Carolus Borromeus en Heilige Clara van Assisi

6Z: Heilige Conrad van Konstanz, Heilige Juliana van Mont Cornillon en Heilige Franciscus Borgia

7Z: Heilige Gertrudis van Nijvel, Heilige Laurentius en Heilige Theresa van Listriex

In 1873 werd een nieuw, stenen hoogaltaar gebouwd ook naar het ontwerp van Bethune met Leonard Blanchaert als uitvoerder. Het houten tabernakel werd geschilderd door Adriaan Bressers. Verder ontwierp Auguste van Assche *'der gestoelten en boiserie voor het versieren van den koor'* dat ook weer door Leonard Blanchaert werd uitgevoerd.²⁶

In het archief van Bressers-Blanchaert in het KADOC zijn enkele tekeningen van geornamenteerd beeldhouwwerk in bladmotief teruggevonden die overeenkomen met de figuratie van het hoofdaltaar.



Afbeelding 38 | Tekeningen hoofdaltaar, Blanchaert

Tussen 1877 en 1879 onderging ook de interieurafwerking van de kerk een transformatie. De muren kregen een lambrisering in Rouge Royale. De marmerbewerkers waren Dehoux, Th. Van den Bossche en A. De Sutter. Deze zijn niet gerelateerd met de vakmensen van Bethune. Waarschijnlijk werkten ze voor de architect Auguste van Assche.

Het atelier Bressers-Blanchaert verzorgde wel de schilderwerken, meer bepaald het *'vergulden en schilderen van den hoogen altaar, koor, zijkoren en kerk'*. Voor het vergulden werden er *'465 boeken fijn goud à 2 frank'* gebruikt.

Vooraleer de schilderwerken van start gingen, werd de oude pleisterlaag van de muren, enkel de muren niet de gewelven, ribben, bogen..., afgehaald. Het nieuwe ontwerp voorzag de muren van een schildering in imitatie Franse natuursteen. Verder werden er de bogen, boogvelden, nerven en gewelven figuratief gedecoreerd. Voor deze versiering werden vaak, naast decoraties met de vrije hand ook sjablonen gebruikt. De wanden van de zijkoren kregen geen steenmotief als decoratief element, maar wel gekroonde lelies en kruisen. De hele neogotische beschildering maakte deel uit van een Gesamtkunstwerk, waar de glasramen en de kruisweg een onderdeel van uitmaakte: bepaalde kleuren en motieven komen terug.²⁷ De meest opvallende versiering waren de vier evangelisten in het midden van de kruisbeuk. De vier evangelisten, Johannes, Lucas, Marcus en Matheus waren afgebeeld als een dier met een lint waarop telkens de eerste woorden van hun evangelie stond.

²⁴ Van den Wijngaert C., *Vooronderzoek Glasramen uit de O.L.V.-Hemelvaartkerk te Zottegem, november 2004, Stabroek.*

²⁵ Van den Wijngaert 2004.

²⁶ Kerkarchief Zottegem, nr. 16

²⁷ Reyniers G., *Zottegem O.L.V. Hemelvaartkerk, Materiaaltechnisch onderzoek: onderzoek van de afwerkingslagen van het interieur, 2008*



Johannes afgebeeld als een adelaar met de woorden: '*In principio erat verbum*' (In den beginne was het Woord).
Lucas als een gevleugelde os met de woorden: '*Quonia(m) quidem*' (Nadat reeds velen).



Marcus als een gevleugelde leeuw met de woorden '*Initium evangelii*' (Begin van het evangelie).
Matheüs als een engel lijkende figuur met de woorden '*Liber generationes Jesu Christi*' (Geslachtsregister van Jezus Christus).²⁸

Afbeelding 39 | Tekeningen de vier Evangelisten, Johannes, Lucas, Marcus en Matheüs

Collectief afgebeeld ziet men deze vier apostelen vooral in geïllustreerde evangeliën en als decoratie van kerken. Hun aantal maakt hen geschikt om er de vier lunetten of pendentieven onder de koepel te decoreren. De Vroeg-Christelijke kerk, die veel gebruik maakte van symbolische beeldentaal, stelde evangelisten voor als vier gevleugelde wezens: Matheüs als mens, Marcus als leeuw, Lucas als os en Johannes als adelaar. De bron van deze symboliek was een passage uit Ezechiel (1:5-14), waarin de profeet vertelt over een vreemd visioen met vier wezens. Het boek Openbaring (4: 6-8) beschrijft soortgelijke dieren die de troon van God omringen. Zij zijn daarom algemeen bekend als de 'apocalyptische dieren' en werden al vroeg gezien als het symbool van evangelisten. Middeleeuwse commentaren vonden verborgen verklaringen hiervoor in de evangeliën zelf. De mens stelt Matheüs voor omdat zijn evangelie begint met de stamboom van Christus' voorvaderen. Marcus begint met de stem die roept in de woestijn een zinspeling op de leeuw. De os, het offerdier, is Lucas, want zijn evangelie begint met de beschrijving van het offer van de priester Zacharias. De adelaar, die dichter dan alle andere vogels de hemel benadert, is Johannes, die God in zijn visioen het meest van nabij ziet.²⁹

²⁸ KADOC, Archief Bressers-Blanchaert, KPL BR 257.

²⁹ Hall J., *Hall's Iconografisch Handboek. Onderwerpen, symbolen en motieven in de beeldende kunst*, Leiden 2000.

De afbeelding van de evangelist is telkens opgenomen in een rode zeslobbige achtergrond. De nimbus (aureool) was in het goud geschilderd, de figuren in parelgrijs, de engel zijn gezicht en handen in huidskleur en de linten in het wit met rood en zwarte letters.



Afbeelding 40 | Het interieur van de kerk tussen 1890 en 1930

De gewelven waren in een licht kleur geschilderd en in de middenbeuk waren medaillons met engelen aangebracht. In het transept waren de initialen van Onze-Lieve-Vrouw van Deynsbeke, de Heilige Barbara en Sint-Jozef tegen een groene achtergrond afgebeeld. De gordelbogen, langs de graten, boven de scheibogen en langs de vensters hadden een blad- en bloemversiering. De ribben hadden een meer geometrische afwerking. Het plafond was met kalkverf bewerkt en de rest met olie verf.

In het koor werd onder de ramen de laatste vers uit het Adoro te devote van Thomas van Aquina aangebracht: *'Jesu quem velatum nunc aspicio, Oro fiat illud quod tam sitio, Ut te revelata cernens facie, Visu sim beatus gloriae'* (Jezus, die ik nu verborgen aanschouw, Ik bid u laat geschieden wat ik toch zo vurig wens, namelijk dat ik u ontsluit moge zien en gelukkig moge zijn in het aanschouwen van uw glorie). Onder deze vers waren de muren van het koor met damast bedekt. Het damast was beschilderd met heiligenfiguren.³⁰

Voor enkele schilderwerken werd ook de schilder Albert Breways ingeschakeld, maar voor welke werken is niet vermeld. Uit zijn rekeningen blijkt dat hij verschillende kilo's loodwit en krijt wit gebruikte.³¹

In 1919 maakte de meester-glasschilder Camille Ganton-Defoin* een ontwerp voor drie soorten glasramen: Genre A, B en C.:

Genre A behoudt deels nog het bestaande glaswerk maar met nieuwe schilderijen van heilige personages, borduurwerk en een nieuw glasspel met geschilderde rozetten.

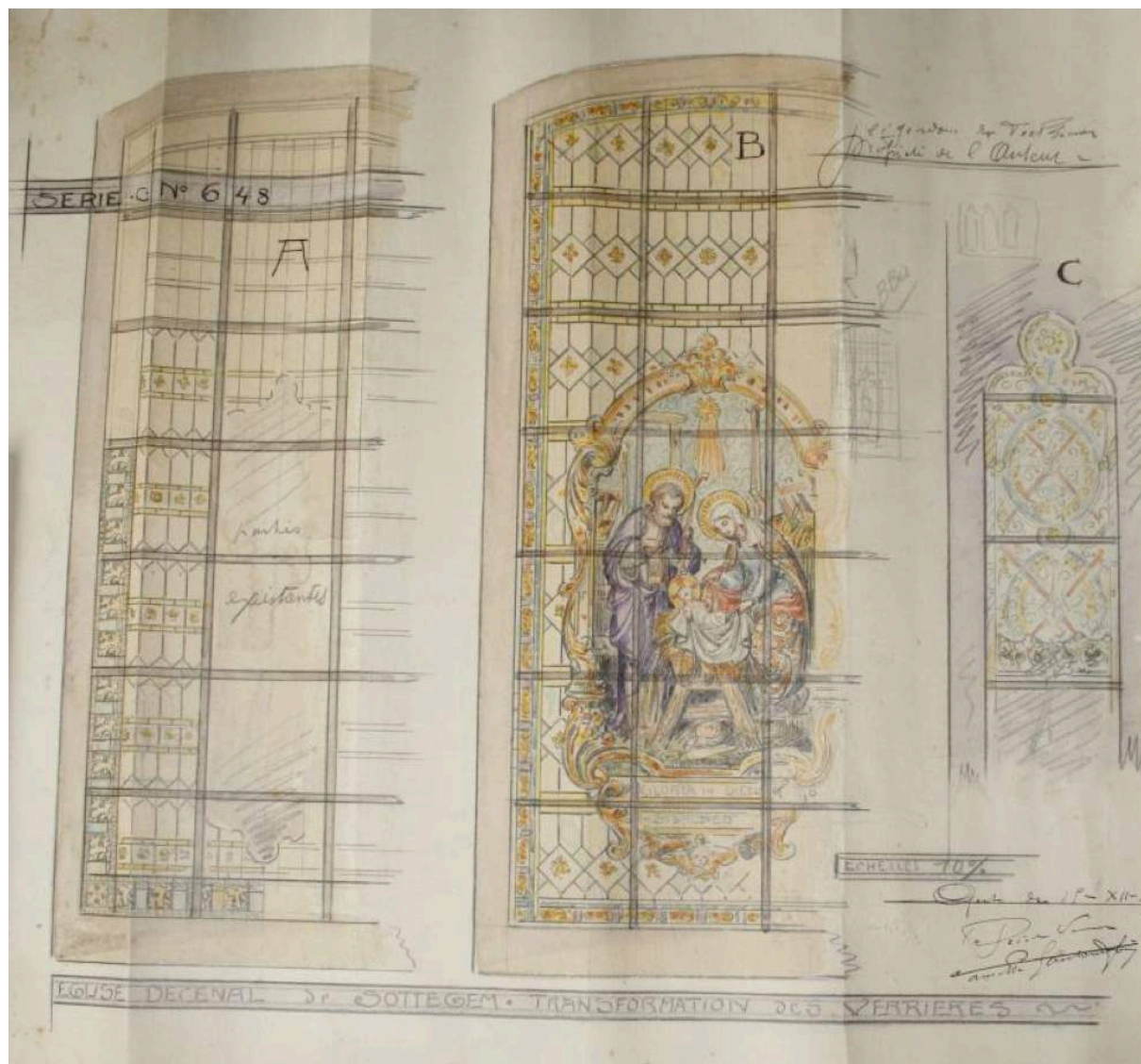
Genre B zijn volledig nieuwe glas-in-lood ramen uit mooi en speciaal glas waar telkens een scène uit het leven van de Heilige Maagd wordt weergegeven.

Genre C was voor de ramen in het koor die uit drie lancetten zijn opgebouwd en wordt geopteerd te schilderen met zeer lichte grisailles en te laten harmoniseren met de bestaande ramen.³² Echter zijn deze plannen nooit uitgevoerd.

30 KADOC, *Archief Bressers-Blancaeert, Schetsboek Adriaan Bressers nr. 7*

31 *Kerkarchief Zottegem, nr. 16 & 17*

32 *Kerkarchief Zottegem, nr. 19.*



Afbeelding 41 | Ontwerptekening glasramen A, B en C, Camille Ganton-Defoin

Volgens het materiaaltechnisch onderzoek van de afwerkingslagen werd de neogotische beschildering van Bressers-Blanchaert hernomen in het koor en de zijkapellen. Wanneer en waarom dit gebeurde is echter niet geweten.³³

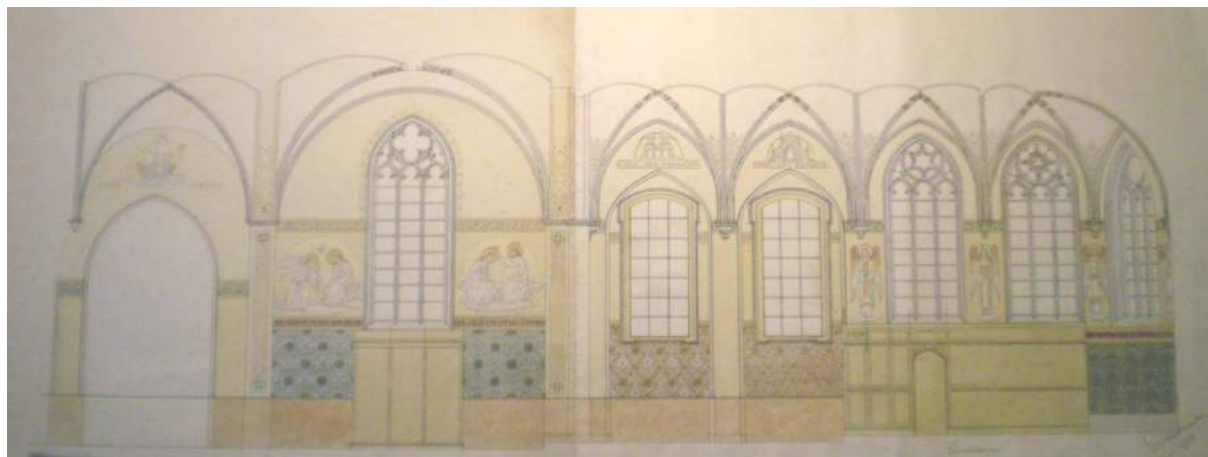
De tweede generatie Bressers(- Blanchaert)

Rond 1934 werd Leon Bressers aangeschreven voor de muurschilderingen van het interieur van de kerk. In zijn 'Ramend bestek betreffende het schilderen der vouten, priesterkoor, midden en zijbeuken der Dekenale kerk' vermeldde hij de volgende werken: *'De vouten zullen eerst afgewassen worden daarna twee lagen in wit kleur geschilderd worden. De nervuren in kleur van Franschen steen met versierde voutsleutels opgelicht met goud. De muren van Priesterkoor midden en zijbeuken zullen in kleur van fransche steen geschilderd worden op de muren versiering van banden met symbolische ranken. Onder de vensters damast met symbolische bloemen en ranken. Het afwassen der vitaux. Deze schilderwerken in oliekleur en behoorlijk volgens plan en de regels der kunst met kleurstoffen van eerste hoedanigheid uitgevoerd zouden belopen tot de som van 35 000 frank'.*

Echter werd hij wegens te hoge kostprijs niet aangenomen en kreeg de Gentse versieringschilder Theo Goethals de opdracht. Leon Bressers was hier echter niet zo gelukkig mee en vraagt *onmiddellijk* zijn plannen aan de deken terug. Het ontwerp van Leon Bressers is in het Archief van Bressers-Blanchaert in het KADOK bewaard. Het ontwerp toont een andere stijl dan zijn vader. Leon neemt afstand van de zuivere neogotiek en laat de invloed van de art deco in zijn ontwerp toe. De beschildering in imitatie steen met afbeeldingen van engelen stonden centraal.³⁴

³³ Reyniers G., Zottegem O.L.V. Hemelvaartkerk, Materiaaltechnisch onderzoek: onderzoek van de afwerkingslagen van het interieur, 2008

³⁴ KADOC, Archief Bressers-Blanchaert, KPL BR 359



Afbeelding 42 | Ontwerptekening voor het interieur, Leon Bressers

Theo Goethals verwees voor zijn ontwerp en voor de stijl van de muurschilderingen naar de interieurafwerking van de Sint-Jozefkerk in Aalst. Zo vermeldde hij in een brief aan de deken: *'Ik neem in acht uw verlangen van eene schildering te zien uitvoeren in den aard van deze van S. Jozefkerk te Aalst. Ik zal er mij voor zooveel het mogelijk is naar schikken. In geen geval was ik zinnens de gouden versiersels te doen verdwijnen. Ik zou deze liefst bewaren, althans daar waar het pas geeft en dit om twee redens: 1) Zij zijn tamelijk goed bewaard, en hebben veel werk en groote uitgaven gekost. 2) Zij kunnen goed meewerken tot het verrijken van de nieuwe schildering'*.³⁵

De muurbeschilderingen van de Sint-Jozefkerk in Aalst zijn rond 1930 uitgevoerd door de schilder Van Sande in neogotische stijl. Hoe deze er juist hebben uitgezien, was tijdens het onderzoek van deze studie niet te achterhalen. Het parochiaalarchief van de Sint-Jozefkerk was niet ontsloten en raadpleegbaar.



Afbeelding 43 | Foto middenbeuk, 1943 (KIK)

De werken die Theo Goethals in het interieur uitvoerde waren: 'De vouten afwasschen, de barsten stoppen, verwen op twee lagen olieverf, de laatste laag in matverf. De nervuren kleuren met gedeeltelijke bewaring van het verguldsel en van de versiering der voutsleutels. De muren afwasschen de geschondene deelen herbezetten, de barsten stoppen effen maken en twee maal verwen in olieverf, de laatste laag in matverf. Gedeeltelijke bewaring

³⁵ Kerkarchief Zottegem, nr. 16.

en opfrissing van het verguldsel op de bogen en lijstwerk. Onderaan de muren damasten. Op de muren der middenbeuk boven de bogen vier medaillons met tafereelen betreffende de Verheerlijking van de Heilige Maagd. Verders decoratieve banden, opschriften enz... Verzorgde en kunstige uitvoering met materialen van de beste hoedanigheid.'

Vooraleer deze plannen uitgevoerd konden worden, moesten deze eerst goedgekeurd worden door de Bisschoppelijke Commissie voor Kerkgebouwen. Zij hadden op het plan van Goethals het volgende aan te merken: 'het blauw in het koor is daar niet helemaal op zijn plaats, de schakering boven de plint zou men best weglaten, ook het bandje dat naar het venster loopt in den kruisbeuk en de versiering op de pilaren is misschien wat ver gezocht'.

Uiteindelijk werd er sober kleurenpallet van beige, oker en kaki gebruikt.

Enkele foto's van het interieur uit 1943 geven een beeld van de uiteindelijke aankleding van het interieur.³⁶ Theo Goethals heeft de gordelbogen, naar analogie van de rondbogen in de zijbeuken, voorzien van een houten cassetten en gipsen ornamenten. Bij de triomfboog werd de hele boog bekist. De gewelven en de arcadebogen van de middenbeuk kregen erg gestileerde geschilderde slinger motieven. Op de muurvlakken van de middenbeuk waren vier grote ronde doeken met fragmenten uit het leven van Onze-Lieve-Vrouw aangebracht. Het gewelf van de viering is versierd met religieuze symbolen zoals een hand, duiven, een kelk. De muren van het transept droegen de initialen van bepaalde heiligen. De figuratieve schilderijen in het koor, transept en middenbeuk werden op doek geschilderd.

De kerkmeubelen kuiste hij echter alleen op en waar nodig deed hij herstellingen aan het houtwerk. De beelden werden opgekuist, gedeeltelijk hersteld en de consoles werden herschilderd in lichte kleuren.

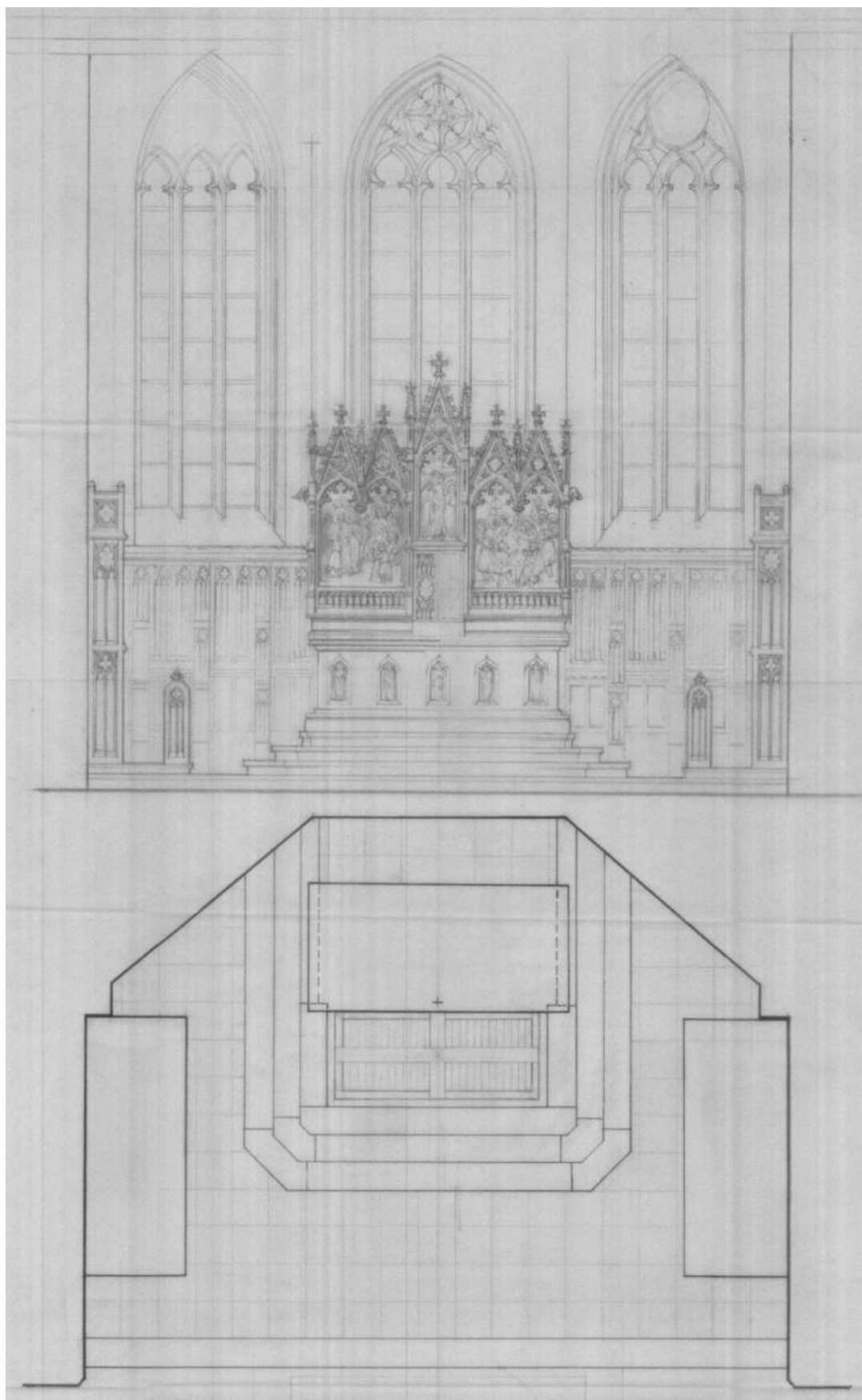
Goethals bracht ook veranderingen aan de vensters aan: *'Ten einde meer klaarte in de kerk toe te laten zullen volgende veranderingen aan de brandvensters gebracht worden: De 12 renaissance vensters in de benedenkerk: de figuren met baldakijns en de versierde omlijsting blijft dienen, maar de achtergrond wordt vervangen door licht gekleurd doorschijnend glas (verre cathedrale) in lood gezet. De vensters in den koor: enkel sterk gekleurde deelen vervangen door doorschijnend glas van lichte kleur, bijzonder voor wat de zijvensters betreft'.*

Uiteindelijk vergrootte hij ook de plaatsruimte in het koor. Hij nam twee gestoelten weg en verplaatste de marmere trede aan de ingang van het koor, alsook in de zijkapellen.

De derde generatie Bressers(-Blanchaert)

Rond 1951 werden er opnieuw veranderingen aan het priesterkoor uitgevoerd door het huis Bressers onder leiding van architect Adrien Bressers, de zoon van Leon Bressers en kleinzoon van Adriaan Bressers. Het koor en het hoogaltaar werden opgehoogd en er werd een nieuwe marmere bevoering en trappen gelegd. Het hoogaltaar stond nu op drie treden hoog.

36 Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium: afbeeldingen.....



Afbeelding 44 I 'Ontwerp voor het verhoogen van hoogaltaar, nieuwe altaartreden met marmervloer in priesterkoor', Bressers, 1944

Foto's interieur

Afbeelding 45 | Zicht koor³⁷ en doksaal met orgel³⁸



Afbeelding 46 | Zicht zijbeuken zuid³⁹ (doopkapel) en noord⁴⁰

³⁷ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049935, 1943

³⁸ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049934, 1943

³⁹ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049942, 1943

⁴⁰ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049940, 1943



Afbeelding 47 | Zicht altaar zijbeuk noord⁴¹ en zuid⁴²



⁴¹ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049939, 1943

⁴² © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049941, 1943

Latere restauratieprojecten

In 1974 werd de O.-L.-V.-Hemelvaartkerk door de Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen beschermd als Monument. Toen de kerk tussen 1975-1980 nood had aan restauratiewerken, zowel exterieur als interieur werd de architect Antoon Stautemas aangesteld. Voor de uitvoering van het project moest hij echter rekening houden met de toenmalige Rijksdienst voor Monumenten- en Landschappen.

In 1976 maakt de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapzorg ernstige beslissingen die het uitzicht van het interieur van de kerk voorgoed hebben doen veranderen. Hun aanbevelingen vertellen het volgende:

- Vooraf moet worden nagegaan of de ribben en gewelfsleutels in natuursteen zijn: in dat geval worden ze niet meer geschilderd. Bijgevolg zal een grotere oppervlakte af te kappen bezetwerk worden voorzien...

- Alle muur- en gewelfschildering onder de vorm van teksten, médaillons enz... zullen niet meer worden hermaakt daar ze niet originele en 'onesthetisch' zijn. De uitsteeksels aan de muren en kolommen kunnen verwijderd worden, doch de motieven in reliëf in de binnen gewelfvlakken der bogen en in de muren als consoles edm. Moeten behouden blijven, ongeacht ze in natuursteen of plaaster zijn.

De kraagstenen in de zijbeuken en het koor worden ontdaan van hun verf: indien ze uit natuursteen blijken dan blijven ze onbeschilderd. Wat betreft de te gebruiken tinten moet erop gewezen worden dat de kerk een tamelijk donker interieur heeft en dat hierdoor reeds het voorgestelde beige ongeschikt is voor de gewelven, daar de constructieve delen zelf iets donkerder van tint zullen moeten worden geschilderd. Enkel in functie van de roodkleurige plint mag het gehele interieur niet in warme nogal donkere tinten worden gezet. Als tinten zullen gebruik gemaakt worden van drie schakeringen, lopende van een iets gebroken wit tot heel licht grijs: zeer licht grijs (wanneer het basisgrijs is samengesteld uit een menging van de drie primaire kleuren met zeer veel toevoeging van wit, dan kan het blauw in een iets sterkere verhouding worden verwerkt): aflijning van fijne profielen en plastische motieven zoals caissons, kraagstenen edm.; gebroken wit voor de gewelfkappen.

- Heiligenbeelden: de niet gepolychromeerde houten beelden zullen tegen insecten worden behandeld. Er zal niets figuratiefs worden aan toegevoegd. Nadat de binnenschildering zal voltooid zijn zullen de gepolychromeerde beelden zeer storend werken. Daarom zijn deze met hun sokkels te verwijderen en worden niet meer teruggeplaatst. Er kan op gewezen worden dat dergelijke beelden op zichzelf esthetisch van geen waarde zijn.

- Alle meubilair dat niet direct nodig is in het kerkgebouw zal worden verwijderd uit het interieur en niet worden teruggeplaatst.⁴³

Uiteindelijk werden niet alle richtlijnen uitgevoerd: de ontleistering van de natuurstenen ribben en sluitstenen werd niet uitgevoerd en ook de neogotische heiligenbeelden en hun sokkels werden niet verwijderd.

Verder werden er herstellingswerken uitgevoerd aan de glas-in-lood ramen, omdat zij voor water schade zorgden aan de houten lambrisering van het koor. Tijdens de restauratiewerken werd de vloer van het priesterkoor opgebroken. Men heeft toen van de situatie gebruik gemaakt om iets terug te vinden van het oorspronkelijke graf van Lamoraal graaf van Egmont en zijn vrouw Sabina Van Beveren. Deze grafkelder werd namelijk in 1857 gedempt. Men heeft toen ook het graf van de moeder Fransisca van Luxemburg en de grootvader Jacob van Luxemburg-Piennen teruggevonden. Naderhand is er dan een gedenksteen geplaatst

In 1980 gingen de werken verder en werd het koor verhoogd. Het bezetwerk werd hersteld en het interieur werd geschilderd. De gewelven in gebroken wit; de ribben, consoles, steunen en muren in een iets donkere tint en de aflijning fijne profielen en plastische motieven in een iets donkerdere tint, zoals de Rijksdienst van Monumenten en Landschappen opgelegd had. De teksten en médaillons werden overschilderd, maar de engelenfiguren en anderen figuratie op doek aan de hand van Theo Goethals op de muren van de middenbeuk mochten echter niet overschilderd worden en werden dus verwijderd. Het voorstel toen was: 'Deze figuren blijven normaal eigendom van de opdrachtgever, afstaan aan het Museum voor Folklore en Geschiedenis van Zottegem, waar zij bewaard worden'.⁴⁴ Echter zijn de doeken nooit naar het Museum verhuisd. Een zoektocht in verschillende archieven heeft echter niets opgebracht en de doeken zijn dus tijdens het onderzoek van deze studie niet teruggevonden.

2.4.5-Het kerkmeubilair

Hoofdaltaar

Het hoofdaltaar is een ontwerp van J.B. Bethune dat hij liet uitvoeren door Leonard Blanchaert en beschilderd door Adriaan Bressers. Bethune beschrijft in oktober 1870 zijn eerste ontwerp van het altaar aan de deken: '...Meneer verwacht u niet aan een gigantisch altaar zoals men de laatste twee eeuwen de gewoonte heeft te plaatsen in de kerken en die meer lijken op triomfen dan op christelijke offers. Trouwens, ik moet hier rekening houden met de beperkte hoogte van de vensterdrempel en met de wens om de architecturale lijnen van uw kerk niet te hinderen. ... De middelste groep stelt een Calvarie voor. Ik stel voor om aan elke kant een grote groep te plaatsen die direct gelinkt is aan het Heilige Sacrament. De eerste zou de vermenigvuldiging van brood en vis

⁴³ Kerkarchief Zottegem, nr. 27.

⁴⁴ Kerkarchief Zottegem, nr. 27.

*zijn. Ik denk dat ik er goed aan heb gedaan om aan deze groepen zo groot mogelijke afmetingen te geven zodat ze goed zichtbaar zijn van op een zekere afstand. Het tabernakel zal eveneens een markante plaats innemen. Tot dusver het retabel. Op de voorgrond, onder het steen van het altaar, het is te zeggen op de minst gedistingeerde plaats, stel ik voor vijf kleine nissen te beeldhouwen met personen uit het oude Testament: Abel, Melchisedek, Abraham, Mozes en Jozef, de zoon van David...*⁴⁵

Het hoofdaltaar en het tabernakel werd door het atelier Bressers-Blanchaert rond 1873 vervaardigd. Het stenen hoogaltaar en tablet werd door Leonard Blanchaert uit een Luxemburgse of Balegemse steen en een zachte steen gebeeldhouwd en door Adriaan Bressers geschilderd en verguld. Het atelier zorgde verder ook voor de verdere decoratie van het altaar en leverde zijden stoffen, galon, franjes, koorden en klos.⁴⁶

Leonard Blanchaert vermeldde in zijn bestek voor het maken van het altaar het volgende: *'over het maeken van den hoogen autaar in steen, over alle de levering van den steen, over de trappen en den autaar en alle den arbeid die er aen gedaen is van snijden en alle bewerkingen zonder plaatsen: 5423 frank. Het tabernakel in spiesschen hout en van binnen bekleed met cederhout over de levering van het hout en den arbeid samen: 267,75 frank.'* Hij vermeldt bij de opsomming van de werklieden Baptiste, Victor en Petrus ook zijn eigen naam, Leonard. In 1873 werd door hem ook een baldakijn in eikenhout op het altaar voor het Heilig Sacrament gemaakt door .

Bethunes typische, archaïserende op de vroeg en de hooggotiek geïnspireerde stijl is ook in Blanchaert en Bressers hun werk terug te vinden. Het wordt ondermeer gekenmerkt door een veelheid van decoratieve motieven, die steeds met een religieuze symboolwaarde geladen zijn. Ook de figuren worden bijna steeds gepolychromeerd en zijn in verstarde houdingen weergegeven, met geïdealiseerde gelaatstrekken en gehuld in hoekige gewaden, zodat ze symbolen lijken van religieuze en ideologische voorstellingen, eerder dan afbeeldingen van levende wezens.⁴⁷

De tabernakeldeur heeft de voorstelling van het Wimpeldragend Lam en de Pelikaan die zijn jongen voedt. Retabel met de vermenigvuldiging van de broden en de vissen, Calvarie en het Laaste Avondmaal. De uitgevoerde voorstelling van de altaartafel blijkt anders te zijn dan Bethune in zijn brief beschreef. In de tafel met nissen waarin de beelden staan, zijn Melchisedek (tweede beeld) en Mozes (vierde beeld) duidelijk te onderscheiden. Ze worden ook door Bethune vermeld. Waar Bethune Abel vermeld (eerste beeld), staat een ander personage. Het is moeilijk te achterhalen wie het juist is. In andere bronnen⁴⁸ wordt de Heilige Johannes de Doper of de Heilige Elia vermeld, maar dit klopt niet bij het personage dat een brandend gebouw in zijn hand draagt. Het zou echter wel mogelijk zijn dat het de Heilige Antonius de Grote is. Het Antoniusvuur wordt soms weergegeven als een brandend gebouw en het zuidelijk zijaltaar is ook aan de Heilige Antonius de Grote gewijd. Dit kan dus een realistische verklaring zijn.

Het derde beeld is niet Jozef met Kind, maar Abraham met Isaac. Het kind Isaac draagt een bundel brandhout voor het altaarvuur. Isaac die het hout draagt, prefigureert Christus die het kruis draagt.

Het zesde beeld is niet de Heilige Gregorius, maar opnieuw Abraham. Het beeld toont een man met een pot met zaad, wat kan wijzen op 'het zaad van Abraham'.

Zijaltaren

In 1865 komt er een nieuw zuidelijk zijaltaar (1) voor Heilige Antonius van Padua en werd in 1866 beschilderd. De tafel heeft de voorstelling van de graflegging. Het schilderij beeldt de Prins Hugolin en de Heilige Antonius af. En ook in de beelden komt de Heilige Antonius van Padua voor samen met de beelden van Livinius, Vincentius en Carolus.

Het noordelijke zijaltaar werd samen met het zuidelijke altaar gemaakt. Dit zijaltaar toont een duidelijk stijlgelijkenis met het zuidelijke zijaltaar: het materiaal, de stijl, de afwerking en de gouden beschildering.

Onder het beeld van Maria met Kind is een sokkel/schrijn. De sokkel zit momenteel gedraaid in het altaar, waardoor de toeschouwer slechts de rug van het stuk ziet. De reden hiervoor is wellicht het feit dat de sokkel zijn oorspronkelijke functie verloren heeft: namelijk het herbergen van het kleine beeldje van de O.-L.-Vrouw Van Deynsbeke dat nu in een afzonderlijk schrijn in de kerk staat opgesteld. In de sokkel is een ruimte voorzien voor het O.-L.-Vrouwbeeldje en aan de voorzijde zijn venstertjes waardoor men het beeldje kan aanschouwen. De voorstelling van het noordelijke zijaltaar is toegewijd aan de Onze Lieve Vrouw. Het retabel toont met de opvoeding van Maria, beeld van Onze Lieve Vrouw met Kind en de boodschap van de engel Gabriël aan Maria.

De beelden zijn de Heilige Catharina van Alexandrië en de Heilige Elisabeth van Hongarije.

⁴⁵ Kerkarchief Zottegem, nr. 16 (vertaling van het Frans naar het Nederlands)

⁴⁶ Kerkarchief Zottegem, nr. 16

⁴⁷ De Maeyer J., *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek*, Leuven 1988.

⁴⁸ Verstricht L., *O.-L. Vrouw Hemelvaartkerk Zottegem, Zottegem 2001 en Vandenbussche-Van den Kerckhove C., Provincie Oost-Vlaanderen: kanton Zottegem, Fotorepertorium van de meubels van de Belgische bedehuizen*, Brussel 1976.



Afbeelding 48 | Zicht altaar zijbeuk noord⁴⁹ en detail⁵⁰

Op deze foto uit 1974 zien we dat de beelden in de nissen links en rechts van het tabernakel nog aanwezig zijn, deze twee kleine beelden zijn ondertussen verdwenen.



Afbeelding 49 | Zicht altaar zijbeuk zuid⁵¹ en detail⁵²

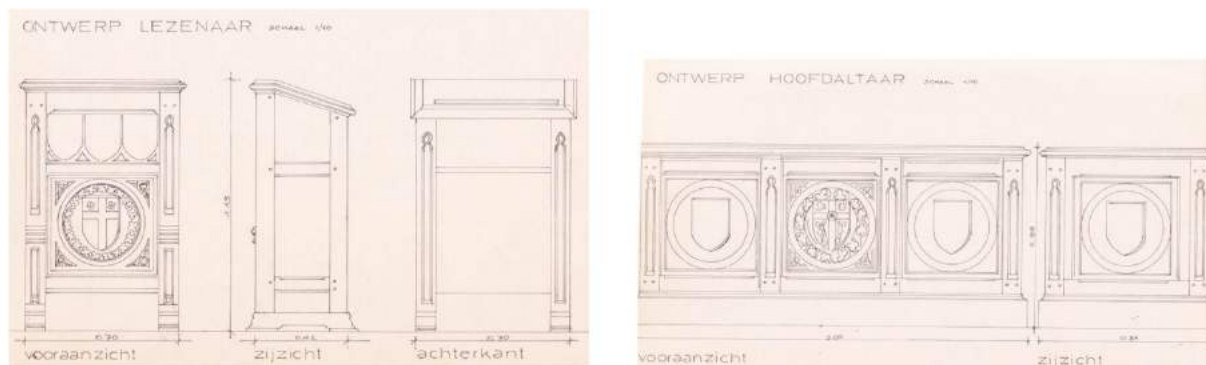
⁴⁹ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M217716, 1974

⁵⁰ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché A131856, 1974

⁵¹ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M217702, 1974

Dienstaltaar en lessenaar

Het dienstaltaar en lessenaar werden vervaardigd tijdens de restauratiewerken rond 1980 onder leiding van Antoon Stautemas. Wie de beeldhouwer is, werd niet in het lastenboek vermeld, enkel twee afbeeldingen. Volgens het materiaaltechnisch onderzoek⁵³ blijkt dat het dienstaltaar opgebouwd is met oudere (gerecupereerde) en nieuwe stukken hout. Het altaar en ook de lessenaar zijn versierd met tien panelen van wapenschilden. Deze panelen zijn aan de achterzijde ook afgewerkt met snijwerk. Dit gegeven bewijst dat ook de panelen gerecupereerd zijn van een ouder meubelstuk, namelijk de voormalige communiebank die rond 1859 is vervaardigd. Op interieurfoto's rond 1947 zijn de panelen op de communiebank herkenbaar.



Afbeelding 50 | Ontwerptekening lezenaar en altaar, rond 1980



Afbeelding 51 | Detail foto communiebank⁵⁴

Koorgestoelte

Het koorgestoelte en houtwerk van het koor werd onder leiding van de bouwkundige Auguste van Assche ontworpen in 1872. 'Als gemaect in eerste soort van spiesschen hout met beeldhouwwerken volgens de plans. De twee kleine gestoelten met bidbanken en brede naast den altaar zulle kosten verder 500 frank in te samen. De twee groote gestoelten met bidbanken en treden zullen kosten 675 frank, samen 1350 frank. De boiserie tusschen de twee gestoelten ieder lang 4m, 85 met een deur leydende naar de sacristie zullen kosten ieder 575 frank, samen 1150 frank'.

Auguste van Assche vermeldde Blanchaert als de maker van het koorgestoelte: 'Zoals u kan zien, belooft de hierbij gevraagde rekening van Blanchaert voor beeldhouwwerk tot de som van 1184,62 frank dus is bijna voor ieder gestoelte 300 frank. Daer de kleine maar aan 500 frank ieder beschreven zijn, blijft mij 200 frank over voor arbeid, maecken, plaatsen en levering van spiesschen hout'.⁵⁵

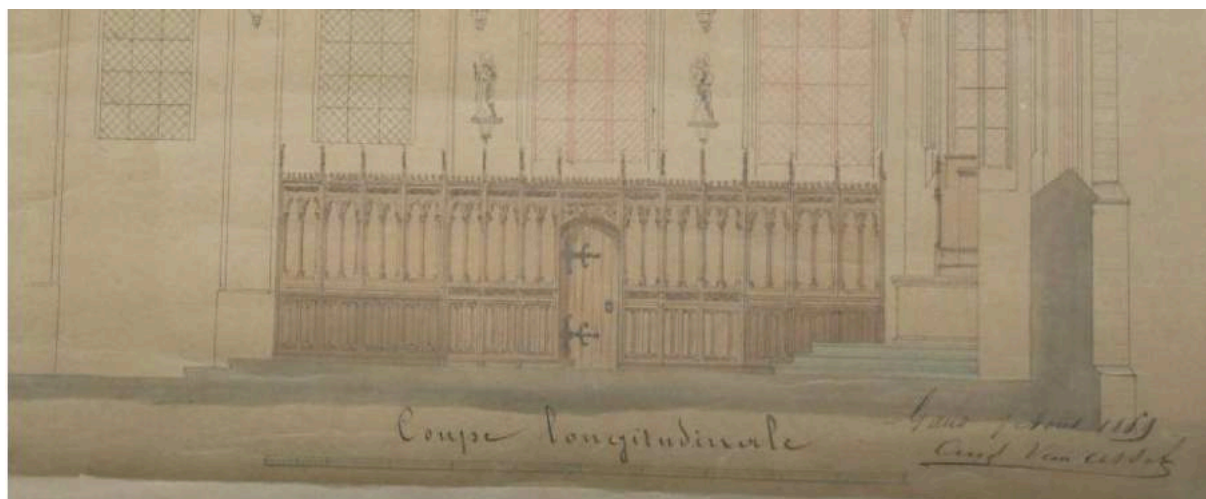
Over welke Blanchaert het gaat, is echter niet vermeld, maar er kan verondersteld worden dat het Leonard Blanchaert was. Hij was immers kunstschilder met een kunstmeubelatelier. Oorspronkelijk was het koorgestoelte doorgetrokken voorbij de zijkooren tot aan de transepten. Iconografische bronnen tonen dat het koorgestoelte aan de zijkooren in het begin van de twintigste eeuw werd afgebroken. Tussen 1920 en 1943 is de lambrisering van het koorgestoelte een stukje doorgetrokken - om de hoek - van de muur aan de zijkooren. Ook werd in deze periode de lambrisering achter het altaar, in de koorafsluiting, doorgetrokken. Hiervoor werden recuperatiepanelen van het oorspronkelijke project en nieuwe gereconstrueerde panelen gebruikt. Het is mogelijk dat deze werken werden uitgevoerd wanneer Theo Goethals het kerkinterieur renoveerde rond 1934. Achter deze panelen bevinden zich waarschijnlijk nog de originele damasten ontwerpen van Adriaan Bressers.

⁵² © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M217703, 1974

⁵³ Richardson B., Zottegem O.L.V. Hemelvaartkerk, Materiaaltechnisch onderzoek: onderzoek houten kerkmeubilair, 2008

⁵⁴ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049935, 1943

⁵⁵ Kerkarchief Zottegem, nr. 16



Afbeelding 52 | Ontwerp koorgestoelte, Auguste Van Assche

Preekstoel

Op het einde van de achttiende eeuw werd er een nieuwe preekstoel en twee biechtstoelen vervaardigd. De eiken preekstoel in rococostijl stond waarschijnlijk eerst op een andere plaats in de kerk.⁵⁶ Onder de kuip staat het beeld van de Heilige Kerk. Op de kuip zelf zijn drie panelen met o.a. Jezus leraar en Heilige Barbara en de symbolen van de evangelisten. Het klankbord heeft een medaillon met Jezus en de balustrade van de trap is versierd met Jezus.



Afbeelding 53 | De preekstoel in 1943⁵⁷ en 1974⁵⁸

⁵⁶ Richardson B., Zottegem O.L.V. Hemelvaartkerk, Materiaaltechnisch onderzoek: onderzoek van het houten kerkmeubilair, 2008

⁵⁷ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché B049938, 1943

⁵⁸ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M217699, 1974

Biechtstoelen

De achttiende eeuwse biechtstoelen

Aan de hand van de studie van het meubilair kan aangenomen worden dat de twee biechtstoelen niet op hun oorspronkelijke plaatst staan.⁵⁹

De twee biechtstoelen werden op het einde van de 18^e eeuw vervaardigd, iets na met de bouw van de zijbeuken in 1750. De médaillon-panels van de zijbeuken zijn in dezelfde stijl en periode opgericht. De constructie van de zijbeuken gaf dan ook de mogelijkheid om biechtstoelen te maken en te plaatsen. De biechtstoelen staan tegenwoordig nog in de achttiende eeuwse zijbeuken.

Op de biechtstoel in de noordelijke zijbeuk zijn de Boetvaardige David en de profeet Nathan afgebeeld. De biechtstoel in de zuidelijke zijbeuk heeft de beelden van de Berouwvolle Petrus en Maria Magdalena. Cherubijnen met vleugels versieren de uiterste beschotten.



Afbeelding 54 | Foto's 18^{de} eeuwse biechtstoelen zijbeuken noord⁶⁰ & zuid⁶¹

De vier neogotische biechtstoelen

In de archieven werd vermeld dat F.B. Van Den Hende twee biechtstoelen heeft vervaardigd in 1879. Het materiaaltechnisch onderzoek van het houten kerkmeubilair heeft aangetoond dat alle vier de biechtstoelen van dezelfde maker zijn, dus aan de hand van de beeldhouwer Van Den Hende. In de archivalische bronnen werd ook vermeld dat in 1860 twee biechtstoelen werden vervaardigd. Waarschijnlijk waren deze twee een eerste bestelling bij Van Den Hende. Het is echter niet meer te achterhalen welke twee biechtstoelen eerst besteld en vervaardigd werden.⁶²

In de noordelijke zijbeuk heeft de biechtstoel (1) dicht bij het koor de beelden: Koning David (en Maria Magdalena). De andere biechtstoel (2) in de zijbeuk heeft de beelden: Johannes Nepomucenus (en Carolus Borromeus)

In de zuidelijke zijbeuk heeft de biechtstoel (3) dicht bij het koor de beelden: Petrus en Paulus. De andere biechtstoel (4) heeft de beelden: Christus de Goede Herder en Augustinus van Hippo.

⁵⁹ Richardson B., Zottegem O.L.V. Hemelvaartkerk, *Materiaaltechnisch onderzoek: onderzoek van het houten kerkmeubilair*, 2008

⁶⁰ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M217718, 1974

⁶¹ © KIK-IRPA, Brussels (Belgium), cliché M217695, 1974

⁶² Kerkarchief Zottegem, nr. 16



Afbeelding 55 | Foto's neogotische biechtstoelen

Andere

Over het ander kerkmeubilair, zoals stoelen en taboeret, het orgel, de schilderijen en beelden in de kerk zijn tijdens het archiefonderzoek geen gegevens gevonden en wordt in de bouwhistorische studie dan ook niet verder op ingegaan. Voor meer informatie hierover wordt er verwezen naar het materiaaltechnisch onderzoek van de schilderijen en beelden van Hilde Weissenborn.⁶³

Gezien het belang van het beeldje van OLV van Deynsbeke voor de kerk vermelden we hier enkel van dit beeldje kort de geschiedenis⁶⁴ :

Volgens een toeristische brochure van de kerk⁶⁵ :

“O.L.V. van Deinsbeke. Kopie van het beeld uit de Benedictijnenabdij van Affligem. Dat beeld werd in de 16^{de} eeuw vernield en toen de monniken omstreeks 1603 naar hun abdij terugkeerden besloot men uit de brokstukken van het oude beeld een kleiner beeld te maken. Uit de resterende stukken maakte men nog enkele beeldjes die aan verschillende parochies geschonken werden.

Door toedoen van Adrianus Stevens (geboren te Zottegem 1624), monnik te Affligem, kwam één van deze beeldjes naar Zottegem. Begin achttiende eeuw hing het beeldje tegen een boom aan de Deinsbeek. In 1717 werd daar een eerste kapel gebouwd. De kapel werd verkocht en afgebroken tijdens de Franse Revolutie en het beeldje werd overgebracht naar de parochiekerk. In 1929 werd een nieuwe kapel opgericht. Deze kapel werd in 1994 gerestaureerd.”

Waar is het originele beeldje?

Volgens bovenstaande tekst zou het beeldje dus dateren uit de vroeg 17^{de} eeuw (omstreeks 1603) en zou het van hout gemaakt zijn. Het beeldje dat nu in het schijn staat opgesteld is echter een kopie (een afgietsel). Waar het originele beeldje is, en wanneer deze kopie werd gemaakt, lijkt niemand te weten.⁶⁶

Betekenis van het beeldje voor de kerk :

Eveneens uit de toeristische brochure van de kerk: “In 1742 werd Zottegem getroffen door een besmettelijke ziekte (dysenterie?) en het gebed tot Onze Lieve Vrouw bracht redding. Sedertdien is de devotie tot het beeldje in een stroomversnelling gekomen, met o.m. speciale vieringen onder het octaaf van O.L.Vrouw Geboorte en de jaarlijkse processie vanuit de parochiekerk naar de kapel aan de Deinsbeek. De jaarlijkse gebedswake aan de kapel (september) herinnert ons daar nog aan.”

19^{de} eeuwse opstelling van het beeldje :

Uit de historische studie weten we dat het beeldje, voordat het in het metalen schrijn werd geplaatst, ooit was opgesteld in het eerst neogotische noordelijke zijaltaar voor Onze-Lieve-Vrouw (1821). Bij de bouw van het tweede neogotische noordelijke zijaltaar (1859) verhuisde het beeldje mee. In dit altaar stond het beeldje lange tijd in de sokkel/ het schrijn van het (grotere) O.L.V.-beeld opgesteld. In de 20^{ste} eeuw verhuisde het beeldje opnieuw naar een speciaal ervoor gemaakt metalen schrijn.

⁶³ Weissenborn H., *Zottegem O.L.V. Hemelvaartkerk, Materiaaltechnisch onderzoek: onderzoek van de beelden en schilderijen*, 2008.

⁶⁴ *Materiaaltechnisch onderzoek, houten beelden, deel 1*

⁶⁵ Luc Verstricht, e.a., *O.L.Vrouw Hemelvaartkerk Zottegem*, brochure gerealiseerd door de parochieploeg van de dekenale kerk in samenwerking met de toeristische dienst van Zottegem, 2001.

⁶⁶ Uit een gesprek met de heer Luc Verstricht op 13-11-2008 bleek dat zowel hij als de deken dachten dat dit het originele beeldje was.

2.4.6-Orgel

In 1750 werd het orgel hersteld en de orgelkast vergroot,
In 1784 wordt een nieuw orgel geplaatst, gebouwd door de befaamde Gentenaar Van Peteghem.
Het wordt later verbouwd door de firma's Anneessens (1872) en Jooris (1902).

Huidig orgel doksaal :

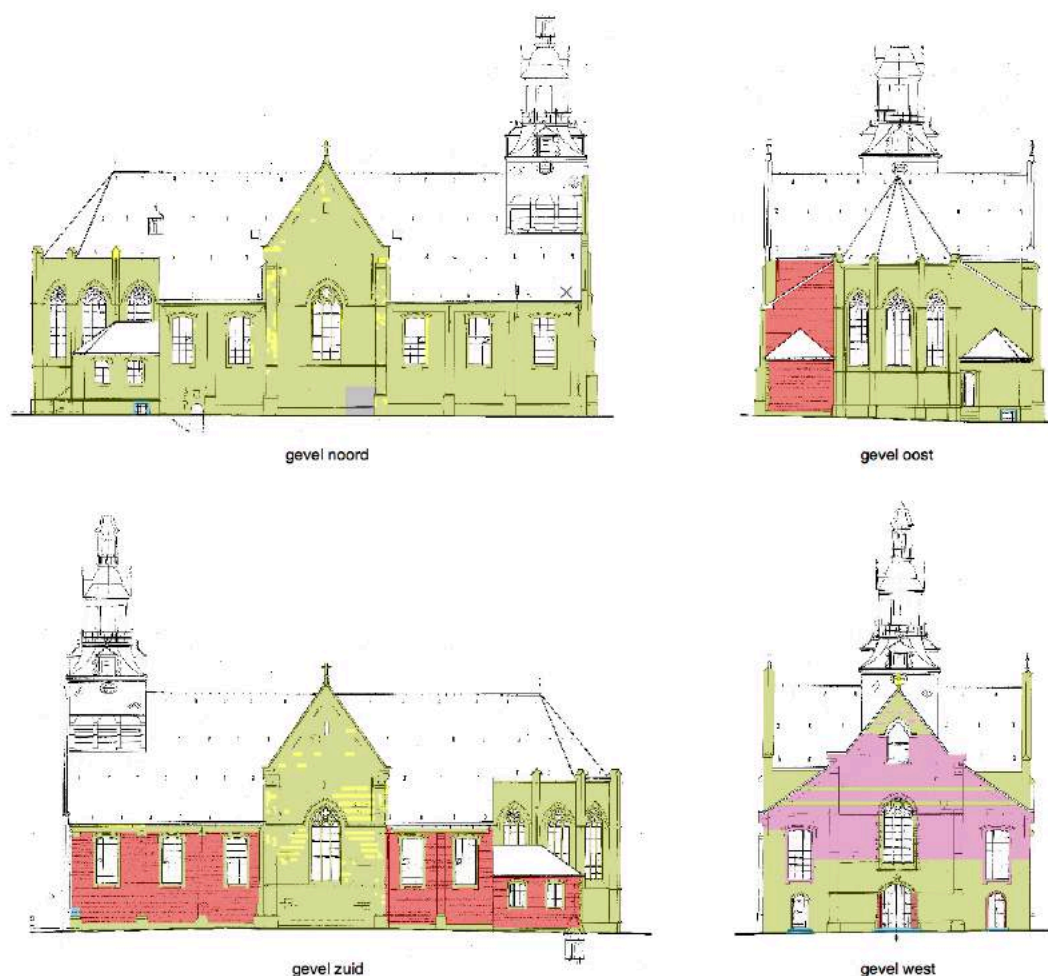
In 1930 levert de firma Reygaert uit Geraardsbergen een nieuw orgel.
In 1994 worden klavier en orgelpijpen hersteld en wordt het instrument opnieuw speelklaar gemaakt.
De herstellingen werden uitgevoerd door Paul Andriessen uit Menen.
De orgelpijpjes aan de voorkant van het doksaal staan los van het klavier en dienen enkel als versiering.

3- Inventaris erfgoedelementen

3.1-Exterieur

3.1.1.Gevels

De kerk is geëvolueerd van een éénbeukige naar een driebeukige kruiskerk. Deze evolutie is min of meer af te lezen op de gevels : de oudere gedeelten -middenbeuk en transept- hebben steunberen met versnijdingen. De vensters in de transepten en het koor zijn spitsboogvormig, de overige rondboogvormig. De overheersende stijl is neogotiek (koorvensters, westportaal) en (neo-)classicisme (zijbeuken en sacristieën) binnen een gotische kern. Voor de gevels zijn verschillende soorten natuursteen gebruikt, voornamelijk Balegem met gefragmenteerd invullingen in Massengis. In de westgevel is de bovenste zone in Luxemburgste steen. De zuidelijke zijbeuk en sacristie zijn opgebouwd in rode baksteen, Spaans formaat.



Legende	
	Blauwe Hardsteen
	Ledesteen / Balegem
	Massangis Vaurion
	Massangis Roche Claire Jaune
	Brusselse Steen
	Ijzerhoudende Zandsteen
	Ieperiaan Kalksteen
	Baksteen
	Luxemburgse Kalksteen
	Herstelmortel

Afbeelding 56 | Gevels – vlekkenplan

Gevel noord

Beschrijving

De gevel is grotendeels opgetrokken in Balegemse steen, gefragmenteerd komt Massengis voor. Transept en koor behoren tot de historische kern, zijbeuk en hulpsacristie dateren van een latere fase. De vensters zijn segmentboogvormig en hebben een witstenen vlakke omlijsting met oren, neuten en een bekronende waterlijst. De noordelijke transeptgevel is een topgevel met rechte aandaken op schouderstukken en wordt geflankeerd door steunberen met vier versnijdingen. Ze wordt gedomineerd door een groot spitsboogvormig venster gevat in een kwartholle omlijsting. Het drieledig venster met monelen en maaswerk in de vensterkop zit gevat tussen een doorlopende onderdorpel en waterlijst. De topgevel wordt bekroond door een stenen kruis. Onder het grote venster zijn er sporen van een dichtgemaakte deur. Ter hoogte van het zijkoor op de eerste travee van links bevindt zich de toegang tot de grafkelder. In 2016 werd gestart met de bouw van een bezoekerspaviljoen voor een betere ontsluiting van de Egmontcrypte. Onderstaand beeld (Afbeelding 57) is de toestand voor de werken : het wapenschild van graaf Lamoraal van Egmont boven de rondboogvormige deur werd ondertussen verwijderd, en de blauwe hardstenen buitentrap met smeedijzeren balustrade werd afgebroken.



Afbeelding 57 | plan gevel noord

Archeologisch onderzoek⁶⁷

Voorafgaandelijk aan de start van de bouw van het ontvangstpaviljoen werd in 2014 een archeologisch onderzoek uitgevoerd langs de noordelijke zijde van de kerk omdat hier met zekerheid sporen van het voormalige kerkhof zouden aangetroffen worden.

Het archeologisch onderzoek leverde enkele opmerkelijke vondsten op. Onder meer de muur rondom het kerkhof is er aangetroffen. Deze bestaat langs de kerkhofzijde uitsluitend uit baksteen en is langs de noordelijke zijde (marktzijde) overwegend opgebouwd uit vrij grote kalkzandsteenblokken. Bij de aanleg van verschillende recente leidingen en afvoerbuizen werd deze muur op een aantal plaatsen afgebroken. Hierdoor kon niet met zekerheid vastgesteld worden of er zich in dit deel van de muur een toegang tot het kerkhof bevond.

⁶⁷ Solva, evaluatienota archeologisch onderzoek fase 1, 11-2014

Tussen de muur en de kerk bevinden zich talrijke graven bestaande uit kisten die de stoffelijke resten bevatten. Ook hier zorgden verscheidene recente leidingen en afvoerbuizen voor een verstoring van het bodemarchief. Bovendien werd rond de toegang tot de crypte een U-vormige constructie aangetroffen, opgebouwd uit baksteen, beton en asbestplaten en met een diepte van meer dan 2m. Deze constructie bleek een voormalig stookkanaal te zijn, waarmee de kerk van warme lucht werd voorzien⁶⁸. Ondanks de talrijke verstoringen bracht de opgraving toch 94 graven aan het licht. De recentste liggen nauwelijks 0,5m onder het huidige plein, de oudste ongeveer 1,8m. Het gaat steeds om begravingen in een houten kist. Het hout is meestal vergaan maar de skeletten zijn goed bewaard.

Bij de opgraving kwamen ook enkele nieuwe gegevens naar boven over de bouwhistorische geschiedenis van de O.-L.-V. Hemelvaartkerk. Er werd onder meer de fundering bloot gelegd van een voormalige toegang tot het noordelijke deel van het transept. De overige bakstenen en natuurstenen massieven vertegenwoordigen de verschillende fases in de funderingen van de kerk, vermoedelijk onder andere de verbouwingen gedurende de 18de eeuw. Hierbij werd een deel van de begraafplaats overbouwd, wat zich weerspiegelt in het feit dat een aantal begravingen deels vergraven werden voor de bouw van nieuwe funderingen.



Foto bovenaan : beeld van de kerkhofmuur aan de noordgevel ter plaatse van het ontvangstpaviljoen. Onderaan detailfoto's van de noordelijke zijde van de kerkhofmuur.

⁶⁸ de ondergrondse luchtkanalen waren nog in gebruik



Links een graf dat zich deels onder de fundering van een vroegere toegang tot de kerk bevindt en dat vanaf het bekken volledig verstoord is door de aanleg van het stookkanaal van de kerk. Rechts een graf dat zich onder de kerkfundering bevindt.



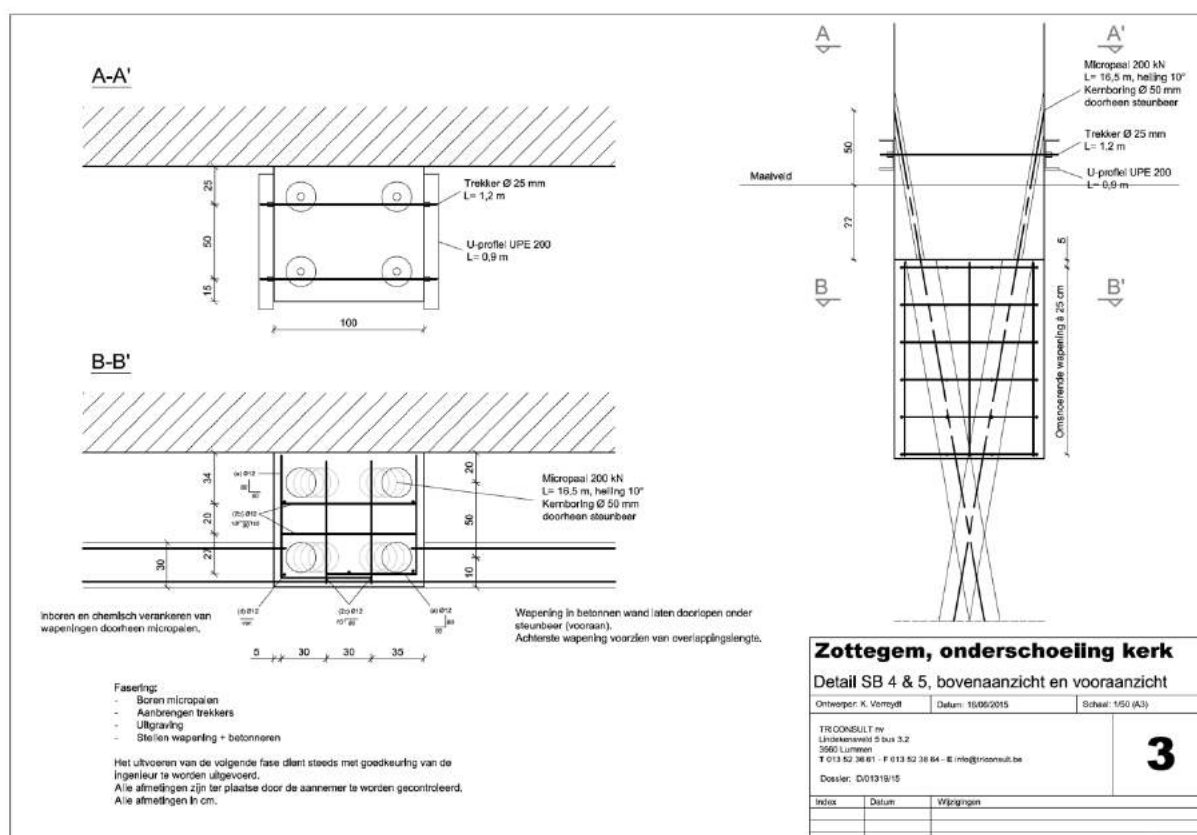
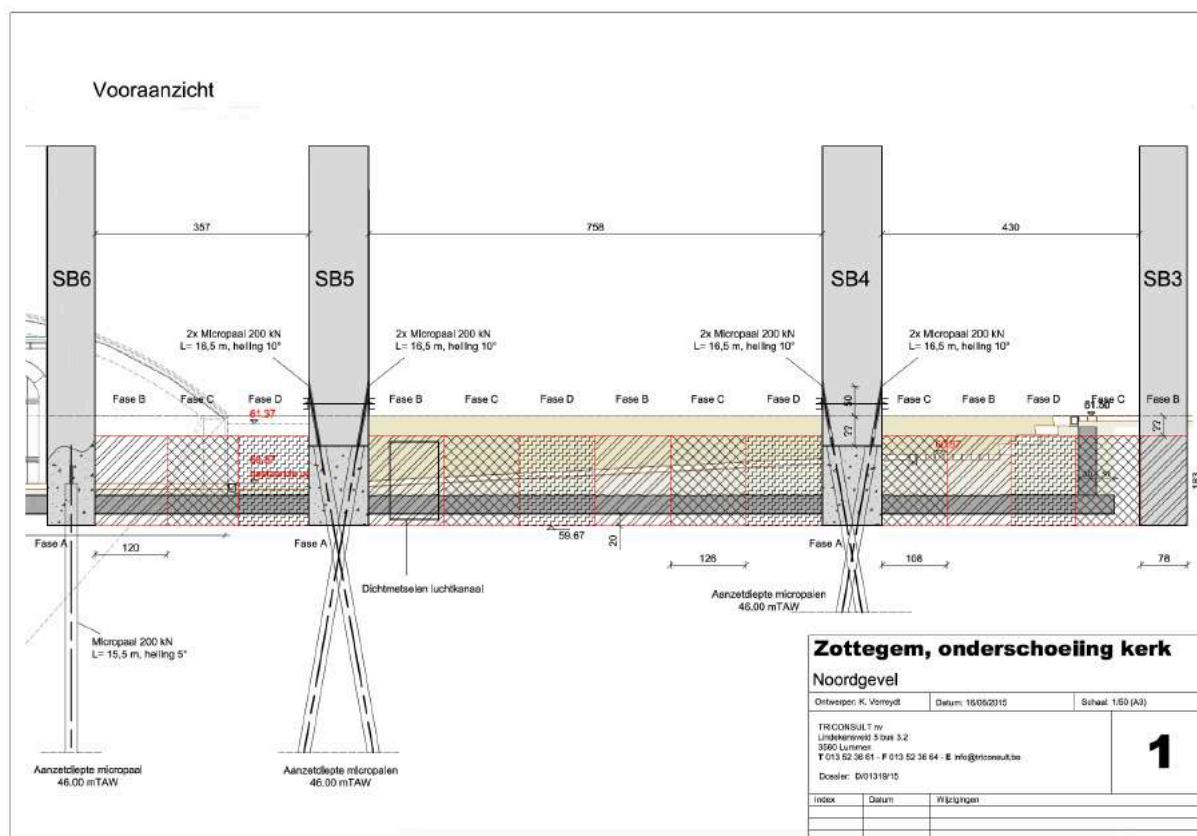
Links de restanten van de voormalige toegang tot het noordelijke deel van het transept van de kerk. Rechts voorbeeld van de verschillende fases in de funderingen van de kerk.

Afbeelding 58 | foto's archeologisch onderzoek⁶⁹

Stabiliteitswerken

Bij de uitgraving voor de realisatie van het hellend vlak naar het ontvangstpaviljoen aan de noordkant van de kerk (2016) werd vastgesteld dat de funderingsaanzet zeer ondiep is. Ook werden ondergrondse luchtkanalen van de verwarmingsinstallatie vrijgegraven. Teneinde de onderschoeiingswerken voor het realiseren van de toegangshelling tot de crypte veilig te kunnen uitvoeren werden stabiliteitsingrepen uitgevoerd. De werken omvatten het dichtmetsen van de luchtkanalen, het boren van micropalen, en een gefaseerde onderschoeiing van steunberen en funderingsmuur.⁷⁰

⁶⁹ afbeeldingen: Solva
⁷⁰ Studie Triconsult



Afbeelding 59 | plannen Triconsult, onderschoeïng noordgevel

Erfgoedelementen

Element	Beschrijving
Funderingen	Bakstenen en natuurstenen massieven.
Muren	Gevelvlakken, plint, steunberen met afzaat, geprofileerde kroonlijsten, dekstenen en waterlijsten in Balegemse steen. Kruis in natuursteen op de transeptgevel. Gefragmenteerde herstellingen in Massengis. In het transept zijn in de voegen plaatselijk gezaagde kleidakpannen gebruikt. In het transept is er een zone in Doornikse kalksteen. Monelen en maaswerk raam transept in Balegemse steen Raamomlijstingen ramen zijbeuk in Balegemse steen Omlijsting raam stooklokaal in blauwe hardsteen De muur tpv de aanbouw van het ontvangspaviljoen werd deels ingevuld met Balegemse steen, deels voorzien van een gevelbekleding in Kandla White. Dit is ook het materiaal dat werd gebruikt voor de bekleding van de betonnen constructie.
Glas-in-lood	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramenGlas-in-loodramen
Schrijnwerk	Raam hulsacristie : - 2 dubbel-opengaande ramen (kweevleugelraam) met muurstijl-vleugelstijl-steenlijst-waterlijst en fantasierijke roedenverdeling in metaal. - Sluitwerk : het vensterraam is voorzien van een vensterpomp (espagnolette) met hefboom - Beglazing : gekleurd glas in de roedenverdeling en helder getrokken glas in de overige paneeltjes Raam stooklokaal - houten raam, klaar glas. Deur crypte - houten deur, hengsels in smeedwerk Boordplank en bakgootbekleding in hout, geschilderd
Regenwaterafvoer	Afvoerbuizen in koper, standpijpen in gietijzer, zwart geschilderd Hanggoot aan hulsacristie in koper.
Metalen elementen	Muurankers smeedwerk, zwart geschilderd Traliewerk raam stooklokaal in smeedwerk, zwart geschilderd

Beknopt schadebeeld

Muren	Plaatselijk afschilferende stenen. De dekstenen zijn in goede staat, enkele werden vernieuwd. De cementering bovendaks binnenkant transeptgevel vertoont scheurvorming en is plaatselijk losgekomen. Bij de aanbouw van het paviljoen in 2016 werden ter plaatse van de inkomdeur naar de Egmontcrypte herstellingen uitgevoerd in Balegemse steen, ter vervanging van de te contrasterende pierre de Noyant. Het wapenschild boven de deur werd verwijderd. De plint werd plaatselijk hersteld met plaketten uit Indische natuursteen (Kandla white beige). De uitgevoerde herstellingen bij de bouw van het paviljoen zijn niet volgens de regels der kunst uitgevoerd.
Voegwerk	Plaatselijk uitgevallen voegwerk
Glas-in-loodramen	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
Schrijnwerk	Ramen - Hout lichtjes ingerot aan de steenlijst, de schoot (makelaar)is ingerot, de houten

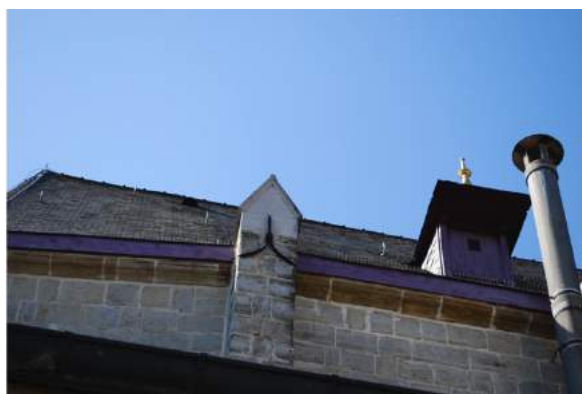
- ramen knellen op de steenlijst.
 - De sluiting (espagnolette) knelt en is verroest, afbladdering verf ter hoogte van de dorpels. Enkele ruitjes zijn gebarsten en enkele gebroken
 - De mastikering van de beglazing is aan vernieuwing toe.
- Boordplank en bakgootbekleding
- Verflagen staan schraal

Regenwaterafvoer Afvoerbuizen : plaatselijk opengesprongen naden.

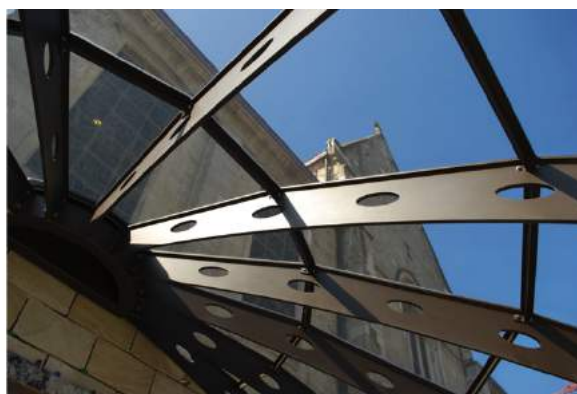
Metalen elementen Standpijpen en ankers zijn roestig



Afbeelding 60 | foto gevel noord



koor



noordgevel gezien van in het ontvangstpaviljoen



gezaagde kleidakpannen in de voeg



transept, zone Doornikse kalksteen



invullingen Massengis



steunbeer



transept, vroegere lijkdeur



raam transept, 6N



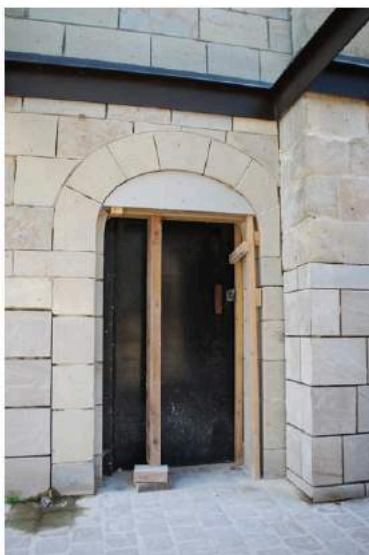
raam zijbeuk, 4N



raam zijbeuk 7N



raam hulpsacristie



deur crypte



raam stooklokaal



afvoerbuys koper, standpijp gietijzer



hanggoot hulpsacristie in koper



muuranker steunbeer



muuranker steunbeer transept



muurankers transept

Afbeelding 61 | erfgoedelementen gevel noord



Foto's aanpassingswerken ontvangstpaviljoen crypte⁷¹ :

- Funderingsmuur hulpsacristie en steunbeer transept.
- Verwijderd wapenschild boven de toegangsdeur naar de crypte.
- Ontvangstpaviljoen, betonstructuur bekleed met Indische natuursteen Kandla White Beige

Afbeelding 62 | foto's aanpassingswerken noordgevel tpv het ontvangstpaviljoen

⁷¹ IN & OUT Architecture, in opdracht van de stad.

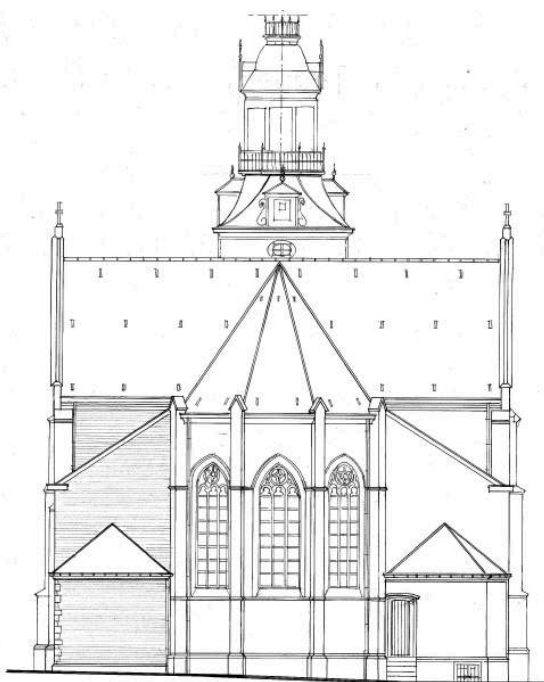
Gevel oost

Beschrijving

Het koor heeft zeven traveeën en wordt geritmeerd door steunberen met versnijdingen. De steunberen doorbreken de kroonlijst en hebben een zadelvormige bekroning. De zeven spitsboogvensters zijn gevat in een kwartholle omlijsting in met rollijsten onder waterlijst, en een afzaat dat wordt opgenomen in de doorlopende, of koor omlopende druiplijst. Zij zijn drieledig (monelen) en kennen verschillende afwerkingen in het maaswerk (Savonnière, 1871) van de vensterkoppen: bekronende ster- of bloemmotieven, met in laatstgenoemde een centrale drielob. Het koor wordt geflankeerd door twee sacristieën met segmentboogvormige muuropeningen gevat in witstenen omlijstingen met oren, neuten en waterlijst.

De noordelijk gelegen sacristie (1762), gebouwd in Balegemse steen, is toegankelijk vanuit de oostzijde via een deur. Richting noordgevel (Markt) heeft ze een afgeschuinde hoek. Voorts zijn er twee getraliede vensters in de noordgevel. In de hoge plint zijn keldervensters zichtbaar.

De zuidelijk gelegen sacristie (1855) is opgetrokken in baksteen op kleine afgeschuinde plint en heeft enkel twee getraliede segmentboogvormige vensters aan de zuidelijke zijgevel en witstenen hoekkettingen.



Afbeelding 63 | plan gevel oost

Erfgoedelementen

Element	Beschrijving
---------	--------------

Muren	Gevelvlakken koor en noordelijke hulpsacristie, plint, steunberen, geprofileerde kroonlijsten, trap en raamomlijstingen in Balegemse steen. Plint en hoekkettingen sacristie in Balegem. Sacristie en zuidelijke zijaltaar werden uitgevoerd in lokale baksteen in Spaans formaat 23 x 5 x 11,5 cm, opgevoegd met kalkmortel.
-------	---

Glas-in-lood	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
--------------	-----------------------------------

Schrijnwerk	Deur in hout, baksteenrood geschilderd, hang- en sluitwerk in smeedijzer ; Geschilderd houten kelderraam, met zwart geschilderd diefijzer. Boordplank en bakgootbekleding in hout, geschilderd.
-------------	---

Regenwaterafvoer	Afvoerbuizen in koper, standpijpen in gietijzer, zwart geschilderd Hanggoot sacristie in koper. Afvoerbuis sacristie in pvc
Metalen elementen	Muurankers, traliewerk, trapleuning, muurrooster in smeedwerk, zwart geschilderd

Beknopt schadebeeld

Muren	Natuursteen : algemene toestand is goed Baksteen : algemene toestand is goed
Voegwerk	Plaatselijk uitgevallen voegwerk. Het voegwerk van het baksteenmetselwerk werd plaatselijke hersteld, dit is zeer contrasterend en wordt best vernieuwd.
Glas-in-loodramen	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
Schrijnwerk	De deur werd in 2016 herschilderd. Kelderraam in slechte toestand. Boordplank en bakgootbekleding : verflagen staan schraal
Regenwaterafvoer	Afvoerbuizen : plaatselijk opengesprongen naden.
Metalen elementen	Standpijpen, ankers, roostertjes en traliewerk roestig.



Afbeelding 64 | foto's gevel oost



sacristie, baksteen Spaans formaat



koor, Balegemse steen



afvoerbuizen koper en pvc



glas-in-loodramen



monelen en maaswerk Balegem



houten deur hulpsacristie



trapleuning smeedwerk



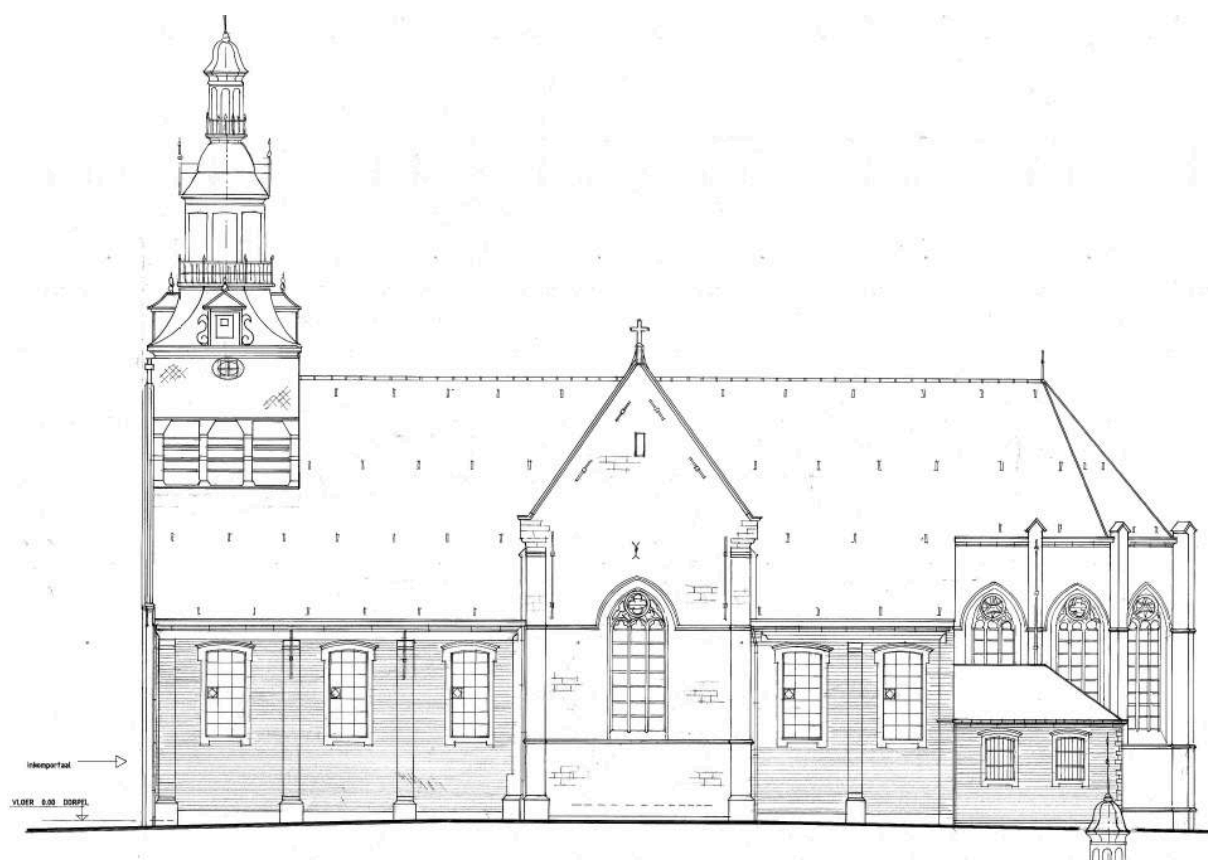
trapleuning smeedwerk

Afbeelding 65 | erfgoedelementen gevel oost

Gevel zuid

Beschrijving

De zuidgevel (Zavelkant) heeft een grotendeels bakstenen parement. Enkel de plint, vensteromlijstingen, kwartholle puilijst, de schuine afdaken op de steunberen en de noordelijke transeptarm hebben een witstenen (Balegem) parement. De gevel wordt geritmeerd door pilasters, op de tweede en derde zijn rechte muurankers zichtbaar. De vensters zijn segmentboogvormig en hebben een witstenen vlakke omlijsting met oren, neuten en bekronende waterlijst. Op de eerste pilaster (links) is er net boven de sokkel een hardstenen plaat met opschrift ingewerkt. De zuidelijke transeptgevel is identiek aan het zuidelijk transept: een topgevel met rechte aandaken op schouderstukken die wordt geflankeerd door steunberen met vier versnijdingen. Deze wordt gedomineerd door een groot spitsboogvormig venster gevat in een kwartholle omlijsting. Het drieledig venster met monelen en maaswerk in de vensterkop zit gevat tussen een doorlopende onderdorpel en waterlijst. Bovenaan in de spits is er een kleine rechthoekige muuropening, en de topgevel wordt bekroond door een stenen kruis. Links onderaan in de transeptgevel is de ontlastingsboog van het voormalige lijkendeurtje nog zichtbaar.



Afbeelding 66 | plan gevel zuid

Erfgoedelementen

Element	Beschrijving
---------	--------------

Muren	Gevelvlakken, plint, steunberen met afzaat, geprofileerde kroonlijsten, dekstenen en raamomlijstingen in Balegemse steen. Gefragmenteerde herstellingen in Massengis. Kruis in natuursteen op de transeptgevel. In het transept zijn de sporen zichtbaar van een lijkdeurtje, gedicht in 1868 met Balegemse steen. Zijbeuk en sacristie : gevelvlakken en steunberen in lokale baksteen, Spaans formaat (23 x 5 x 11,5), Plint, afzaat steunberen en raamomlijstingen in Balegemse steen.
-------	--

Voegwerk kalkmortel.

Aan de westkant is een gedenkplaat in blauwe hardsteen ingewerkt.

Glas-in-lood	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
Schrijnwerk	Ramen sacristie - 2 dubbel-opengaande ramen (kweevleugelraam) met muurstijl-vleugelstijl-steenlijst-waterlijst en fantasierijke roedenverdeling in metaal. - Sluitwerk : het vensterraam is voorzien van een vensterpomp (espagnolette) met hefboom. - Beglazing : gekleurd glas in de roedenverdeling en helder getrokken glas in de overige paneeltjes Boordplank en bakgootbekleding in hout
Regenwaterafvoer	Afvoerbuizen in koper, standpijpen in gietijzer, zwart geschilderd Hanggoot sacristie in koper.
Metalen elementen	Muurankers smeedwerk, zwart geschilderd
Beknopt schadebeeld	
Muren	Natuursteen : over het algemeen in goede toestand, plaatselijk afschilferende stenen. De uitgevoerde herstellingen in Massengis zijn storend : te contrasterend. De dekstenen zijn in goede staat, enkele werden vernieuwd. De cementering bovendaks binnenkant transeptgevel vertoont scheurvorming en is plaatselijk losgekomen. De plint is plaatselijk aangetast door zouten. Baksteen : Algemeen in goede toestand.
Voegwerk	Het baksteenmetselwerk werd plaatselijke hervoegd, te contrasterend, wat storend is
Glas-in-loodramen	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
Schrijnwerk	Ramen sacristie - Hout lichtjes ingerot aan de steenlijst, de schoot (makelaar) is ingerot, de houten ramen knellen op de steenlijst. - De sluiting (espagnolette) knelt en is verroest, afbladdering verf ter hoogte van de dorpels. Enkele ruitjes zijn gebarsten en enkele gebroken - De mastikering van de beglazing is aan vernieuwing toe. - Schilderwerk staat schraal, is verweerd en bladdert af. Boordplank en bakgootbekleding in hout - Schilderwerk staat schraal, is verweerd en bladdert af, waardoor het hout niet meer beschermd is.
Regenwaterafvoer	Afvoerbuizen : plaatselijk opengesprongen naden.
Metalen elementen	Standpijpen, ankers, roostertjes en traliwerk roestig.



Afbeelding 67 | foto gevel zuid



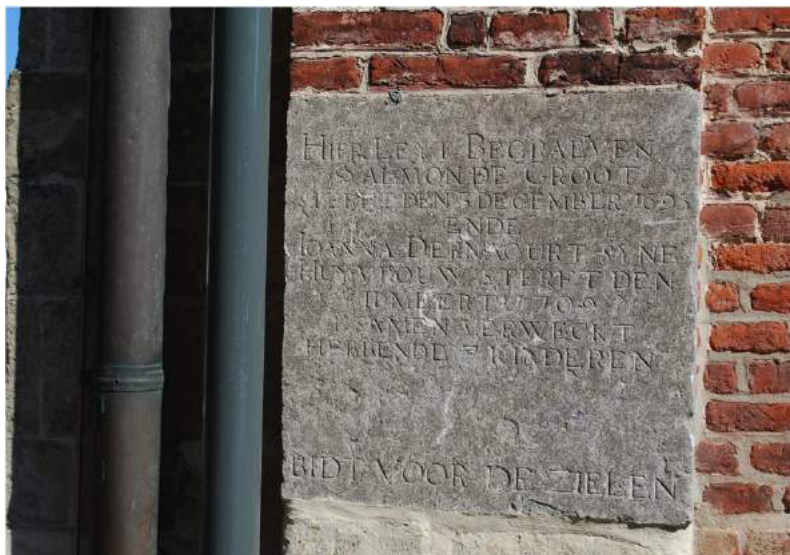
transept natuursteen Balegem



transept natuursteen Balegem



steunbeer en kroonlijst Balegem



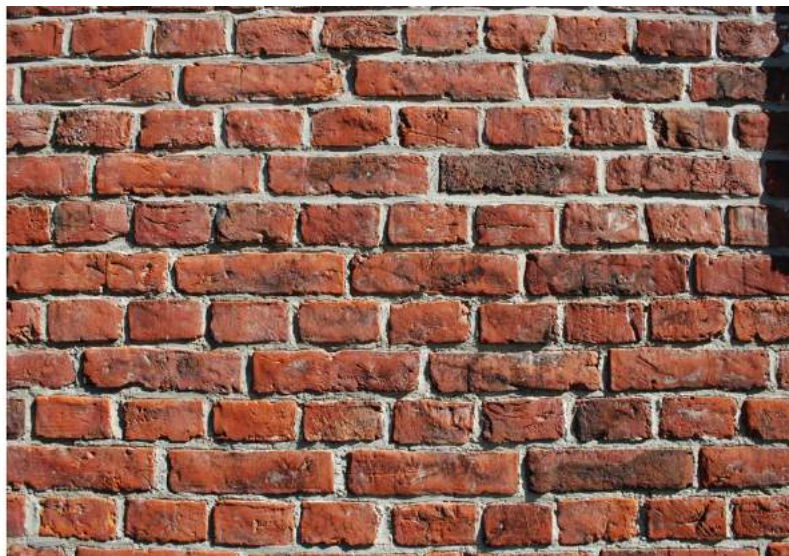
ingemetselde gedenkplaat in blauwe hardsteen



sokkel natuursteen



vroeger lijkeurtje



metselwerk baksteen Spaans formaat



glas-in-loodraam transept



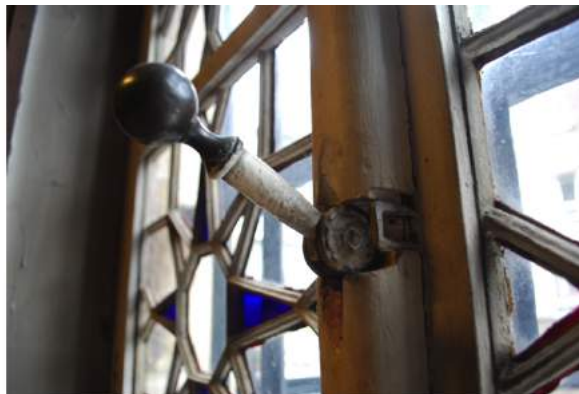
glas-in-loodraam zijbeuk



raam sacristie



detail raam sacristie



detail raam sacristie



regenwaterafvoer koper



hanggoot sacristie in koper



standpijp in gietijzer



muuranker smeedwerk



muuranker smeedwerk

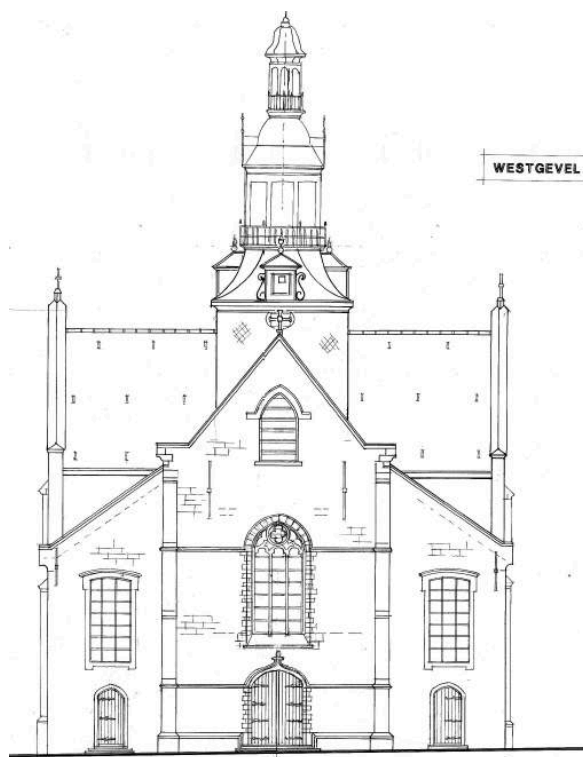
Afbeelding 68 | detailfoto's gevel zuid

Gevel west

Beschrijving

De neogotische westgevel is een topgevel die ter hoogte van de schouderstukken wordt geritmeerd door twee steunberen met op regelmatige afstand schuine afdaken en versnijding. Deze werd deels verbouwd (of gesloopt en heropgebouwd) in 1886 naar ontwerp van architect August Van Assche en is opgetrokken in Balegemse en Luxemburgse steen. De gevel wordt gekenmerkt door verschillende muuropeningen van verschillende typologie; de deuropeningen zijn mijterboogvormig, een centrale toegang met dubbele vleugeldeur, geflankeerd door

enkelvoudige deuren die elk toegang bieden tot de zijbeuken. Trapjes lossen het lichte hoogteverschil, dalend van zuid naar noord richting markt, op. De centrale toegangstravee is de enige met een plint aan de basis. De centrale toegangsdeur is gevat binnen een licht getrapte omlijsting en heeft een waterlijst die de hele travee belijnd. De deur wordt bekroond door een kruisbloem. Het middenschip wordt verlicht door een groot drieledig rondboogvenster met omlijstingen met kwartholle dagkanten, een afzaat, neggen en een hardstenen waterlijst die de hele centrale travee belijnd. De vensterkop wordt met gotisch maaswerk ingevuld met bekronende vierpas. De top wordt opengewerkt met een mijterboogvormig galmgat en bekroond door een stenen kruis. De vensters in de zijbeuken zijn zoals in de noord- en zuidgevel segmentboogvormig met vlakke omlijsting, kleine oren, neuten en een waterlijst.



Afbeelding 69 | plan gevel west

Erfgoedelementen

<u>Element</u>	<u>Beschrijving</u>
Muren	De gevel en steunberen zijn opgetrokken in Balegemse steen, in een latere fase voor een groot deel vervangen door Luxemburgse kalksteen. Monelen en maaswerk centraal raam 2W in Balegemse steen. De centrale deuromlijsting is deels in leperiaan uitgevoerd. Dorpels in blauwe hardsteen
Glas-in-lood	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
Schrijnwerk	Dubbele deur, geschilderd, met smeedijzeren hang- en sluitwerk. 2 enkele deuren in rood geschilderd hout, hengsels in smeedwerk. Galmgat : houten bebording bekleed met lood
Regenwaterafvoer	Afvoerbuizen in koper, standpijpen in gietijzer, zwart geschilderd
Smeedwerk	Muurankers, voetschraper, leuning in zwart geschilderd smeedwerk

Beknopt schadebeeld

Muren	Natuursteen : over het algemeen in goede toestand, plaatselijk afschilferende stenen.
Voegwerk	Algemeen in goede toestand
Blauwe hardsteen	De treden zijn meestal in goede toestand, hier en daar barsten en scheuren.
Glas-in-loodramen	zie art. 3.1.4- Glas-in-loodramen
Schrijnwerk	Hout lichtjes ingerot onderaan. Verflagen staan schraal.
Metalen elementen	Ankers, voetschrapers, leuning : roestig.



Afbeelding 70 | foto's gevel west



glas-in-loodraam



glas-in-loodraam



muuranker smeedwerk



dubbele deur



galmgat



enkele deur noord



leuning smeedwerk



enkele deur zuid



hengsels smeedwerk



hengsels smeedwerk



hengsels smeedwerk



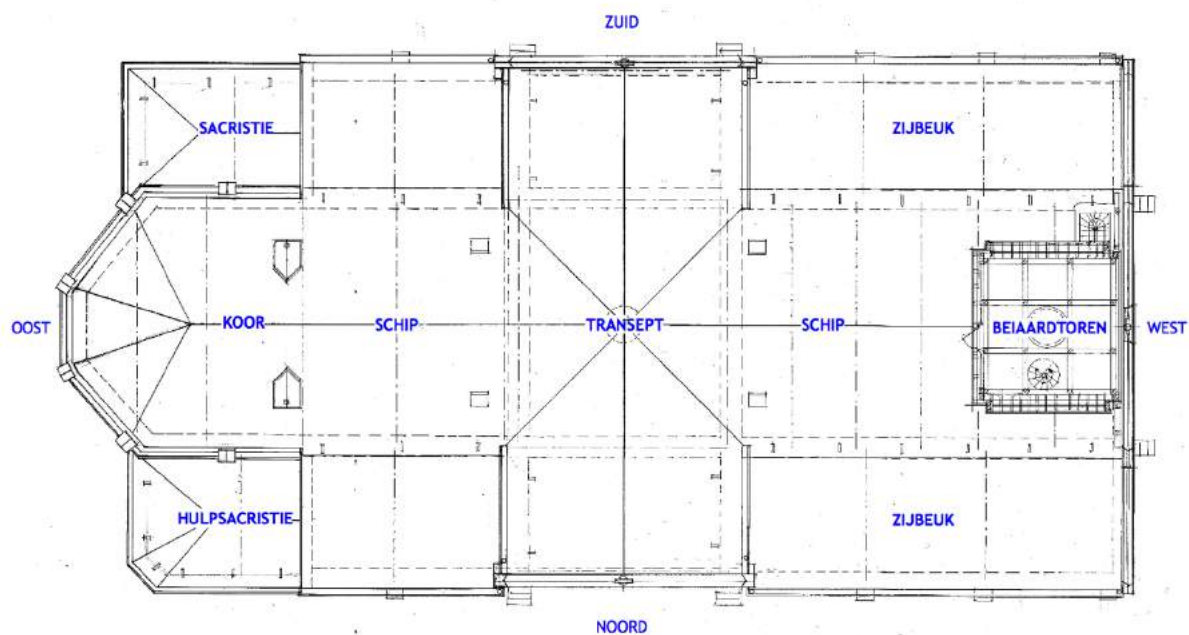
voetschraper smeedwerk

Afbeelding 71 | erfgoedelementen gevel west

3.1.2.Daken

Beschrijving

De daken zijn bekleed met leien op een houten bebording.



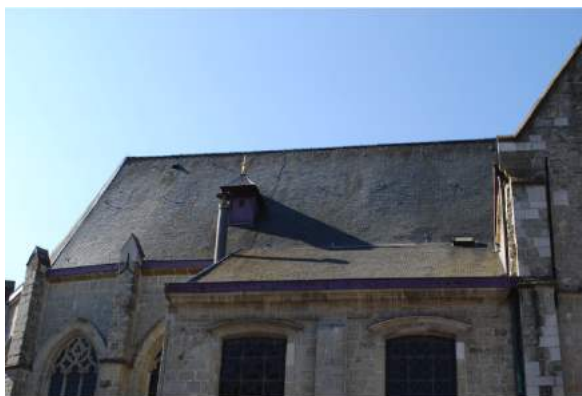
Afbeelding 72 | dakenplan

Erfgoedelementen

<u>Element</u>	<u>Beschrijving</u>
Dakvlakken	Belgische natuurleien, formaat 17 x 27, vermoedelijke herkomst Herbeumont. Herstellingen uitgevoerd met Spaanse natuurleien. Er zijn koperen monnikskappen als verluchting.
Dakkapellen	Voluteplanken in eik, schrijnwerk-constructie in eik Bedekking in natuurleien, vermoedelijk Herbeumont Topbekroning : koperen pironnen bekleed met bladgoud
Dakluiken	Beglaasd
Regenwaterafvoer Aansluitingen	Slabben in lood Hoekkepers in lood Kilkepers in koper
Topbekroningen	
Ladderhaken	In ijzer, zwart geschilderd, niet genormeerd
Schouw	Schouwpijp dak hulpsacristie in asbestcement, vastgehouden door metalen beugels

Beknopt schadebeeld

Dakvlakken	Afgeschoven, verdwenen of gebroken leien, vooral op dakvlak N-W, en verspreid over de dakvlakken gebroken en scheefgezakte leien. De leien zijn zacht en broos door verwerking. Herstellingen zijn gebeurd met nagels door het zichtbare vlak, wat de kwaliteit vermindert. Sacristie : plaatselijk onvoldoende dubbele dekking. Nokpannen: in redelijke toestand, plaatselijk uitgevallen aanstrijkmortel. Nokpannen sacristieën vertonen afschilfering van de glazuurlaag.
Dakkapellen Dakluiken	Dakkapellen : ingerot en kromgetrokken hout door verweerde afwerkingslagen, ingerotte onderdorpels. Dakramen en luiken : controle niet mogelijk wegens niet bereikbaar (geen loopbruggen)
Regenwaterafvoer Aansluitingen	Gootbodems zijn plaatselijk verzakt, waardoor stagnerend water.
Topbekroningen	
Ladderhaken	De ladder- en klimhaken zijn roestig, ze zijn niet genormeerd en mogen dus niet meer worden gebruikt.
Schouw	Bovendaks hulpsacristie : in vezelcement, in goede staat, ook de aansluitingen met het dakvlak.



koor, schip en zijbeuk noord



schip en zijbeuk noord



transept noord



schip-transept-koor



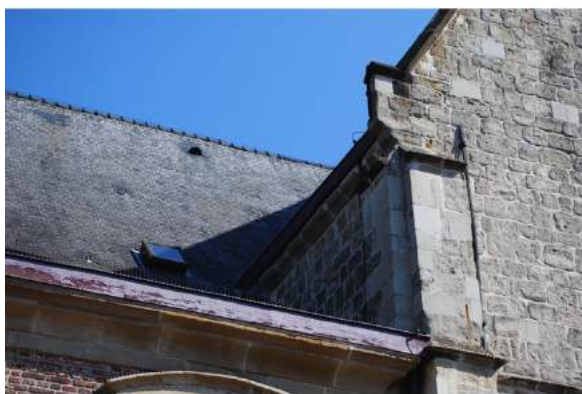
transept zuid



sacristie, oost



hulpsacristie, oost



dak schip, zuid



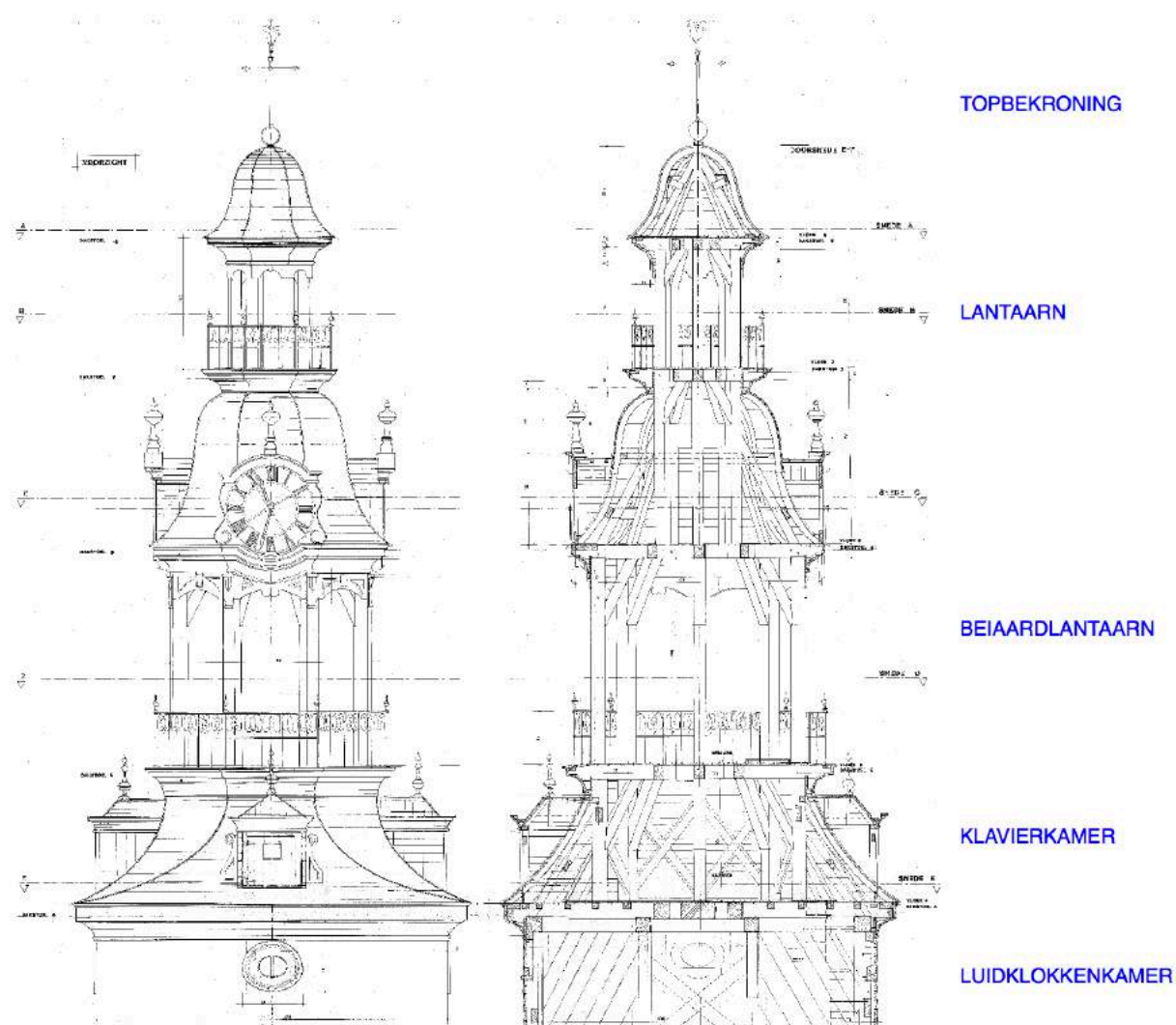
dak transept, schip en koor, zuid-oost

Afbeelding 73 | foto's daken

3.1.3.Beaardtoren

Beschrijving

De huidige campanilletoren met beiaard dateert van 1961. De toren heeft een vierkantige basis en wordt aan de zuid- en noordzijde halfopengewerkt door galmgaten. Aan elke zijde centraal onder de kroonlijst een oculus. Boven de houten kroonlijst wordt een spits aangevat, met in elk dakvlak een houten dakkapel met vleugelstukken onder een wolfdak met pinakel, maar loopt over naar een achthoekige lantaarn met ijzeren balustrade. De smeedijzeren balustrade is gerecupereerd. Opmerkelijk zijn de houten lamberkijnen en de gewelfde kroonlijst. Boven de welvingen zijn klokken onder een houten waterlijst gevestigd. Deze lantaarn wordt bedekt met een koepeldak en met een afsluitende, eveneens achthoekige, lantaarn met ijzeren balustrade en onder koepeldak. De toren wordt tenslotte bekroond door een bolornament met daarop een kruis.



Afbeelding 74 | gevel & snede beiaardtoren

Erfgoedelementen

Element Beschrijving

Structuur Amerikaanse eik

Bekleding Leien & paarsgetinte Franse fumée-leien

Schrijnwerk	Kroonlijsten, dakkapellen, lamberkijnen in hout - geschilderd
Aansluitingen	Bekleding koper, aansluitingen zink en lood
Balustrades	Balustrades in smeedwerk
Topbekroning	Bolornament met smeedijzeren kruis

Beknopt schadebeeld

Leien	Lantaarn : plaatselijk afgeschoven leien, deze zijn niet op een veilige manier bereikbaar en kunnen dus niet worden teruggeplaatst. Wanden : deze leien zijn in redelijk tot goede staat. Galmborden : leien in goed staat.
Aansluitingen	Uitgevoerd in koper & lood. Infiltraties tpv de aansluitingen met de houten kolommen. Dit werd in 2008 hersteld.
Houtstructuur	Door polymeerchemische herstellingen werden de stijlen van de toren gestabiliseerd. De overgang tussen prothese en hout blijft problematisch. Loskomende afwerkingslagen en inrotting van het hout. De bovenste achthoekige lantaarn kon niet worden geïnspecteerd vanwege niet bereikbaar, maar de problemen zullen wellicht dezelfde zijn.
Schrijnwerk & glas	Afbladderende verf en plaatselijk inrotting door de gebrekkige afwerkingslagen, stagnerend water zorgt voor inrotting van de lijsten onder het torenuurwerk. Plaatselijk ontbreken sierelementen, oa boogvormige verbindingselementen tussen de stijlen. Scharnieren en metalen onderdelen zijn roestig. Het glas van de oculi en de dakkapellen van de toren is in goede staat.
Schilderwerk	Staat schraal, is verweerd en bladdert af, waardoor het hout niet meer beschermd is.
Smeedwerk, balustrades	Verschillende elementen zijn verzwakt door roest, de verbindingen met de houten structuur van de platforms zijn niet betrouwbaar.
Topbekroningen	De koperen pionnen zijn in goede staat, het torenkruis is roestig.
Toegankelijkheid	De lantaarn is niet bereikbaar. 2 van de 4 luikjes kunnen niet geopend door de slechte plaatsing van de ladderhaken. De ladderhaken zijn niet genormeerd en mogen niet meer worden gebruikt.
Trappen	Algemene slijtage, enkele treden zijn daardoor verzwakt. Enkele treden hebben een beperkte opleg op de trapboom.
Ladders	De ladder is niet meer veilig : verdwenen of onveilige klampen.
Beiaardlantaarn	Houtwerk : zie 1 ^{ste} punt : beiaardtoren en lantaarn. De koperen afwerking rond de acht kolommen, oorzaak van waterinsijpelingen, werd in 2008 vervangen ; De verticale metalen profielen van de klokkenstoel zijn niet meer waterdicht aangewerkt ; De metalen klokkenstoel is bevestigd aan twee houten kolommen, tegenover elkaar.
Klavierkamer	Niet geïsoleerd, met openingen tussen de wandplanken. De luiken sluiten niet goed af, de sluiting (metalene staven) zijn verroest en verwrongen ; Waterinsijpeling langs plafond en wanden ; Schimmel- en zwamvorming op balken, wanden en planken vloer ; Boven het beiaardklavier bevinden zich twee metalen profielen waartussen de klavierbedrading naar de klokkenkamer geleid wordt, deze zijn verroest ; Toegankelijkheid : - De torentrap naar de klavierkamer is niet afgedekt met een valluik ;

- De beiaardlantaarnkamer is bereikbaar via twee erg ongemakkelijk plafondluiken die met stokken worden open gehouden.

Luidklokkenkamer Onder de klavierkamer bevindt zich een tussenzolder en daaronder de luidklokkenkamer waarin vijf beiaardklokken (bas) en drie luidklokken geplaatst zijn.

- Klokkenstoel** In de beiaardlantaarnkamer boven de klavierkamer bevindt zich een metalen vierkante constructie als klokkenstoel waaraan de klokken bevestigd zijn. Deze steunt op 2 verticale pijlers op de vloer van de klokkenkamer en is verder bevestigd aan 2 verticale houten torenbalken.
- De twee verticale steunbalken zijn onderaan verroest, evenals de bevestiging aan de vloer en de moeren. De stabiliteit van de klokkenstoel is twijfelachtig.
 - Het metalen tuimelaarrek is aan de klokkenstoel vastgehecht en vertoont zeer zware roestvorming. Op sommige delen is de staaf volledig doorgeroest.
 - De tuimelaars zijn ongelukkig aangebracht (te laag ten overstaan van de klokkenklepel). Het betreft gerichte tuimelaars, wat goed is, maar deze zitten niet meer vast in de scharnieren, hierdoor verkrijgt men hinderlijke zijdelingse en valse draadbewegingen van klavier naar klokkenklepel.
 - Lange draadverbindingen (vooral voor de vijf klokken onder de klavierkamer) zijn op geregelde afstanden geleid langs te lange houten balkjes, welke maar aan één einder vastgehecht zijn en alzo niet sterk genoeg zijn om de draad vast te geleiden.
 - In de luidklokkenkamer onder de tussenzolder bevindt er zich een houten klokkenstoel met de drie luidklokken en de vijf basklokken van de beiaard. Deze klokkenstoel ziet er nog degelijk uit, er dient onderzocht of deze niet beweegt als de luidklokken luiden.
 - De vijf "vaste" beiaardklokken zijn opgehangen aan metalen balken en zijn zeer moeilijk te bereiken. Deze moeten nagekeken worden aan de ophanging.



Afbeelding 75 | foto's beiaardtoren



bekleding fumée-leien boven galmgaten



beiaardlantaarn



ophanging beiaardklokken



ophanging beiaardklokken



houten kolom lantaarn



bekleding koper - aansluiting kolom



balustrade



luidbrug luidklok



luidklokkenkamer



trapladder naar lantaarn



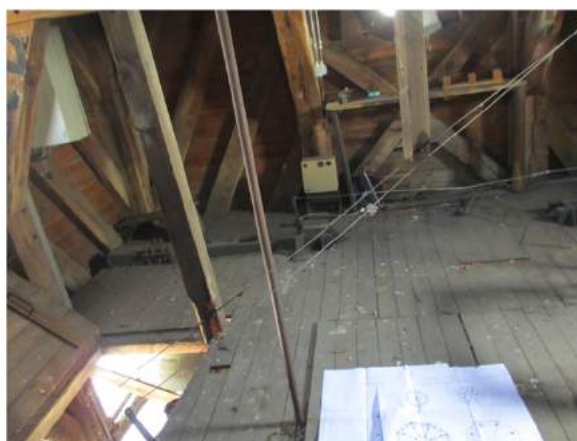
luidklokkenkamer - galmboarden



luidklokkenkamer - houtstructuur



luidklokkenkamer - vloer

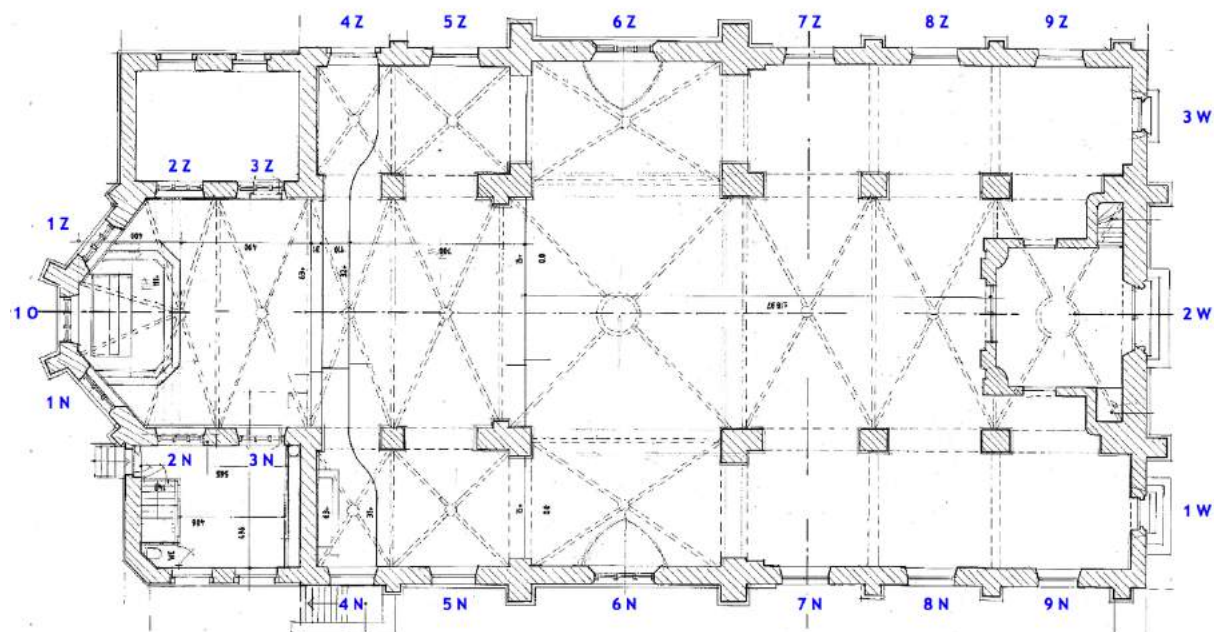


luidklokkenkamer

Afbeelding 76 | erfgoedelementen beiaardtoren

3.1.4. Glas-in-loodramen

De koorramen, 1O, 1Z, 2Z, 3Z, 1N, 2N en 3N werden gemaakt door Atelier Bethune. De ramen van transept, zijbeuken en westgevel zijn van Atelier Verhaegen.



Afbeelding 77 | Plan situering glas-in-loodramen

Glasramen koor⁷²

Beschrijving

In het koor werden in het laatste kwart van de 19^{de} eeuw neogotische glasramen geplaatst. Geen enkel raam is gesigneerd en alle ramen uit het koor hebben een zeer grote stilistische verwantschap. Op basis van bibliografische bronnen kunnen de ramen aan de ateliers Bethune en Verhaegen worden toegewezen.

Erfgoedelementen

	RAAM 1O
Titel / voorstelling	H. Johannes de Evangelist, H. Norbertus van Prémontré en Christus Leraar
Kunstenaar	J-B. Bethune
Uitvoeringsdatum	1870-1872
Materiaal - techniek	
Afmetingen	



72 Bijlage 7 : Onderzoeksrapport Carola Van den Wijngaert, 2004

RAAM 1Z
 Titel / voorstelling H. Barbara, H. Carolus Borromeus en H. Clara van Assisi
 Kunstenaar J-B. Bethune
 Uitvoeringsdatum 1870-1872
 Materiaal - techniek
 Afmetingen



RAAM 2Z
 Titel / voorstelling H. Conrad van Konstanz, H. Juliana van Mont Cornillon en H. Franciscus Borgia
 Kunstenaar J-B. Bethune
 Uitvoeringsdatum 1870-1872
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen h. 5m50 x br. 1m95



RAAM 3Z
 Titel / voorstelling H. Gertrudis van Nijvel, H. Laurentius, en H. Theresa van Listriex
 Kunstenaar J-B. Bethune
 Uitvoeringsdatum 1870-1872
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen h. 5m50 x br. 1m95



Titel / voorstelling RAAM 1N
 H. Juliana Falconieri van Firenze, H. Hugo van Lincoln en
 H. Thomas van Aquino
 Kunstenaar J-B. Bethune
 Uitvoeringsdatum 1870-1872
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen h. 5m50 x br. 1m95



Titel / voorstelling RAAM 2N
 H. Gregorius de Grote, H. Jacobus Lacop en
 H. Eligius van Noyon
 Kunstenaar J-B. Bethune
 Uitvoeringsdatum 1870-1872
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen h. 5m50 x br. 1m95



Titel / voorstelling RAAM 3N
 H. Brigitta van Zweden, H. Isidorus de Landman van H.
 Madriden Coleta Boylet van Corbie
 Kunstenaar J-B. Bethune
 Uitvoeringsdatum 1870-1872
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen h. 5m50 x br. 1m95



Beknopt schadebeeld

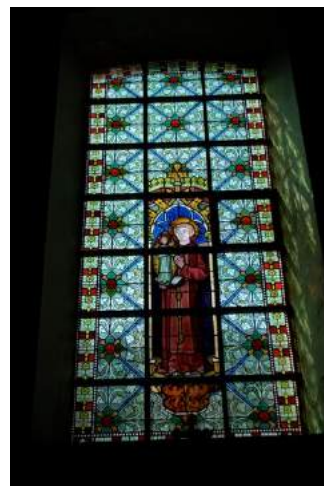
Raam 1N & 1Z	Door de twee aangebouwde sacristieën liggen de twee onderste registers onder het dakniveau. Deze constructie heeft een storende visuele werking op de glas-in-loodramen. Er zijn bouwkundig weinig alternatieven voor deze constructie.
Voorzetbeglazing	De ramen hebben geen beschermbeglazing. Op de maaswerken zijn nylon netten aangebracht.
Raambruggen	Alle ramen werden bij de laatste restauratie (jaren '80) voorzien van vaste en losse messing bruggen, incl. de bevestigingsmiddelen. Er is lichte koperoxide-afzetting op het glas aanwezig. Geen enkel raam vertoont scheuren op het contactpunt steenwerk - raambrug. Zowel monelen als dagkanten zijn intact, enkel op raam 1Z dienen zeer plaatselijk kleine herstellingen uitgevoerd te worden.
Steenwerk, mortel	De mortel die gebruikt werd om de panelen zijdelings aan te voegen vertoont nauwelijks krimpscheuren en is relatief hard. Beide eigenschappen geven aan dat de voegmortel wellicht een relatief hoog cementgehalte heeft. Bij de demontage dienen daarvoor de nodige voorzorgen genomen te worden.
Loodnet, windroeden	Het loodnet is in een goede bewaringstoestand. Negens werden opvallende doorbuigingen van de panelen opgemerkt. De meeste soldeerpunten zijn intact. De koperen windroeden zijn in alle gevallen licht geoxideerd. Op sommige plaatsen zijn kleine openingen te zien tussen raambrug en paneel.
Vervuiling	Exterieurzijde : zeer licht matterende vuilfilm Interieurzijde : losse stof- en vuilfilm, afdruipsoren.
Conserverings-toestand glas	Er werden in regel geen opvallende sporen van glascorrosieesignaleerd. Vrij algemeen is een lichte irrisatie van het glasoppervlak langs de exterieurzijde waar te nemen. Dit fenomeen duidt op een beginnende corrosie.
Schadebeeld van de ramen	Bij het gebrandschilderd glas is de glasbreuk is gezien de totale oppervlakte relatief beperkt, op 240 panelen werden 365 enkelvoudige en 124 meervoudige breuken vastgesteld. Verder waren er 2 kleine lacunes en 2 grotere lacunes. Op sommige van deze plaatsen werden de voorlopige afdichtingen met siliconenrubber op de kwetsbare schildering vastgekleefd. Op enkele plaatsen werden in het verleden nieuwe invullingen geschilderd. Deze uit het atelier Verhaegen integreren volkomen, deze uit de jaren duidelijk '80 minder.
Conserverings-toestand van de brandschildering	Algemeen genomen is de brandschildering van de ramen uit het atelier Bethune vaak problematisch. Dit is het gevolg van het productieproces waarbij of het branden van de glasverf niet voldoende hoog was of onvoldoende lang duurde, of de samenstelling van de glasverf niet correct was. In beide gevallen was de versmelting tussen glasoppervlak en schildering onvoldoende, waardoor deze onvermijdelijk van het oppervlak los kwam of komt. Dit proces kan materieel niet teruggedraaid worden, wel kan door het plaatsen van beschermbeglazing het proces afgeremd of stopgezet worden. Vaak treedt deze schade op op plaatsen waar vaak vocht achterblijft zoals ter hoogte van het lood. Vooral de leesbaarheid van de voorgestelde figuren is sterk verstoord.

Glasramen transept, zijbeuken en westgevel

De ramen van transept, zijbeuken en westgevel zijn vervaardigd door Atelier Verhaegen.

Erfgoedelementen

	RAAM 4Z
Titel / voorstelling	H. Antonius met kind Jezus
Kunstenaar	Arthur Verhaegen
Uitvoeringsdatum	1880-1885
Materiaal - techniek	glas-in-lood, brandschildering
Afmetingen	



	RAAM 5Z
Titel / voorstelling	H. Aloysius (1568-1591)
	Jezuït, patroon van studenten
Kunstenaar	Arthur Verhaegen
Uitvoeringsdatum	1880-1885
Materiaal - techniek	glas-in-lood, brandschildering
Afmetingen	



	RAAM 6Z
Titel / voorstelling	Verheerlijking van Jozef
Kunstenaar	Arthur Verhaegen
Uitvoeringsdatum	1880-1885
Materiaal - techniek	glas-in-lood, brandschildering
Afmetingen	



Titel / voorstelling RAAM 7Z
 H. Livinus (600),
 geloofsverkondiger in Vlaanderen
 Kunstenaar Arthur Verhaegen
 Uitvoeringsdatum 1880-1885
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen



Titel / voorstelling RAAM 8Z
 H. Agatha (251)
 Maagd en martelares, afgeroepen tegen brandgevaar
 Kunstenaar Arthur Verhaegen
 Uitvoeringsdatum 1880-1885
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen



Titel / voorstelling RAAM 9Z
 H. Franciscus van Assisi
 Kunstenaar Arthur Verhaegen
 Uitvoeringsdatum 1880-1885
 Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering
 Afmetingen



Titel / voorstelling
 Kunstenaar
 Uitvoeringsdatum
 Materiaal - techniek
 Afmetingen

RAAM 4N
 Maria met kind Jezus
 Arthur Verhaegen
 1880-1885
 glas-in-lood, brandschildering



Titel / voorstelling
 Kunstenaar
 Uitvoeringsdatum
 Materiaal - techniek
 Afmetingen

RAAM 5N
 H. Anna met Maria
 Arthur Verhaegen
 1880-1885
 glas-in-lood, brandschildering



Titel / voorstelling
 Kunstenaar
 Uitvoeringsdatum
 Materiaal - techniek
 Afmetingen

RAAM 6N
 Verheerlijking van Maria
 Arthur Verhaegen
 1880-1885
 glas-in-lood, brandschildering



Titel / voorstelling	RAAM 7N H. Vincentius a Paulo (1581-1660), zette zich in voor de opleiding van priesters, en zorg voor armen en zieken
Kunstenaar	Arthur Verhaegen
Uitvoeringsdatum	1880-1885
Materiaal - techniek	glas-in-lood, brandschildering
Afmetingen	



Titel / voorstelling	RAAM 8N H. Catharina, 4 ^{de} eeuw, patrones van oa naaisters en textielbewerkers
Kunstenaar	Arthur Verhaegen
Uitvoeringsdatum	1880-1885
Materiaal - techniek	glas-in-lood, brandschildering
Afmetingen	



Titel / voorstelling	RAAM 9N H. Crispijn (287), predikte in Gallië, patroon van de schoenmakers
Kunstenaar	Arthur Verhaegen
Uitvoeringsdatum	1880-1885
Materiaal - techniek	glas-in-lood, brandschildering
Afmetingen	



Titel / voorstelling RAAM 1W
H. Apollonia (249), beschermheilige van kerken en altaren, aangeroepen tegen tandpijn

Kunstenaar Arthur Verhaegen

Uitvoeringsdatum 1880-1885

Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering

Afmetingen



Titel / voorstelling RAAM 2W
geen

Kunstenaar Arthur Verhaegen

Uitvoeringsdatum 1880-1885

Materiaal - techniek glas-in-lood, licht getint kathedraalglas

Afmetingen



Titel / voorstelling RAAM 3W
H. Hart van Jezus

Kunstenaar Arthur Verhaegen

Uitvoeringsdatum 1880-1885

Materiaal - techniek glas-in-lood, brandschildering

Afmetingen



Beknopt schadebeeld

Voorzetbeglazing	De ramen hebben geen beschermbeglazing.
Raambruggen	Een aantal ramen werden bij de laatste restauratie (jaren '80) voorzien van vaste en losse messing bruggen.
Steenwerk, mortel	De mortel die gebruikt werd om de panelen zijdelings aan te voegen vertoont nauwelijks krimpscheuren en is relatief hard. Beide eigenschappen geven aan dat de voegmortel wellicht een relatief hoog cementgehalte heeft. Bij de demontage dienen daarvoor de nodige voorzorgen genomen te worden.
Loodnet, windroeden	Het loodnet is in een goede bewaringstoestand. De meeste soldeerpunten zijn intact.
Vervuiling	Exterieurzijde : zeer licht matterende vuilfilm Interieurzijde : losse stof- en vuilfilm, afdruipsoren.
Schadebeeld van de ramen:	Bij het gebrandschilderd glas is de glasbreuk gezien de totale oppervlakte relatief beperkt. De staat van de beschildering van de ramen is, evenals de algemene staat van de panelen (lood, glas, draagstructuur, etc), goed.

3.2- Interieur

In 2008 werd met een onderhoudspremie een bouwhistorisch en materiaaltechnische studie⁷³ uitgevoerd :

- Bouwhistorisch onderzoek, Marieke Jaenen
- Onderzoek afwerkingslagen interieur, Goedele Reyniers & Sarah De Smedt
- Onderzoek houten kerkmeubilair, Brian Richardson
- Onderzoek schilderijen en beelden, Hilde Weissenborn

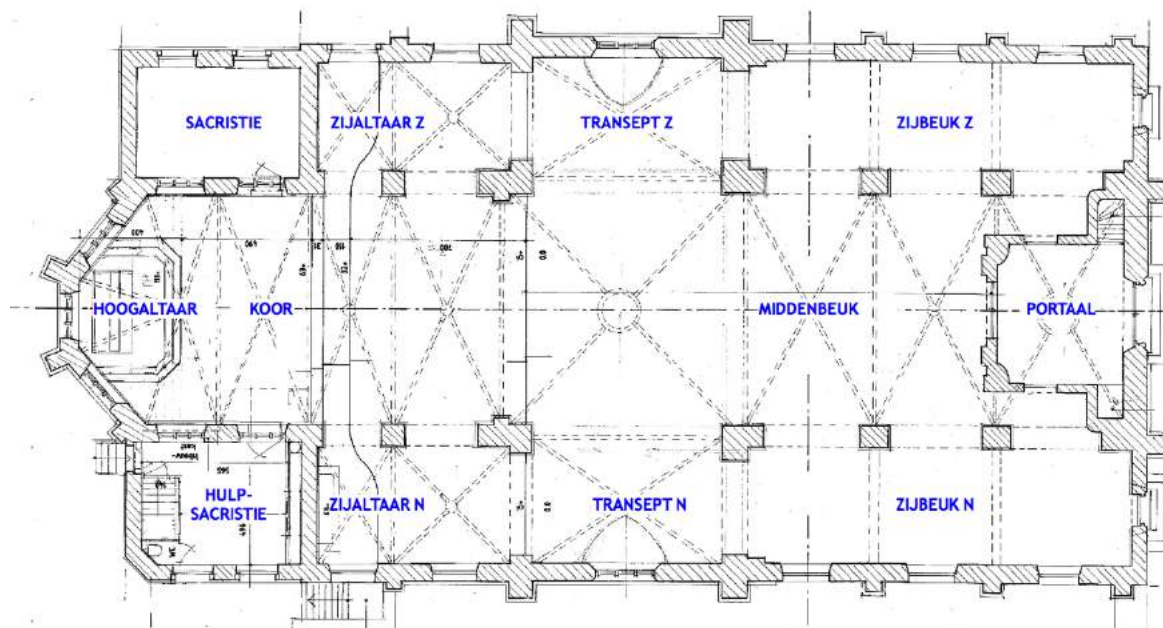
Het overzicht omvat samengevat de voor het beheersplan meest relevante gegevens van het materiaaltechnisch onderzoek. Voor meer informatie, details en foto's verwijzen we naar de rapporten.

3.2.1. Algemeen & bouwkundig

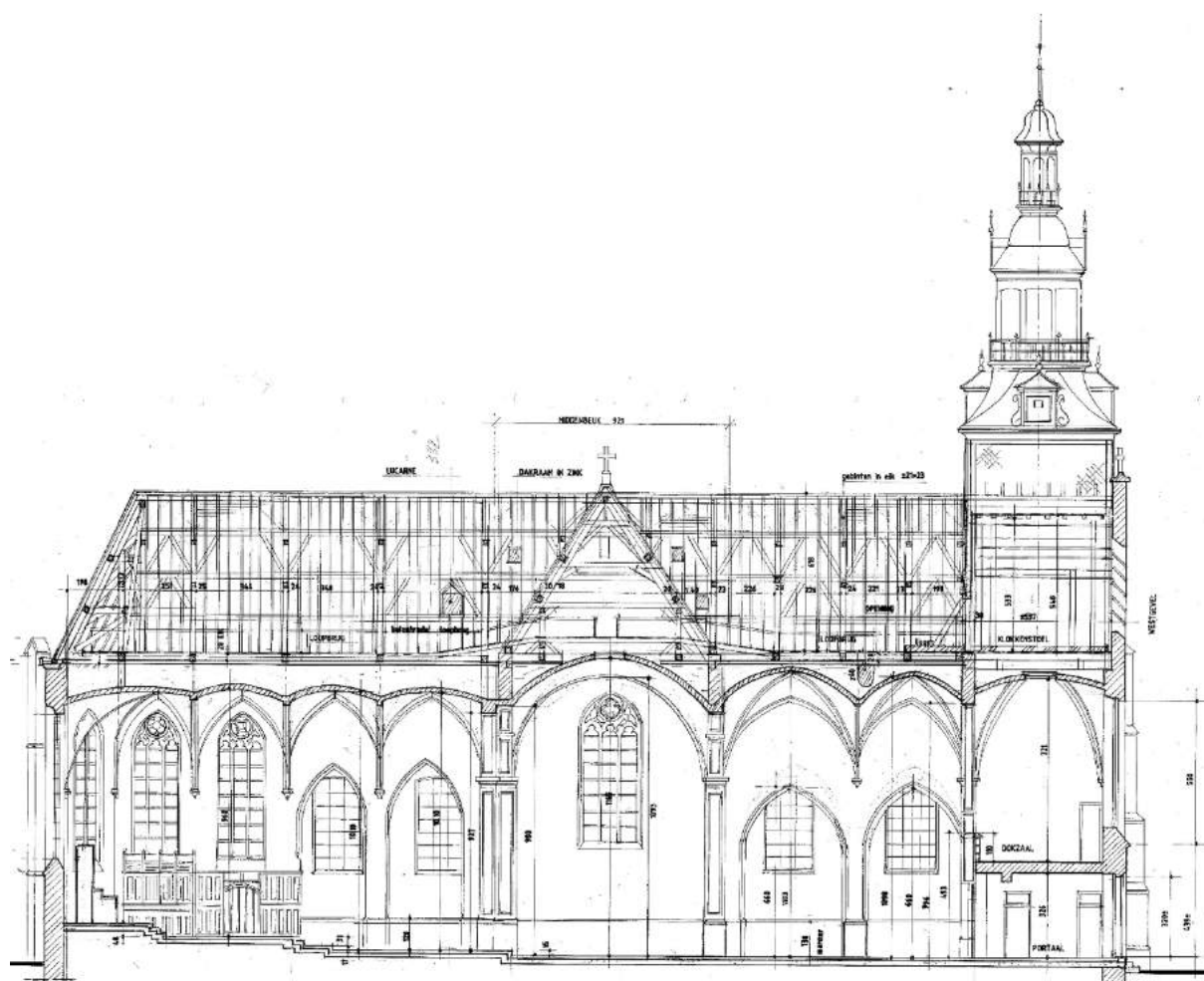
Beschrijving

De plattegrond van de kerk toont een driebeukig schip van drie traveeën, een transept en een koor (zijkoor en sacristie) met vier rechte traveeën en een driezijdige koorsluiting.

⁷³ Integrale studie zie bijlage 8 : Materiaaltechnisch onderzoek



Afbeelding 78 | plan zonering



Afbeelding 79 | langssnede middenbeuk, kijkrichting zuid

Middenbeuk

De kruisribgewelven van de middenbeuk worden geschraagd door vier rechthoekige pilaren. De pilaren zijn met spitsboogvormige scheibogen met elkaar verbonden. Elk kruisribgewelf steunt op gecanneleerde kraagstenen en is samengesteld uit vier gewelvbogen.

De ronde gewelfsleutels zijn eenvoudig afgewerkt en hebben momenteel een verlichtings-ornament. Ook de kraagstenen zijn heel eenvoudig uitgewerkt zonder bijkomende decoratie. Een grote spitsboog, met links en rechts een kleinere spitsboog, zorgt voor de doorgang naar het westportaal, met boven de ingang het orgel.



Afbeelding 80 | foto's middenbeuk

Zijbeuken

Spitsboogvormige scheibogen vormen de doorgang naar de middenbeuk. Beide zijbeuken hebben een hangkoepel (koepelgewelf), in tegenstelling tot de kruisribgewelven elders in de kerk en rondbogen versierd met een archivolt en cassetten. De rondbogen steunen op uitgewerkte kraagstenen in rococostijl.

De afwerking van de middenbeuk loopt er ter hoogte van de zijkoren verder naar het hoofdkoor. De zijaltaren, ter ere van de Onze-Lieve-Vrouw en de Heilige Antonius van Padua, staan beide drie treden hoger.



Afbeelding 81 | foto's zijbeuken, zijaltaren N & Z

Transept

Het transept, met twee spitsboogramen, heeft een andere afwerking dan de middenbeuk. De pilaren, met rondbogen met elkaar verbonden, zijn breder en rijkelijker versierd. De vier gordelbogen zijn naar model van de rondbogen van de zijbeuken voorzien van houten cassetten en gipsen ornamenten. De triomfboog kreeg zelfs een hele houten bekisting. Het kruisribgewelf, steunend op gecanneleerde kraagstenen, is samengesteld uit vier gewelfbogen.



Afbeelding 82 | foto zuidelijk transept

Koor

Het koor heeft een 3/10-koorafsluiting met zeven spitsboogramen uitgewerkt met monelen. De kruisribgewelven steunen om geprofileerde kraagstenen. Verder is het koor afgewerkt met een houten koorgestoelte en lambrisering in neogotische stijl. Er is zowel links als rechts een doorgang naar de sacristieën. Het koor ligt twee treden hoger dan de middenbeuk en het hoofdaltaar staat nog drie treden hoger. De zijkooren bestaan uit twee rechte traveeën en hebben beide twee kruisribgewelven met, geprofileerde kraagstenen en een vlakke koorsluiting.



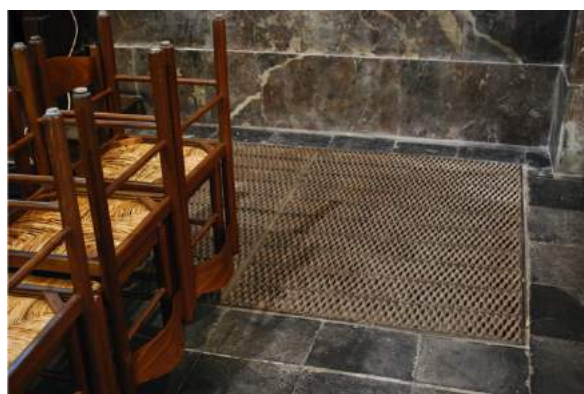
Afbeelding 83 | foto's koor

Erfgoedelementen

Element	Beschrijving	Nummer foto - plan
Vloeren	Middenbeuk en zijbeuken - tegels in Doornikse kalksteen tot aan eerste trede, formaat 32/32 - 1 tegel aanduiding traprede in Carara-marmer type C, formaat 32/32 - sokkels en treden in Doornikse kalksteen - sokkel voor het beeld van OLV van Deinsbeke in Doornikse kalksteen, bevloering in marmer mozaïek (blokjes mozaïek opus tessellatum) Bevloering tussen 1^{ste} trede en koor - Marbre de Basècles (Basècles zwart), formaat tegels 40/40 - Kader rond graf van Jacob II Van Luxemburg, Heer van Sottegem + 12 VII, Isabella van Egmont, zesde kind van Lamoral +1555, Francisca van Luxemburg, vrouwe van Sottegem 1557 : Cararamarmer 40/40 type C - Grafsteen in Petit Granit formaat 79/78 - Opgevuld met Doornikse kalksteen Bevloering priesterkoor - Doornikse kalksteen, formaat 40/40 - inlegwerk Cararategels 40/40 - gedenkplaat in Petit Granit 78/62 Oorspronkelijk graf van Lamoraal, Graaf van Egmont, Heer van Sottegem + 5 VI 1568 en Sabina, Paltsgravin, Hertogin van Beieren + 19 VII 1578.	
Lambrisering	Marmer Rouge Royal	
Muren, zuilen, gewelven	Bepoeterd en beschilderd in een variatie van witte en licht grijze tinten. De gordelbogen van het transept zijn voorzien van een houten bekisting of houten cassetten en ornamenten in gips naar het model van de achttiende eeuwse rondbogen van de zijbeuken	

Beknopt schadebeeld

Vloeren	De vloeren zijn algemeen in goede toestand. Plaatselijk is er afschilfering/degradatie, en verspreid komen zoutuitbloeiingen voor.
Lambrisering	Op de lambrisering is er een filmvormige vernislaag aangebracht. De reden is niet gekend. Deze is storend en te verwijderen. Plaatselijk zoutuitbloeiingen.
Muren & zuilen	zie deel afwerkingslagen
Gewelven	zie deel afwerkingslagen



Afbeelding 84 | foto's bevloering & treden, vloerrooster verwarming



Afbeelding 85 | foto's bevloering & treden



Afbeelding 86 | foto's lambrisering



Afbeelding 87 | foto's zuilen en gewelven

Sacristie

Beschrijving

De zuidelijke sacristie is naar het evenbeeld van de noordelijke sacristie gebouwd. De ruimte heeft dezelfde hoge sierlijst, is bepleisterd en beschilderd in wit en grijs. De muren zijn bekleed met houten sacristiemeubelen in een neoclassicistische stijl. Een stuk van het altaar is in een renaissancestijl uitgewerkt. De vloer is hier bedekt met een balaton en naar het houten altaar toe is er een trede.



Afbeelding 88 | foto's sacristie

Erfgoedelementen

Element	Beschrijving
Vloer	Houten plankenvloer op balken Vloerbekleding Ballatum
Plafond	Beplesierd, hoge sierlijst
Lambrisering	Hout (eik)

Beknopt schadebeeld

Vloeren	Vloerbekleding in Ballatum vertoont slijtage en komt los t.p.v. de naden
Lambrisering	Zie art. 3.2.6. Houten kerkmeubilair
Plafond	Lichte scheurvorming

Hulpsacristie

De noordelijke sacristie wordt gebruikt als opbergruimte. De ruimte is eenvoudig bepleisterd en in het wit en grijs geschilderd. Opmerkelijk is de hoge sierlijst die uiteindelijk de ruimte een klein rechthoekig plafond geeft. In de zuidelijke muur is een oorspronkelijke ingebouwde kast nog aanwezig. In de hoek is er de trap naar het stooklokaal in de kelder. Er is een toilet ingericht.



Afbeelding 89 | foto's hulpsacristie

Erfgoedelementen

Element	Beschrijving
Vloer	Originele tegels in Doornikse Kalksteen, houten vloerluik (stookplaats)
Plafond	Bepoetst, hoge sierlijst
Plafond	Bepoetst, hoge sierlijst
Wanden	Een lichte wand schermt de trapzone en een toilet af.

Beknopt schadebeeld

Vloeren	De vloeren zijn algemeen in goede toestand. Plaatselijk is er afschilfering/degradatie, en verspreid komen zoutuitbloeiingen voor.
Muren	Lichte scheurvorming, vervuild schilderwerk.
Plafond	Lichte scheurvorming, vervuild schilderwerk.
Sanitair	Verouderd

Portaal

Het westelijk inkomportaal heeft een natuurstenen vloer en plinten, en natuurstenen westmuur. De overige wanden en het plafond zijn bepleisterd en geschilderd. Een dubbele beglaasde houten deur geeft centraal toegang tot de middenbeuk. Langs de zijkanten zijn door een houten deur de zijbeuken te bereiken. In de rechter hoek is er een deur naar de trap die naar zolders en beiaardtoren leidt. In de linkerhoek is er een deur naar een kleine berging.

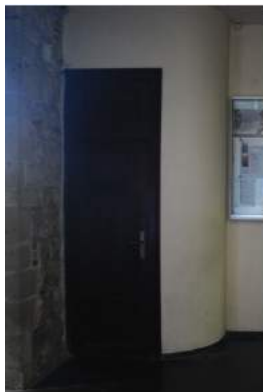
Erfgoedelementen

Element Beschrijving

Vloer	Tegels in Doornikse kalksteen formaat 32/32
Plafond	Bepoisterd, sierlijst met centrale rozas
Muren	Bepoisterd en geschilderd Muur west in natuursteen
Schrijnwerk	Dubbele beglaasde deur

Beknopt schadebeeld

Vloeren	De vloeren zijn algemeen in goede toestand. Plaatselijk is er afschilfering/degradatie, en verspreid komen zoutuitbloeiingen voor.
Muren	Lichte scheurvorming, vervuild schilderwerk.
Plafond	Lichte scheurvorming, vervuild schilderwerk.



Afbeelding 90 | foto's portaal

Grafkelder familie van Luxemburg / Egmont

Een stenen gedenkplaat in de middenbeuk verwijst naar de vroegere grafkelder van de heren van Luxemburg. De grafkelder werd herontdekt bij de binnenrestauratie van de kerk in 1980. De grafkelder werd niet geïnspecteerd. Wellicht zijn de overblijfselen nog ter plaatse. Dit werd niet onderzocht maar er zijn geen aanwijzingen dat deze zouden zijn verwijderd.

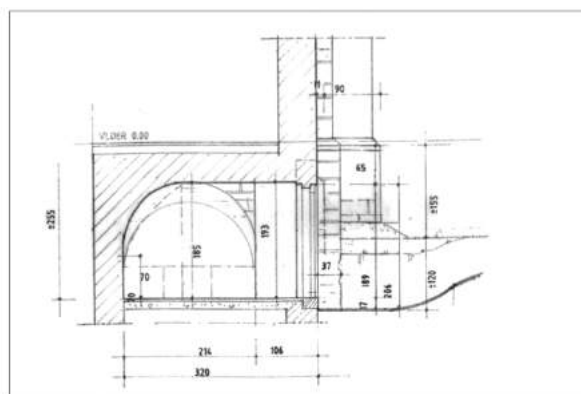
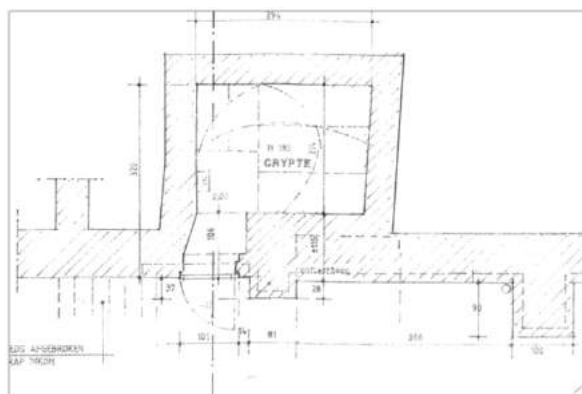


Grafkelder Egmont

Beschrijving

De kleine grafkelder bevindt zich onder het noordelijk zijaltaar en is bereikbaar via een buitendeur in de noordelijke zijgevel. Het is een eenvoudige gewelfde ruimte in Massengis Roche Clair, met een betegelde vloer en smeedijzeren hekwerk die de inkomzone afschermt van de eigenlijke crypte.

Momenteel (2015-'16) wordt in opdracht van de stad en in het kader van de heraanleg van de Markt een bezoekerspaviljoen gebouwd om de toegankelijkheid van de crypte te verbeteren, naar een ontwerp van IN & OUT architecture. Een halfcirkelvormige glazen overkapping werd tegen de noordelijke gevel bevestigd, een hellend vlak leidt de bezoeker naar de inkom van de crypte.



Afbeelding 91 | plan & snede Egmontcrypte

Erfgoedelementen

Vloer Keramische tegels in baksteenrood, formaat 10x10 cm.

Wanden Massengis Roch Clair

gewelf

Smeedwerk Hek in smeedwerk, zwart geschilderd.

Andere Twee loden kisten in bronzen sarcofagen gevat, met daarin de skeletten.

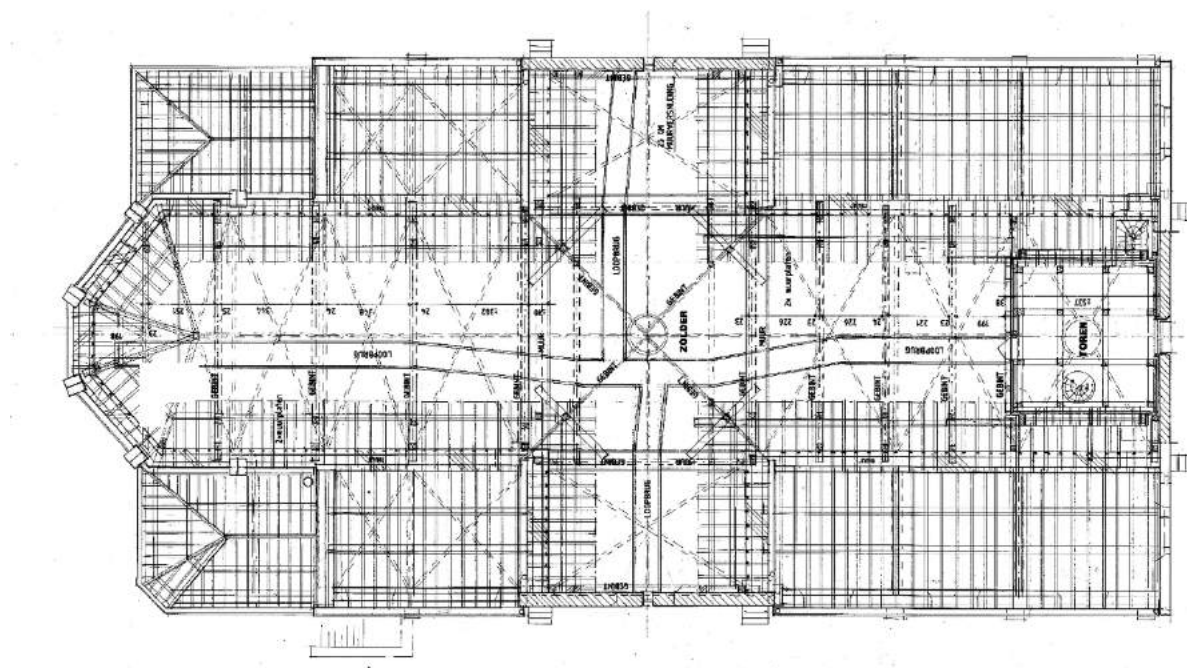
Beknopt schadebeeld

Algemeen Het interieur is in goede toestand, op te frissen.



Afbeelding 92 | foto's interieur Egmontcrypte

Zolders



Afbeelding 93 | plan zolder

Erfgoedelementen

Houtstructuur	Spanten, gordingen, nokbalk, muurplaten, kepers in eik Bebording in eik Plankenvloer Loopbruggen in RND
Loopbruggen	Loopbruggen in RND
Tussenwand	Tussen toren en schip is een tijdelijk wand geplaatst bekleed met plastiekfolie, met een standaarddeur.

Beknopt schadebeeld

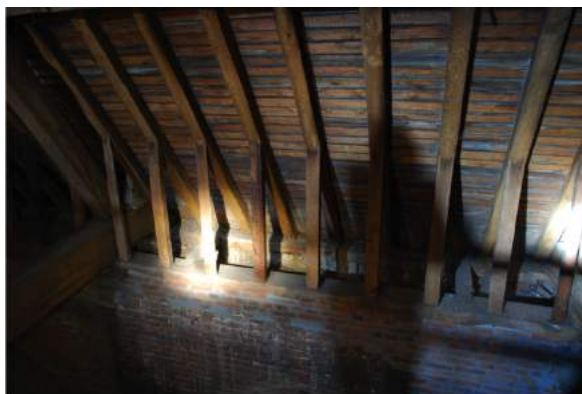
Houtstructuur	Er is actieve en vermoedelijk oude aantasting door de grote klopper, plaatselijk inrotting door (vroegere) waterinfiltraties en aantasting door zwam (koor, oud). Plaatselijk gebroken verbindingen, oa zwaluwstaartverbindingen tussen beide muurplaten. Kepers : vertonen plaatselijk ontvezeling. Gordingen : buigen door door een (te) grote overspanning, deze werden provisorisch gestut op het gewelf wat een puntbelasting veroorzaakt. Muurplaten : ingerot en aangetast. Spanten : plaatselijk gezakt door verzwakte muurplaten waardoor verbindingen open staan.
Toegankelijkheid	Loopbruggen : niet alle delen van de zolders zijn toegankelijk, oa de dakkapellen. Zolders zijbeuken : niet toegankelijk.



dakstructuur



dakstructuur transept



bebording, kepers en muurplaten



moerbalk, spant, gewelven



houten vloer



bebording & spant



loopbrug



loopbrug, zicht koor



dakkapel



dakluik



muur transept



muuropening transept



deur tussen toren en zolder

Afbeelding 94 | foto's zolder

Beiaard & klokken

In 1961 werd de beiaardtoren volledig vernieuwd. Klokken en beiaardklokken werden uit de toren verwijderd. Er kwam een nieuwe beiaard met 8 klokken, een gedeelte van het oude klokkenbestand werd herbruikt.

Luidklokken

Beschrijving

In de luidklokkenkamer onder de tussenzolder bevindt er zich een houten klokkenstoel welke de drie luidklokken bevat én de vijf basklokken van de beiaard.

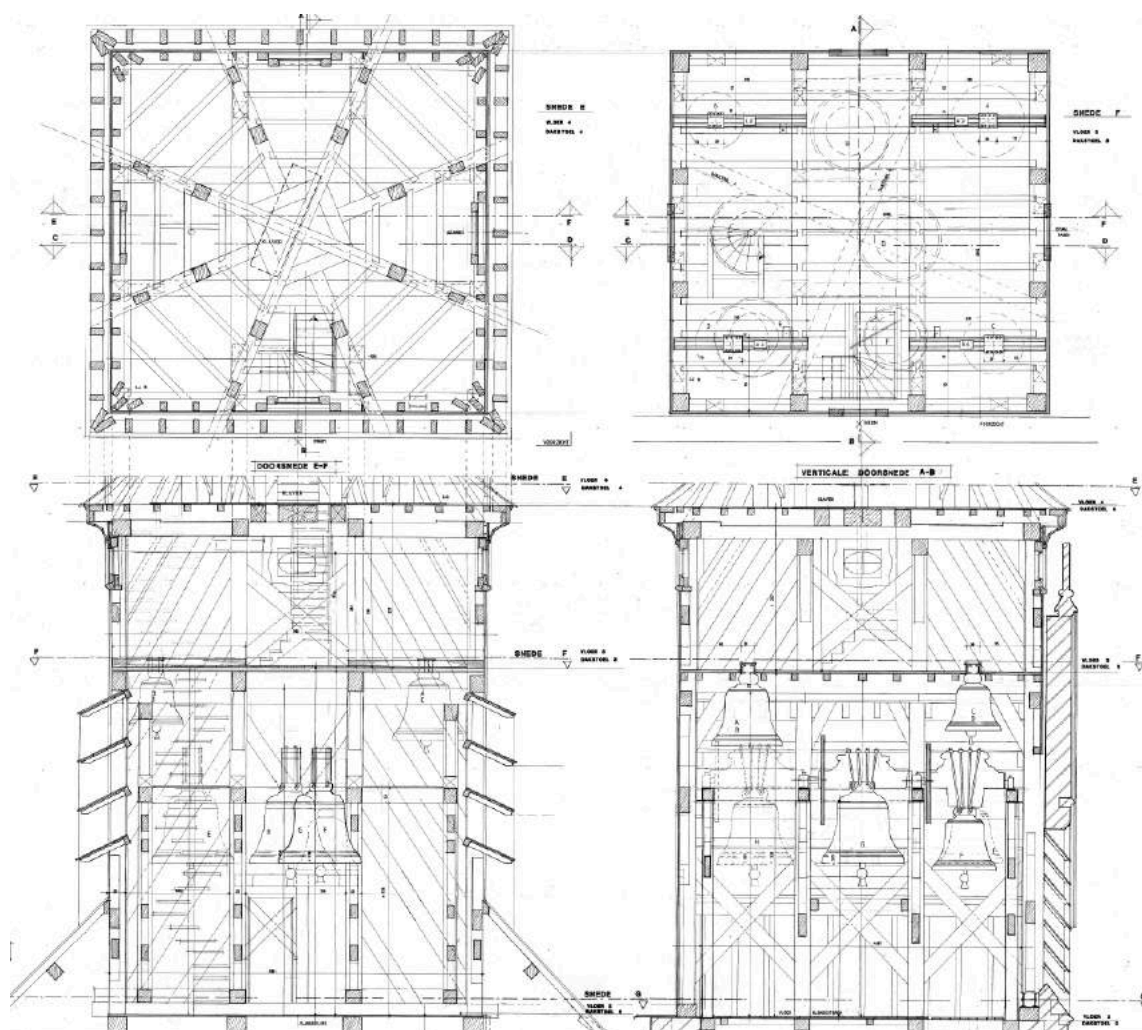
Er zijn 3 luidklokken, bevestigd aan rechte luidassen, met 'vliegende klepel' :

so ¹	ø965	Severinus Van Aerschodt	1867	"Barbara"
mi _b ¹	ø1300	Severinus Van Aerschodt	1873	"Onze-Lieve-Vrouw"
fa ¹	ø1174	Severinus Van Aerschodt	1873	"Sint-Jozef"

Beknopt schadebeeld

Klokkenstoel Deze klokkenstoel ziet er nog degelijk uit, maar er zal moeten onderzocht worden of deze niet beweegt als de luidklokken luiden.

Klepels De klepels van de drie luidklokken zijn te vernieuwen.



Afbeelding 95 | opmetingsplannen beiaardtoren, 2014

Beiaard, automatisch speelwerk, klavier⁷⁴

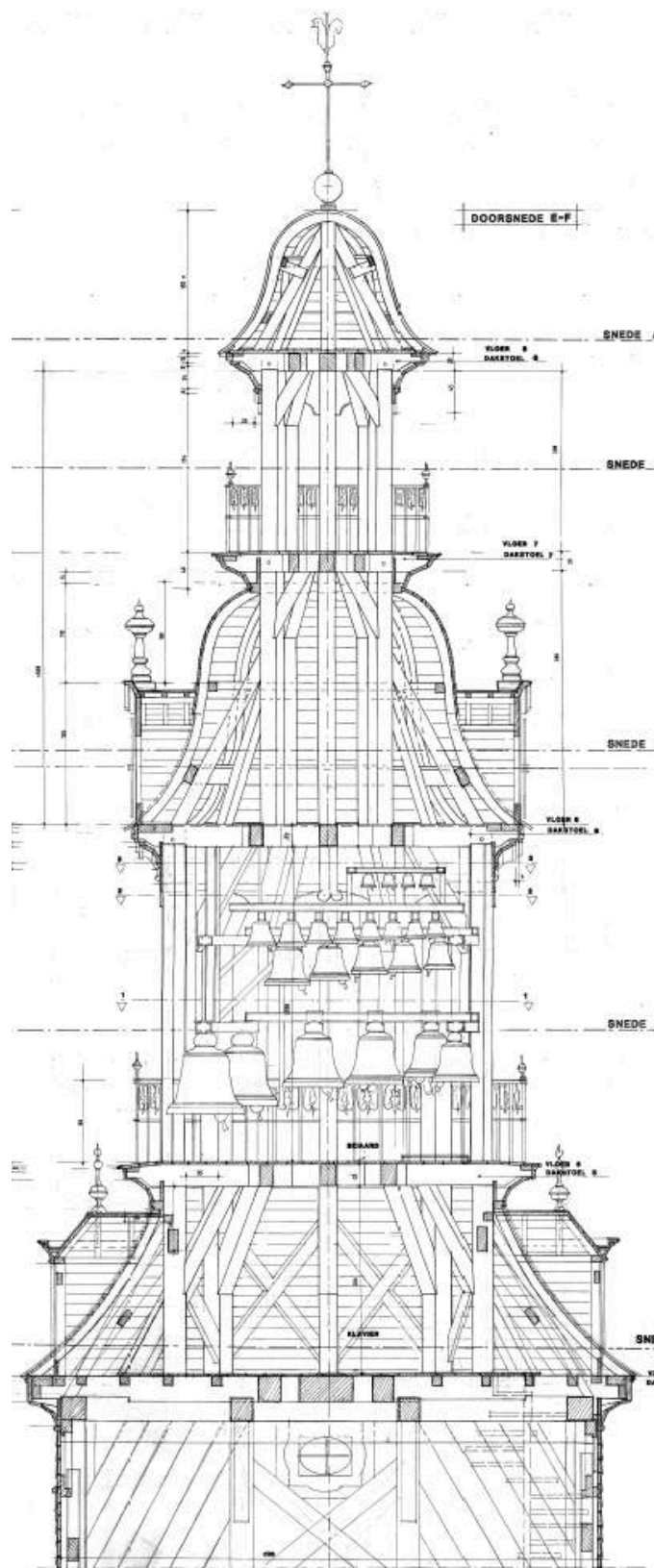
Beschrijving

Er zijn 49 beiaardklokken. De 5 zwaarste bevinden zich in de onderste torenruimte met galmgaten, in de luidklokkenkamer. De overige 44 hangen in de beiaardlantaarn, een opengewerkte octogonale torenspits onder het uurwerk. Het totale gewicht is 6.828 kg. Gewicht basklok: 1.338 kg.

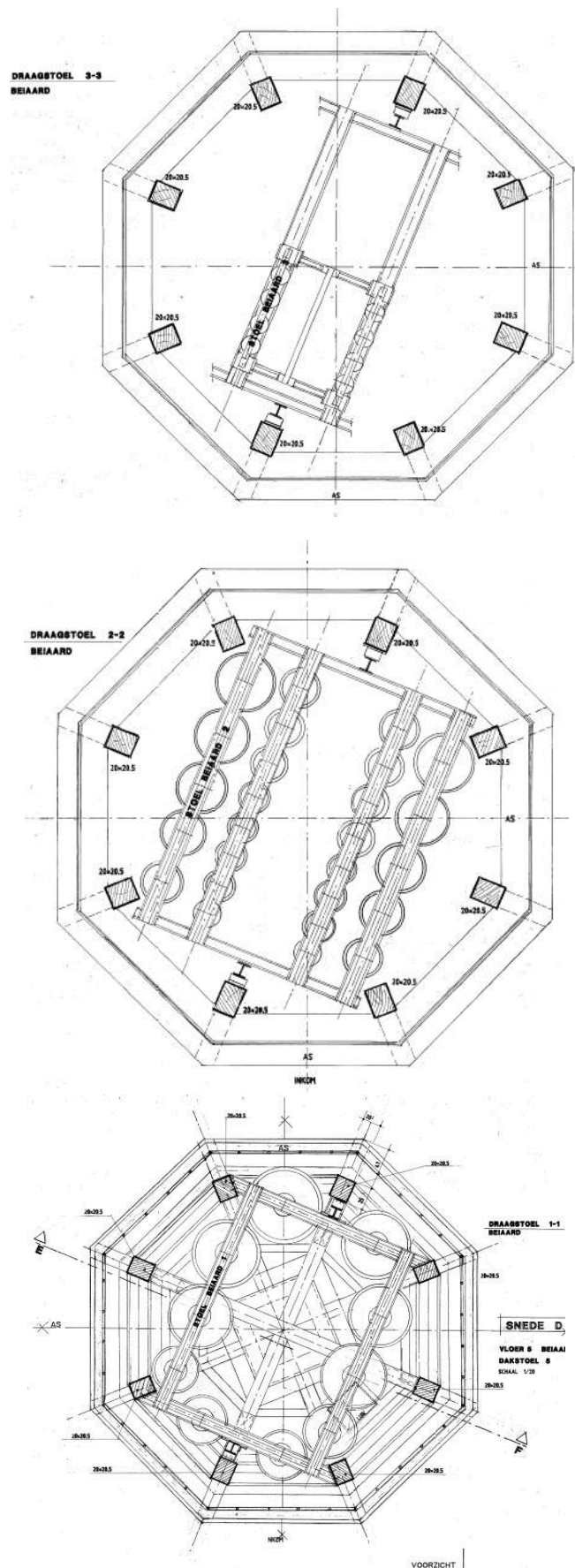
49 beiaardklokken : $es^1, f^1 (= c^0 \text{ toets}), g^1 - [\text{chromatisch tot}] - f^5$

11	J. du Mery	1750
2	Severinus van Aerschodt	1867
1	O. Michaux	1925
35	Petit & Fritsen	1963

74 N. Reynders, rapport beiaard, 2011



Afbeelding 96 | Vertikale snede beiaard, 2014



Afbeelding 97 | Horizontale snedes beiaard, 2014

Samenstelling :

Nr.	Diameter	Gewicht	Grondtoon	Klaviertoon	Gieter	Gietjaar
1	1281	1338	es ¹	si _b ⁻¹	Petit & Fritsen	1963
2	1140	932	f	do ⁰	Petit & Fritsen	1963
3	1020	654	g	re	Petit & Fritsen	1963
4	965	559	gis	mi _b	Petit & Fritsen	1963
5	904	461	a	mi	Petit & Fritsen	1963
6	852	396	b	fa	Petit & Fritsen	1963
7	801	330	h	fa [#]	Petit & Fritsen	1963
8	755	266	c ²	sol	Petit & Fritsen	1963
9	704	229	cis	sol [#]	Petit & Fritsen	1963
10	690	214	d	la	Severinus Van Aerschodt	1867
11	634	160	es	si _b	Petit & Fritsen	1963
12	596	135	e	si	Petit & Fritsen	1963
13	571	120	f	do ¹	Petit & Fritsen	1963
14	544	102	fis	do [#]	Petit & Fritsen	1963
15	522	94	g	re	Joris Dumery	1750
16	496	83	gis	mi _b	Petit & Fritsen	1963
17	470	69	a	mi	Joris Dumery	1750
18	470	69	b	fa	Omer Michaux	1925
19	427	51	h	fa [#]	Joris Dumery	1750
20	410	46	c ³	sol	Joris Dumery	1750
21	392	41	cis	sol [#]	Petit & Fritsen	1963
22	375	36	d	la	Joris Dumery	1750
23	355	36	es	si _b	Severinus Van Aerschodt	1867
24	345	31	e	si	Joris Dumery	1750
25	331	27	f	do ²	Petit & Fritsen	1963
26	317	26	fis	do [#]	Joris Dumery	1750
27	305	23	g	re	Joris Dumery	1750
28	292	21	gis	mi _b	Joris Dumery	1750
29	280	19	a	mi	Joris Dumery	1750
30	276	18	b	fa	Petit & Fritsen	1963
31	265	16	h	fa [#]	Joris Dumery	1750
32	258	15	c ⁴	sol	Petit & Fritsen	1963
33	248	14,5	cis	sol [#]	Petit & Fritsen	1963
34	242	14	d	la	Petit & Fritsen	1963
35	240	13,5	es	si _b	Petit & Fritsen	1963
36	235	13,5	e	si	Petit & Fritsen	1963
37	230	13,5	f	do ³	Petit & Fritsen	1963
38	225	13,5	fis	do [#]	Petit & Fritsen	1963
39	222	13	g	re	Petit & Fritsen	1963
40	217	13	gis	mi _b	Petit & Fritsen	1963
41	217	13	a	mi	Petit & Fritsen	1963
42	212	13	b	fa	Petit & Fritsen	1963
43	206	12,5	h	fa [#]	Petit & Fritsen	1963
44	200	12	c ⁵	sol	Petit & Fritsen	1963
45	195	11,5	cis	sol [#]	Petit & Fritsen	1963
46	189	11	d	la	Petit & Fritsen	1963
47	183	10,5	es	si _b	Petit & Fritsen	1963
48	182	10	e	si	Petit & Fritsen	1963
49	172	9	f	do ⁴	Petit & Fritsen	1963

Beknopt schadebeeld

- Beiaard** Vijf basklokken van de beiaard zijn opgehangen aan een metalen profiel in de houten klokkenstoel welke zich bevindt in de luidklokkenkamer en aan zolderbalken. De overige vierenveertig klokken zijn opgehangen aan een metalen (vierkante) klokkenstoel in de beiaardlantaarnkamer.
- De houten tussenstukken (afscherming van de ophanging) tussen de klokken en de metalen balken zijn in slechte toestand ;
 - Er bevinden zich geen houten tussenstukken boven de metalen balken en de ophanging van de klokken ;
 - De klokken vertonen uitwendig op het eerste zicht weinig gebreken. De oude klokken (middelste in de reeks) zijn veel te kort van klank en zijn niet meer in de oude (middentoon) stemming, maar wel in de getemperde stemming. De modernere P&F-klokken (in getemperde stemming) daarentegen klinken beduidend langer.
 - Alle klokken bevinden zich buiten- en binnenkant onder een laag oxidatie en vuil.
 - De vijf basklokken zijn moeilijk te bereiken ;
 - Klokje 32 t.m. klokje 49 klinken in de toren vals (boventonen zijn niet juist).
 - De klepels zijn samengesteld uit een metalen stang met een mangaanmessing slagbol. De metalen stang oxideert boven en onder de mangaanmessing slagbol.
 - Alle klepels zijn voorzien van terugtrekveren.
- Beiaardinstrument** De beiaard is een instrument van zijn tijd, met de bezwaren zoals die aan dergelijke instrumenten vandaag de dag ondervonden worden. Het instrument is moeilijk bespeelbaar door ernstige slijtage van de mechaniek.
- De klokken klinken agressief, onrustig en enkele te kort. Dit is te wijten aan slijtage van klepels, verkeerde ophanging, oxidatie van het klokkenmateriaal, slechte tractuur, gebruik van een metalen klokkenstoel, e.d.m...
 - Wat het timbre van de klokken betreft, zijn er klokken die niet passen in deze beiaardreeks. Bij het restaureren van de beiaard in 1963 werden vele oude klokken vervangen door nieuwe. De oude vervangen klokken zijn niet meer voorhanden.
 - Elf klokken van Joris du Mery uit 1750, twee van Severinus Van Aerschodt uit 1867 en één van Omer Michaux van 1925, bleven behouden in de beiaard, maar zijn in 1963 herstemd volgens de moderne evenredige zwevende stemming, also werden ze gelijkgeschakeld in stemming met de moderne klokken van Petit & Fritsen van 1963.
 - Wat de klokkenanalyse van 2002 betreft lijken de klanken van de klokken niet erg uit elkaar te liggen. De oude du Mery klokken zijn echter te kort van klank (praktisch geen uitklinktijd). Eigenaardig blijkt het hoogste oktaaf moderne klokken van 1963 de boventonen zeer ver uit de metinglijn te liggen.
 - De beiaardmechaniek is totaal versleten, daardoor is er stroef spel. De draadverbindingen zijn moeilijk te regelen en blijven niet vast tijdens het bespelen.
 - De aanslagweerstand van de toetsen is zeer wisselvallig.
 - Metalen onderdelen van de beiaard (klokkenstoel, tuimelaarrek, klavier) vertonen veel roest.
 - Het tuimelaarrek is op enkele plaatsen volledig doorgeroest.
 - Losse klokkenophangingen zijn dikwijls niet aan te draaien.
- Het is mogelijk langs restauratie, mits herstemming van enkele klokken, en daar waar nodig vernieuwing van klokken, de beiaard redelijk optimaal te verbeteren, beter bespeelbaar te maken en mooier te doen klinken.
- Van de meting van de ongereinigde klokken is een grafiek gemaakt. Horizontaal zijn de slagtonen van de klokken weergegeven, vertikaal de afwijking in cents (honderdsten van een halve toon) ten opzichte van de gelijkzwevende (getemperde) stemming.
- Wanneer de beiaard in deze stemming zuiver zou zijn geweest, zouden alle symbolen op één horizontale lijn hebben gelegen. De soms grote spreiding verklaart de inwendige valsheid van veel klokken en van het instrument als geheel.
- Het meest in het oog springende effect van het reinigen van de klokken is de verdere toondaling van

de discant en de daarmee gepaardgaande oktaafverkorting.

Van die situatie zijn de diameters en de f_0 d waarden van alle klokken in grafiek uitgezet. De f_0 d waarde is een maat voor de relatieve dikte van klokken. In de regel worden discantklokken verdikt ten opzichte van basklokken. Hierdoor ontstaat voor wat betreft de klanksterkte een goed evenwicht tussen de bas en discant. De optredende spreiding en de meetresultaten is muzikaal nauwelijks relevant. Door de meetwaarden is een regressie berekend en weergegeven met de getrokken lijn.

Een belangrijke reden die het restaureren van dit instrument noodzakelijk maakt, is de corrosieve aantasting als gevolg van zwavelhoudende luchtverontreiniging.

Als gevolg van de zwavelhoudende luchtverontreiniging ontstaat een corrosielaag op de klokken, in het bijzonder aan de binnenzijde ervan. Deze korrelige laag dempt het geluid van klokken. Dit effect wordt versterkt door vuil en vogelmest.

Bovendien is de corrosieve aantasting oorzaak van een wandverdunning van de klokken en alzo van een lichte toondaling. Omdat kleine klokken relatief het meest verdunt worden, dalen ze het sterkst in toon. Zo is in de loop van de jaren bij historische beiaarden een oktaafverkorting ontstaan. Bovendien is bij veel klokken door de opgetreden wandverdunning de juiste inwendige stemming voornamelijk in de discant verloren gegaan.

- | | |
|----------------------------|---|
| Automatisch
klokkenspel | <p>Dit bevindt zich in de klavierkamer, het is een elektrische speeltrommel van Clock-O-Matic (1973).</p> <p>Er zijn twee trommels beschikbaar. Deze kunnen echter niet meer vervangen worden voor andere liedjes : trommels worden niet meer vervaardigd.</p> <p>De elektromagneten zijn regelbaar in aanslag.</p> <ul style="list-style-type: none"> - De elektrische bedrading is nogal ongelukkig aangebracht langs de buitenkant van de toren, zichtbaar van op de markt. - Het geheel vertoont ernstige slijtage, voornamelijk ter hoogte van de contacten en lopers op de speeltrommel. - |
|----------------------------|---|

In 2011 werd door Noël Reynders een restauratiedossier opgesteld, in 2015 aan Onroerend Erfgoed voorgelegd en onontvankelijk verklaard. Behalve een aantal administratieve opmerkingen die hier niet worden hernomen werden een aantal opmerkingen en suggesties gegeven, met het oog op de samenstelling van een volledig restauratiedossier.

Met de suggesties en opmerkingen zal rekening worden gehouden bij de opmaak van het restauratiedossier.

Automatisch speelwerk

Het automatisch speelwerk bevindt zich in de luidklokkenkamer. Het is een elektrische speeltrommel met elektromagnetische aanslaghamers, in 1973 door Clock-O-Matic (Herent) vernieuwd. Onder andere het automatisch speelwerk werd vernieuwd en de technische uitrusting van het klavier en het spelmechanisme verbeterd. Er zijn 2 trommels.

- Speelt elk kwartier.
- Geeft uurslag volledig en één halfuurslag.

Klavier

- Petit & Fritsen, 1963
- Jef Denynstandaard

Uurwerk

Type :

- Apollo 01, Clock-O-Matic, 1995

Besturing:

- Luidklokken
- Angelus
- Rouwkleppen
- Torenuurwerk
- elektrische speeltrommel v.h. automatisch speelwerk
- uurslag
- halfuurslag

In 2016 werd het centraal motordrijfwerk van het torenuurwerk vervangen.

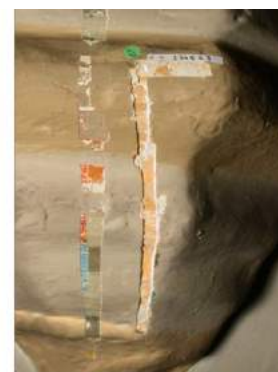
3.2.2.Afwerkingslagen interieur

Inventaris

<u>Element</u>	<u>Beschrijving</u>
Kalkverflagen	<u>Situering</u> Van de oudste lagen -teruggaand tot midden 18^{de} eeuw- zijn er enkel nog sporen overgebleven op enkele gewelven, ribben en bogen, oude kraagstenen en dekplaten van pilaren. De muren lijken grondig gedecapeerd voor het aanbrengen van een nieuwe bepleistering laatste kwart 19^{de} eeuw. <u>Drager</u> Steen of kalkzandpleister zonder toevoeging van vezels, met aan het oppervlak meestal een dun wit kalklaagje, mogelijk een afwerkingslaagje. <u>Stratigrafie</u> Vanaf de 1^{ste} of 2^{de} laag werden een aantal lakmoeslagen gevonden, kleur variërend van lichtgrijs met paarse tint tot intens paars. Het is dus zeer waarschijnlijk dat lichtpaars of -grijs werd gecombineerd met intens paars. Dit kleurenpalet was veel voorkomend in kerken en andere gebouwen in de 17^{de} en 18^{de} eeuw. Na de periode met lakmoes (max. 4 lagen) komen een aantal kalkverflagen met warmer grijze tint. Enkel op de kraagstenen van het koor werd als 1^{ste} laag een okergele kalkverf aangetroffen.



Links boven de intensiteit van de paarse kleur, rechts: de kleur op het gewelfvlak is lichter is dan op de rib.



Links de intens paarse lakmoes op dekplaat en kraagsteen tussen transept en viering. De oorsprong of betekenis van de rode kleur op de kraagsteen is niet duidelijk, er lijkt geen vast patroon in te zitten en het is ook geen restant van een latere laag. Op andere plaatsen zoals de figuratieve kraagstenen en de wand van de zijbeuk (2 foto's rechts) is enkel een paarsig lichtgrijs te zien bij de oudere lagen.

Afbeelding 98 | Foto's kalkverlagen

Olieverflagen Op enkele plaatsen (Mariakapel en koor) werden onder de 1^{ste} neogotische afwerking enkele oudere olieverflagen aangetroffen, op plaatsen waar geen nieuwe pleistering is aangebracht voor de schildering van 1878. Het gaat om geïsoleerde gevallen. Het verband met de rest van het gebouw of een datering is moeilijk na te gaan.

Neogotiek Bressers-Lachaert 1878

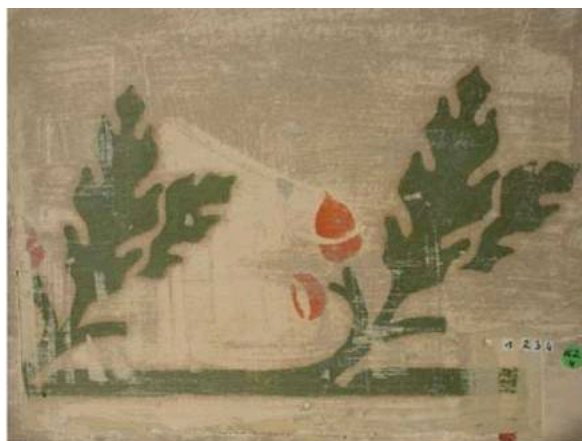
Materiaal

Meestal werd de neogotische beschildering aangebracht op een nieuwe drager, na ontleistering. Soms werd de nieuwe bepleistering ook gewoon over de oudere, wellicht nog goed hechtende lagen aangebracht.

De nieuwe pleister bestond uit 2 lagen : eerst een ruwe donkergekleurde raaplaag van gemiddeld 1,5 cm dik met veel vezels en dierlijk haar, afgewerkt met een dunnere en fijnere laag met vezels. Deze afwerkingslaag is wit van kleur en bevat wellicht een bindmiddel dat een mengeling is van kalk en gips.

De verflaag bestaat uit een olievert, zowel op de gewelven als op de muren. De vergulding bestaat uit bladgoud op een mixtion. Meest voorkomende algemene achtergrondkleur wanden in rozig beige : 1010 Y40/50R, algemene achtergrondkleur gewelven : 3005 Y20R (iets te warm), 2502Y (te koel), 1502 (Y50)R (iets te licht). Verder zijn er bij de decoratieve motieven talrijke felle schakeringen van rood, roze, groen en blauw. Op de wanden van kerk en koor werd met fijne rode lijnen een steenmotief aangebracht.

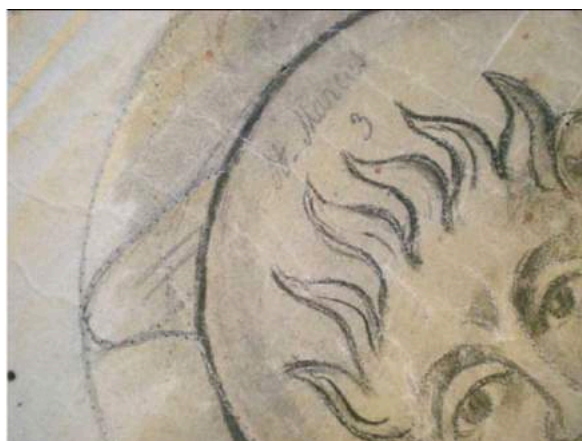
De achtergrondkleuren werden getamponneerd, waarbij de verf na het aanbrengen werd beklopt met een borstel met korte haren, wat resulteert in een fijn gegranuleerd oppervlak. Voor het aanbrengen van de decoratie is gebruik gemaakt van sjablonen en ponsen, naast het schilderen met de vrije hand.



Repetitief eikenbladmotief.



Sjabloonmotief (?) met de hand afgewerkt



Geponte tekening met de leeuw van St-Marcus



In raaklicht is het gekartelde randje duidelijk

Afbeelding 99 | Foto's Olievert - neogotiek Bressers-Lachaert

Afwerking van de verschillende bouwdelen

Wanden

De wanden van de kerk zijn redelijk sober beschilderd met een rozig beige achtergrondkleur waarop in fijne rode lijnen een steenmotief is aangebracht. De wanden van het hoogkoor, onder de ramen, zijn geschilderd in een damastschildering. Hiermee wordt een textiel wandbespansel geïmiteerd

Dagkanten ramen en deuren

Op de dagkanten van de ramen en de profielen er rond zijn meestal geometrische patroontjes geschilderd. Op de dagkanten van de koorramen is een rood voegmotief geschilderd op een groene achtergrond.

Op de dagkanten van de transeptramen is de verflaag heel erg versleten. Onder de latere verflagen zijn lacunes en afschildering waar te nemen. Het profieltje dat rond het raam loopt bestaat uit piepschuim, opgevuld met gips

Gewelven

De gewelfvlakken zijn sober beschilderd. De achtergrond is effen gebroken wit, neigend naar roze.

De gewelven zonder kruisribben, in de zijbeuken, hebben een rozet met bloementakken rond de sluitsteen.

Alle andere gewelven hebben kruisribben waarlangs een decoratieve fries loopt. Een combinatie van rozet en fries komt niet voor. De fries loopt ook enkel langs de ribben en niet langs de schei- of gordelbogen.

De enige plaats waar behalve de fries langs de ribben ook een motief in de gewelfvlakken geschilderd werd, zijn de vier gewelfvlakken van de viering. Het gaat hier om de voorstelling van de tetramorf.

Ribben en sluitstenen

De ribben worden geschilderd in een combinatie van blauw, groen en rood, vaak geaccentueerd door een zwarte bies. Rood wordt vaak in dégradé geschilderd naar roze, ook groen heeft vaak een dégradé naar beige, bij blauw is dit niet teruggevonden.

De onderzijde van de ribben is meestal effen goud, de onderkant van de kruisribben in de viering is groen met gouden bollen.

Naar de sluitsteen toe is er soms een manchete rond de sluitsteen geschilderd, waarbij meer gebruik gemaakt wordt van goud. Ook de sluitsteen zelf krijgt een polychromie met veel goud.

Scheibogen, gordelbogen en muraalbogen

Voor zover de bogen hetzelfde profiel hebben als de kruisribben, is hun polychromie gelijkaardig. Dit geldt voor de muraalbogen. De bogen met vlakke kanten hebben een andersoortige beschildering.

De gordelbogen van de viering hebben aan de onderzijde een rankenbeschildering.

De huidige indeling van de gordelbogen in cassettes dateert uit de 20ste eeuw. De lijstjes en banden zijn toevoegingen in hout.

De scheibogen van de zijbeuken zijn ook onderverdeeld in paneeltjes met lijstjes. Deze verdeling is wel origineel, in tegenstelling tot de gordelbogen van de viering.

Bij de schildering van de onderkant komen dezelfde kleuren voor als op de ribben, nl groen, roze, rood, blauw.

Op de zijkanten van de bogen staan groene bloemen tegen een rode achtergrond

Kraagstenen en dekplaten

Er komen in de kerk 3 types kraagstenen voor:

- geprofileerde in koor en kapellen
- figuratieve in de zijbeuken
- gecanneleerde in transept en middenbeuk

De oudste kraagstenen zijn die in middenbeuk, transept en koor. Zij bevatten ook het grootste aantal afwerkingslagen.

De *gecanneleerde* kraagstenen zijn bij de eerste neogotische afwerking geschilderd in een afwisseling van roze en groen, het puntje onderaan is goud.

Op de *geprofileerde* kraagstenen komt een opeenvolging voor van roze, rood, blauw, groen, grijs, al dan niet in dégradé en vaak van elkaar gescheiden door een zwarte lijn. Ook goud wordt veelvuldig gebruikt.

De grote kraagstenen in de zijkapellen werden in de periode van de eerste neogotiek aangebracht. De vormgeving ervan is gebaseerd op de kraagstenen uit het koor, die veel ouder zijn en veel meer afwerkingslagen hebben.

De *figuratieve* kraagstenen vangen de scheibogen van de zijbeuken op. Het gaat om cartouches in Rococostijl, waar médaillons met bustes van heiligen omringd worden door gebladerte. Ook hier vinden we in de neogotiek een afwisseling van felle kleuren (zie schema onder). Het paarsige grijs van het personage komt min of meer overeen met de achtergrondkleur van de gewelven.

In de viering worden de gordelbogen opgevangen door de geprofileerde dekplaten van de pijlers. Opnieuw zien we hier de afwisseling van rood, groen en blauw, met accenten in zwart en goud.

Schalken

In tegenstelling tot de vrij sober beschilderde wanden en gewelven, worden schalken uitbundig gedecoreerd, met een combinatie van felle kleuren en veel goud.

De schalken van de bogen die de verschillende beuken van elkaar scheiden, worden versierd met een zigzag lopend patroon met blauwe, gouden en rode banden. Op de blauwe banden zijn witte bollen aangebracht.

De schalken van de bogen tussen het koor en de kapellen zijn net iets anders, maar gelijkaardig. De blauwe achtergrond van de witte bollen is hier vervangen door groen, en de banden lopen niet zigzag maar diagonaal evenwijdig aan elkaar.



Onderkant ribben: groen met gouden bollen



Polychromie van de neogotiek



Neogotische polychromie op sluitsteen van het koor



polychromie op sluitsteen van het transept



Van links naar rechts :

- Tekst op de zijkant van de gordelboog
- Polychromie op de schalk van de boog tussen midden- en zijbeuk.
- Polychromie op de schalk van de boog tussen kapel en koor



Ontwerptekening (links) en vrijgelegd deel (rechts) van de cartouche met de leeuw van H. Marcus. Tekst: 'Initium Evangelii'

De tetramorf is de voorstelling van de vier evangelisten door hun symbolen: de engel voor Matteüs, de leeuw voor Marcus, de os voor Lucas en de adelaar voor Johannes. Bij het onderzoek werd de voorstelling van de H. Marcus teruggevonden in het zuidelijke gewelfvlak. Hoewel maar een heel beperkt oppervlak van de voorstelling werd vrijgelegd, is het duidelijk dat de schildering volledig overeenkomt met de ontwerptekeningen en de ponsen die bewaard zijn in het KADOC.

De tekeningen tonen de symbolen in een zeslob, zonder de omgevende ranken. Verstrengeld tussen de figuren loopt een banderol met telkens in het Latijn de eerste woorden van hun respectievelijke evangeliën



In raaklicht is de vorm van de cartouche en de golfjes zichtbaar



Cartouches met engelen in de middenbeuk

Op de wanden van de middenbeuk zijn tegen de achtergrond van de voegschilderingen cartouches met engelenfiguren geschilderd. De buste van de engel is weergegeven in een cirkel met maaswerk. De cirkel heeft een doorsnede van ca 60 cm. Rond de cirkel zijn ranken aangebracht van rozen met gekrulde takken. De doorsnede van het hele motief bedraagt ca 2 m.

De weergave van de engel is heel verfijnd en verraadt een groot kunstenaarschap van de schilder.



Cartouches met engelen in het koor

Ook op de wanden van het koor zijn cartouches met engelen weergegeven. De cartouches zijn hier vierlobben met leliemotieven aan de uiteinden. De engelen dragen een banderol met tekst. Ook deze schildering is van hoge kwaliteit.

Afbeelding 100 | Foto's Olieverf - neogotiek Bressers-Lachaert

Neogotiek, herneming Op een bepaald moment -niet duidelijk wanneer- werd een deel van de neogotische schildering hernomen, voornamelijk in het koor en de zijkapellen, sporadisch ook op andere zones. In veel gevallen is dit een letterlijke herneming van de schildering, zij het met wat kwaliteitsverlies. Zo werden de druivenblaadjes in de gewelven van het koor in de eerste fase geschilderd met veel detail en weergave van de nerven. Bij de herneming worden de blaadjes enkel gesjabloneerd, zonder nog verdere afwerking van de details. Enkel in de Sint-Antoniuskapel werd gekozen voor een ander decoratie : de beschildering met kruisen werd vervangen door de voegschildering zoals op de wanden in de zijbeuken.



Blauwe bloem eerste neogotische fase.



Blaauwe bloem herneming neogotiek.

De bloempjes van de fries rond de ramen worden eenvoudiger van vorm: in plaats van de getande bloemblaadjes worden het blauwe halve maantjes.



Herneming van de druivenranken op het gewelf van het koor, de druifjes worden kleiner, de blaadjes hebben geen nerven meer.

Afbeelding 101 | Foto's Olieverf – herneming neogotiek

Goethals Theo Goethals kreeg na een aanbesteding in 1934 de opdracht het interieur aan te passen. Het uitbundig coloriet van de neogotiek wordt vervangen door een veel soberder pallet : beige, oker en kaki, met wat rood en ultramarijnblauw als enige kleurige accent.

Materiaal

In de meeste gevallen werd rechtstreeks op de neogotische beschildering geschilderd, soms met een fijn olieplamuurlaagje ertussen. De figuratieve schildering in koor, transept en middenbeuk werden geschilderd op doek, gemaroufleerd met een dunne olieplamuurlaag, de randen vastgezet met nageltjes. De doeken werden verwijderd bij de laatste schilderwerken in 1980.

Er werd gebruik gemaakt van olieverf, in 2 lagen. Het verguldsel uit de 2^{de} neogotische fase was nog in goede staat en werd grotendeels bewaard.

Schildertechniek : ponsen, tamponneren, weinig sjablonen.

Afwerking van de verschillende bouwdelen :

Wanden : zachtgeel.

De médaillons, waarvan enkel de randen van de marouflage nog zichtbaar zijn, bevonden zich exact op dezelfde plaats als de médaillons met engelen uit de neogotiek, zij het ruim overlappend. Ook in de transepten en in het koor bevonden zich gemaroufleurde doeken over de neogotische médaillons.

Achter de lambrisering van het koor zijn fragmenten bewaard van een schildering op doek, met bijna modernistische motieven in geel en ultramarijnblauw. Blauwe accenten zijn ook te vinden rond de ramen.

Kruisribgewelven

Effen achtergrond gebroken wit, rankenschildering in okergeel met bruine omtreklijnen, en langs de randen van het gewelf een oranje boord. Op de gewelfvlakken van de viering is een médaillon geschilderd, niet op doek maar rechtstreeks op het gewelf. De ribben : grondtoon beige, accentkleuren (lijnen) in kaki en ultramarijnblauw, aan de onderkant is de vergulding uit de neogotiek zichtbaar gelaten. Op de manchetten van de ribben : geometrisch patroon in tinten bruin, beige en oranje-rood.

Koepelgewelven (zijbeuken)

Imitatie van een barokke stuckwerkversiering in een camaieu van bruine en beige tinten, elke travee met een ander patroon. De sluitsteen is een toevoegsel in hout, enkel in effen okergeel onder de huidige verflaag.

Scheibogen

Traveeën zijbeuken : complex profiel en indeling in cassettes in een warmgrijze achtergrondtint met zwarte en grijsgroene accenten. De scheibogen tussen zijbeuken en middengedeelte : okergeel met witte boord en wit arabeskenmotief.

Gordelbogen

deze werden door houten plankjes en lijstjes onderverdeeld in cassettes en er werden enkele ornamenten in gips toegevoegd. De triomfboog werd omkist met een houten beplanking. Kleurgebruik : effen beige achtergrond met accenten in groengrijs en bruingrijs.

Kraagstenen

zijbeuken : effen beige, contouren kaki. Dit is nu nog zichtbaar. De andere kraagstenen en dekplaten vieringpijlers : sober effen beige, spaarzaam kaki en blauwe accenten.

Schalken

geometrisch patroon in beige en groengrijze tinten, kleine motiefjes met verguldsel. Het holle profiel naast de schalken is effen blauw.

Interieuraanpassingen

Naast enkele veranderingen aan meubilair en glasramen bracht Goethals zoals hierboven vermeld ook wijzigingen aan aan de gordelbogen : deze werden door houten plankjes en lijstjes onderverdeeld in cassettes en er werden enkele ornamenten in gips toegevoegd. De triomfboog werd omkist met een houten beplanking.



Gemaroufleeerde doeken over de neogotische medaillons.



Gewelf van het zuidelijk transept met rankenschildering



Gewelf van de viering.



Zuidelijke zijbeuk, 3^{de} travee

Afbeelding 102 | Foto's KIK, 1943



Achter de houten lambrisering van het koor zijn nog fragmenten bewaard van een schildering op doek. We zien hier bijna modernistische motieven in geel en ultramarijnblauw met enkele gouden toetsen. Ook rond de ramen zijn redelijk wat blauwe accenten aangebracht. Het koor trok wellicht de aandacht door het veelvuldige gebruik van blauw, dit in tegenstelling tot de rest van de kerk, waar de hoofdkleuren beige en groengrijs waren, met enkele blauwe en okergele accenten.

Afbeelding 103 | Foto resten Goethals-schildering achter de lambrisering in het koor

Laatste schildercampagne In de jaren '70 werd de kerk voor het laatst herschilderd. De gewelven werden in een gebroken wit geschilderd, de wanden en andere onderdelen in een iets donkerder tint, de aflijning van profielen nog iets donkerder. Deze kleuren zijn door de sterke vervuiling niet meer van elkaar te onderscheiden. De schilderijen op doek van Goethals werden verwijderd.

Diagnose

Neogotiek Bressers-Lachaert De neogotische afwerking van 1878 is de mooiste die zich tussen het lagenpakket bevindt en is nog in heel goede staat. De enige probleemzones zijn deze die zichtbaar zijn: vochtinsijpeling, zoutuitbloeiingen en afschilfering. Op de gezonde zones is de schildering nog goed bewaard.

Testen bij het onderzoek hebben uitgewezen dat een vrijlegging complex maar mogelijk is. Samenvattend kunnen we zeggen dat een vrijlegging van de neogotiek in het beste geval een zeer bevredigend resultaat geeft, maar de methode is moeilijk te beheersen zodat er in het algemeen toch vrij veel schade aangebracht wordt, waardoor een vrijlegging ethisch eigenlijk niet te verantwoorden is.

In geval van niet-vrijlegging van de neogotische schildering moeten alle grote vensters van deze schildering vóór de aanvang van de schilderwerken afgedekt en beschermd worden.

Theo Goethals Deze schildering is van mindere esthetische waarde dan de neogotische beschildering. Bovendien is al een groot deel van het decor verdwenen door het verwijderen van de gemaroufleurde doeken na 1980.

Deze schildering valt heel gemakkelijk chemisch vrij te leggen. Enkel de donkerbruine omtreklijnen van de ranken en andere motieven zijn gevoelig.

Laatste schildercampagne Deze laatste verflaag bestaat vermoedelijk uit een copolymeer vinyllatex verf.

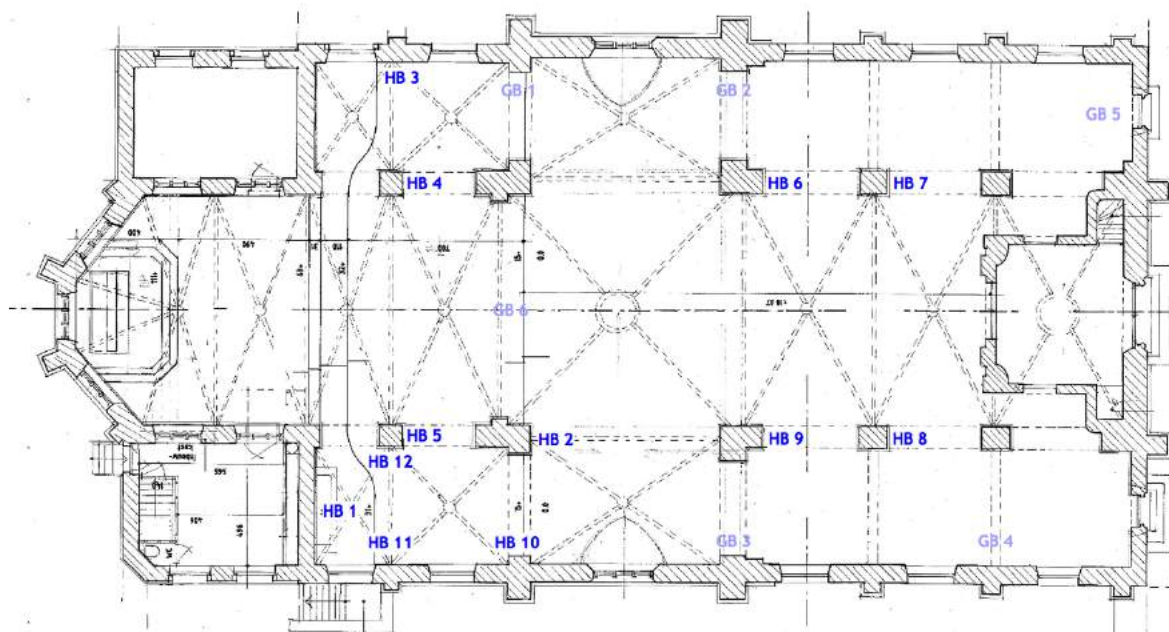
Problematiek :

- Onthechting/ afbladdering
- Plaatselijk hoge vochtigheid gemeten
- Beschadigde bepleistering
- Vervuilde toestand
- Oude alkydlagen in ondergrond (sacristie)

3.2.3.Houten beelden

Alle houten beelden worden als cultuurogoed⁷⁵ beschouwd.

- HB 1- Maria met kind
- HB 2- O.L.V Van Deinsbeke met schrijn
- HB 3- St. Eligius op sokkel
- HB 4- H. Hart Maria op sokkel
- HB 5- H. Hart Jezus op sokkel
- HB 6- St. Barbara op sokkel
- HB 7- St. Antonius op sokkel
- HB 8- St. Franciscus op sokkel
- HB 9- St. Jozef met Kind op sokkel
- HB 10- O.L.V. Onbevleete Ontvangenis op sokkel
- HB 11- St. Anna en Maria op sokkel
- HB 12- St. Aloysius van Gonzaga op sokkel



Afbeelding 104 | Plan situering houten beelden

Inventaris

	HB 1	
Titel / voorstelling	Maria met kind	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	Beeld : 15 ^{de} eeuw	
	Sokkel : neogotische stijl	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (kersen/noten)	
Afmetingen	Beeld : 100,5 x 29,5 x 25 cm (h.xbr.xd.)	
	Sokkel : 31,3 x 37,3 x 31,3 cm	
Plaats	Los op een sokkel in een nis in het noordelijk zijaltaar	
Iconografie	De Maagd, Madonna, Moeder Gods, met kind.	
	HB 2	
Titel / voorstelling	O.L.V Van Deinsbeke met schrijn	
Kunstenaar	Beeldje : niet gekend	
	Schrijn : L. Geeraert, Gent	
	Kandelaararmen : niet gekend	
Uitvoeringsdatum	Beeldje : 19 ^{de} eeuw (?) (zeker niet vroeg 17 ^{de} eeuw)	
	Schrijn : 1911, kandelaar : begin 20 ^{ste} eeuw	



⁷⁵ zie bijlage 3

Materiaal - techniek	Beeldje : gepolychromeerd gips Schrijn, kandelaar : metaal
Afmetingen	Beeldje : 18 (19,5 met kroontje) x 5,5 x 3,7 cm Schrijn : 118 x 68,5 x 44,5 cm, kandelaar: 28 x 48 x 2 cm
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de noordelijke zijbeuk.



	HB 3
Titel / voorstelling	St. Eligius op sokkel
Kunstenaar	Onbekend
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw
Materiaal - techniek	Niet gepolychromeerd eik (beeld + sokkel)
Afmetingen	Beeld : 141,5 x 42 x 32 cm Sokkel : 50 x 54,5 x 38,5 cm
Plaats	Op een sokkel tegen de zuidelijke wand
Iconografie	Voorgesteld als bisschop, met hamer. Patroonheilige van oa de goudsmiden



	HB 4
Titel / voorstelling	H. Hart Maria op sokkel
Kunstenaar	Onbekend
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel), metalen hart
Afmetingen	Beeld : 150,5 (159 met aureool) x 44 x 38,5 cm Sokkel : 49 x 51 x 48 cm
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de zuidelijke zijbeuk
Iconografie	De Maagd, Madonna, Moeder Gods, hier voorgesteld zonder kind, gesluiert en gekroond, op haar borst een brandend hart, wereldlijk symbool van liefde. Het beeld werd weggenomen voor de plaatsing van een nieuw orgel en is terug te plaatsen.



	HB 5
Titel / voorstelling	H. Hart Jezus op sokkel
Kunstenaar	Onbekend
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel), metalen hart
Afmetingen	Beeld : 154 x 60 x 55 cm Sokkel : 49 x 51 x 47,5 cm
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de noordelijke zijbeuk
Iconografie	Jezus, rechterhand aan de borst, linker hand uitgestrekt met handpalm naar boven, op zijn borst een brandend hart.



	HB 6
Titel / voorstelling	St. Barbara op sokkel
Kunstenaar	Onbekend
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel), Gepolychromeerd metalen diadeem met steentjes
Afmetingen	Beeld : 113 (115 met diadeem) x 41,5 x 30,5 cm Sokkel : 41,5 x 43 x 37,5 cm
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de zuidelijke zijbeuk
Iconografie	St. Barbara van Nicodemië, hier voorgesteld met een toren en palm in de hand. Beschermheilige van oa metselaars, timmerlui, klokkengieters, beiaardiers, architecten, koks, gevangenen, mijnwerkers, brandweerlieden.



	HB 7	
Titel / voorstelling	St. Antonius op sokkel	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel), Metalen aureool	
Afmetingen	Beeld : 130 (136 met aureool) x 50 x 42,5 cm Sokkel : 39,5 x 44 x 37,5 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de zuidelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Antonius van Padua (Antonius van Lissabon), hier voorgesteld als jonge baardloze Franciscaan, in de ene hand een witte lelie, in de andere een boek waarop het kind Jezus zit. Beschermheilige van reizigers, bakkers, pottenbakkers, geliefden, paarden en ezels. Hij wordt ingeroepen tegen onvruchtbaarheid, koorts, pest en vooral het terugvinden van verloren voorwerpen.	
	HB 8	
Titel / voorstelling	St. Franciscus op sokkel	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel)	
Afmetingen	Beeld : 131 (137 met aureool) x 56 x 45,5 cm Sokkel : 40 x 44 x 38 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Franciscus van Assisi, voorgesteld met kruis in de hand, onde de voet een wereldbol, koord rond het middel met 3 knopen: gelofte van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid. Patroonheilige van milieubeweging en dierenbescherming, schutspatroon van de armen, blinden, gevangenen, lakenhandelaars, wevers, kooplieden, kleermakers, aangeroepen tegen hoofdpijn en de pest.	
	HB 9	
Titel / voorstelling	St. Jozef met Kind op sokkel	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel), Metalen kroon met steentjes	
Afmetingen	Beeld : 135,5 (144 met kroon) x 42 x 33 cm Stralenkrans : 174 x 116 x 2 cm Sokkel : 38 x 44,5 x 39 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	Voedstervader en bruidegom van Maria, hier afgebeeld met lelie in de hand, gekleed als ambachtsman. Patroonheilige van timmerlui, meubelmakers en ambachtslui, reizigers en asielzoekers, en begrafenisondernemers.	
	HB 10	
Titel / voorstelling	O.L.V. Onbevleete Ontvangenis op sokkel	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel)	
Afmetingen	Beeld : 130,5 (140 met aureool) x 43 x 45 cm Sokkel : 41 x 42 x 38 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	De Onbevleete Ontvangenis, voorgesteld als jonge vrouw in wit gewaad met blauwe mantel, handen in gebed gevouwen.	



	HB 11	
Titel / voorstelling	St. Anna en Maria op sokkel	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel)	
Afmetingen	Beeld : 128 (136 met aureool) x 40 x 35 cm Sokkel : 35 x 41,5 x 32 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen de muur in de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Anna, moeder van Maria, voorgesteld een als matrone met hoofddoek en groene (hoop) of rode (liefde) mantel of kleed. Patrones van weduwen, kleermakers en huisvrouwen. Aangeropen tegen bedwateren, moeilijke bevalling, borst-, buik-, hoofdpijn, koorts, pest, zweren, kiespijn en huiduitslag.	
	HB 12	
Titel / voorstelling	St. Aloysius van Gonzaga op sokkel	
Kunstenaar	Onbekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd houtsnijwerk (beeld + sokkel)	
Afmetingen	Beeld : 121 (127 met aureool) x 48 x 43 cm Sokkel : 42 x 44 x 38,5 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen een zuil in de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Aloysius van Gonzaga, heel jong voorgesteld in soutane met superplie, attributen: kruisbeeld, witte lelie, boek en doodshoofd met gravenkroon. Schutspatroon van de studerende jeugd en beschermd tegen pest en oogziekten.	

Beknopt schadebeeld

In de materiaaltechnische studie wordt het schadebeeld per object beschreven, hieronder een samenvattend overzicht van de meest voorkomende gebreken :

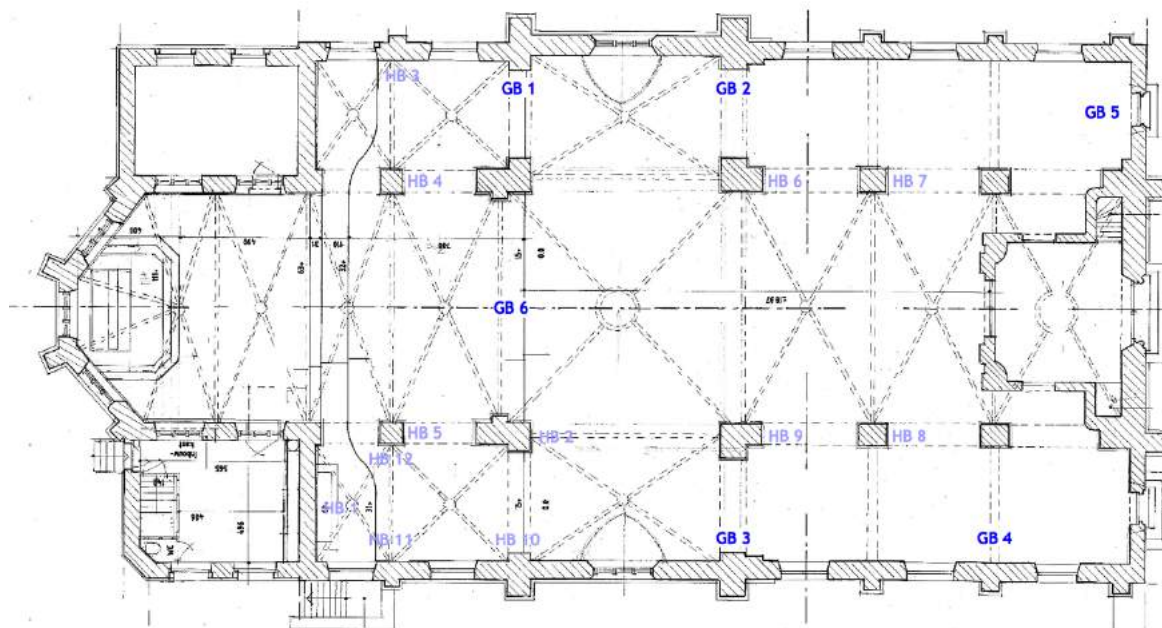
Materiaal	Hout van mindere kwaliteit gebruikt.
Houtborende insecten en schimmelaantasting	Uitvliegopeningen te zien. Aantastingen door houtworm. Vermolmd hout.
Barsten en openstaande naden	Losgekomen lijmnaden, oude lijmrasten zichtbaar Ontbrekende stukjes
Polychromie	Afschilfering Opstuwingen en lacunes Afgesleten bladgoud Lacunes door krassen of stoten Overschilderingen
Olielaag	De meeste beelden werden ooit volledig ingewreven met lijnolie, waarschijnlijk met het (foutieve) idee dat dit de verf zou 'voeden'. Omdat lijnolie na het aanbrengen nog een hele tijd traag vloeibaar blijft, heeft de olie de tijd om naar beneden te vloeien, zich op te hopen, druipsporen en druppels te vormen. Een ander nadeel is dat het beeld lange tijd een kleverig oppervlak behoudt, waarin heel wat stof gaat kleven. Bovendien wordt olie ook bruiner met het verouderen, wat samen met het stof resulteert in een vieze bruine laag op het beeld.
Transformatie van de olielaag (brandschade)	De olielaag op het beeld van St. Antonius werd aangetast en werd wit, mogelijk door brand en het blussen ervan. Samen met het roet van de kaarsen ervoor opgesteld vormt dit een grijze sluier over de voorzijde van het beeld.
Slijtage door	Het reinigen van de vervuilde, met olie behandelde beelden, gebeurde snel en

onoordeelkundig reinigen	onoordeelkundig. Op moeilijk bereikbare plekken werden olie en vuil niet weggenomen. Het reinigingsmiddel was te krachtig waardoor ook de olieverf oplost en slijtageplekken ontstaan, waar het middel niet volledig werd verwijderd zijn er druijsporen, ingebeten in de verf.
Metalen onderdelen	Bv. aureool : vertoont corrosie Ophangstelsel : haken vertonen roestvorming

3.2.4. Gipsen beelden

Alle gipsen beelden worden als cultuurgood⁷⁶ beschouwd.

- GB 1- St. Michaël op sokkel
- GB 2- St. Gerardus op sokkel
- GB 3- St. Theresia op sokkel
- GB 4- St. Rita op sokkel
- GB 5- Calvarie : Maria (met sokkel), Christus aan het kruis, en Johannes (met sokkel)
- GB 6- Kruisbeeld



Afbeelding 105 | Plan situering gipsen beelden

Inventaris

	GB 1
Titel / voorstelling	St. Michaël op sokkel
Kunstenaar	Gebroeders G. & N. Parentani uit Brussel
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd gips (beeld + sokkel) Gepolychromeerd hout (lans, zwart voetstuk)
Afmetingen	Beeld : 145 (151 met voetstuk) x 65 x 45,5 cm (h.xbr.xd.) Sokkel : 54 x 53,5 x 51 cm
Plaats	Op een sokkel tegen de muur van de zuidelijke zijbeuk
Iconografie	St. Michaël, afgebeeld met duivel of draak aan zijn voeten. Hier gekleed als Romeins veldheer met borstkuras en korte tunica, zonder helm, met een lans in zijn handen. Schutspatroon van oa ijkers, gewichtenmakers, apothekers, kooplieden, soldaten, politie, militaire politie, aangeroepen tegen bliksem en onweer.



⁷⁶ zie bijlage 3

	GB 2	
Titel / voorstelling	St. Gerardus op sokkel	
Kunstenaar	Niet gekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd gips (beeld + sokkel) Metalen aureool met steentjes	
Afmetingen	Beeld : 131 (144 met voetstuk) x 46 x 46,5 cm (h.xbr.xd.) Sokkel : 42,5 x 46,5 x 43,5 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen de muur van de zuidelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Gerardus van Majella, afgebeeld in de zwarte kledij van de redemptoristen met riem met rozenkrans, naast hem een kind dat een brood krijgt, wat wijst op caritatief werk. Schutspatroon van portiers, kleermakers en zwangere vrouwen, aangeroepen voor een spoedige bevalling.	



	GB 3	
Titel / voorstelling	St. Theresia op sokkel	
Kunstenaar	Niet gekend, merkteken met letters S, T en O	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd gips (beeld + sokkel) Metalen aureool	
Afmetingen	Beeld : 150 (zonder aureool) x 48 x 44 cm (h.xbr.xd.) Sokkel : 52 x 51 x 47 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen de muur van de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Theresia van Lisieux, hier voorgesteld in kledij van de karmelietessen : bruin habijt en scapulier, witte halssluijer, zwarte bovensluijer, witte mantel, rozen en kruisbeeld. Patrones van de bloemisten en missionarissen.	



	GB 4	
Titel / voorstelling	St. Rita op sokkel	
Kunstenaar	Niet gekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd gips (beeld + sokkel) Houten kruis	
Afmetingen	Beeld : 133 x 47 x 47 cm (h.xbr.xd.) Sokkel : 33 x 45,5 x 38 cm	
Plaats	Op een sokkel tegen de muur van de noordelijke zijbeuk	
Iconografie	St. Rita van Cadicia, uitgebeeld met kruisbeeld, bloedende wonde aan het voorhoofd en doornenkroon in de hand of aan de voeten. Over haar kleren kruipen bijen (symbool van kuisheid). Aangeroepen in uitzichtloze situaties.	



	GB 5	
Titel / voorstelling	Calvarie : Maria (met sokkel), Christus aan het kruis, en Johannes (met sokkel)	
Kunstenaar	Niet gekend	
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw	
Materiaal - techniek	Gepolychromeerd gips (beelden + sokkels) Gepolychromeerd hout (kruis & 2 aureolen)	
Afmetingen	Maria : 126 (135,5 met aureool) x 38 x 33 cm, sokkel 37 x 41 x 35 cm, Christus : 133,5 x 114 x 31, kruis 262 x 190 x 8 cm, Johannes : 125 (136 met aureool) x 37 x 35,5, sokkel 37 x 41 x 35 cm	
Plaats	Westelijke muur doopkapel	
Iconografie	Maria en Johannes bij het kruis, op de uiteinden van het kruis zijn de vier evangelisten afgebeeld : boven Mattheus als mens, links Marcus als leeuw, rechts Lucas als os en onder Johannes als adelaar, bekend als de apocalyptische dieren, al vroeg gezien als symbool van de evangelisten. Opschrift 'INRI' boven het kruis.	



	GB 6
Titel / voorstelling	Kruisbeeld
Kunstenaar	Niet gekend
Uitvoeringsdatum	19 ^{de} eeuw
Materiaal - techniek	Beeld : gepolychromeerd gips Kruis : gepolychromeerd hout
Afmetingen	Beeld : 141 cm Kruis : 295 x 194 x 6 cm
Plaats	Hangt onder de scheiboog tussen viering en koor
Iconografie	De dood van Christus aan het kruis. Christus wordt voorgesteld als een uitgemergelde figuur met een doornen kroon. Op de uiteinden van het kruis zijn de vier evangelisten afgebeeld. Boven Mattheus als mens, links Marcus als leeuw, rechts Lucas als os en onder Johannes als adelaar, bekend als de apocalyptische dieren, al vroeg gezien als symbool van de evangelisten.



Beknopt schadebeeld

In de materiaaltechnische studie wordt het schadebeeld per object beschreven, hieronder een samenvattend overzicht van de meest voorkomende gebreken :

Materiaal	
Houtborende insecten en schimmelaantasting	Voetstukken en sokkels in hout : - Uitvliegopeningen te zien. - Aantastingen door houtworm. - Vermolmd hout.
Barsten, breuken, afgevalen stukken	Roestvorming ijzeren armaturen waardoor spanningen die leiden tot breuk. Schade door stoten.
Polychromie	Gipsen beelden, en sokkels in hout : Afschilfering Lacunes door krassen of stoten Afgesleten bladgoud Overschilderingen
Olielaag	De meeste beelden werden ooit volledig ingewreven met lijnolie, waarschijnlijk met het (foutieve) idee dat dit de verf zou 'voeden'. Omdat lijnolie na het aanbrengen nog een hele tijd traag vloeibaar blijft, heeft de olie de tijd om naar beneden te vloeien, zich op te hopen, druijsporen en druppels te vormen. Een ander nadeel is dat het beeld lange tijd een kleverig oppervlak behoudt, waarin heel wat stof gaat kleven. Bovendien wordt olie ook bruiner met het verouderen, wat samen met het stof resulteert in een vieze bruine laag op het beeld.
Slijtage door onoordeelkundig reinigen	Het reinigen van de vervuilde, met olie behandelde beelden, gebeurde snel en onoordeelkundig. Op moeilijk bereikbare plekken werden olie en vuil niet weggenomen. Het reinigingsmiddel was te krachtig waardoor ook de olieverf oplost en slijtageplekken ontstaan, waar het middel niet volledig werd verwijderd zijn er druijsporen, ingebeten in de verf.
Metalen onderdelen	Bv. aureool : vertoont corrosie Ophangstelsel : haken vertonen roestvorming

3.2.5. Stenen hoofdaltaar

Inventaris

Voorwerp	Stenen hoofdaltaar in neogotische stijl
Kunstenaar	Ontwerp : J.B. Bethune Beeldhouwwerk : Leonard Blanchard Polychromie en vergulding : Adriaan Bressers
Uitvoeringsdatum	1873
Materiaal - techniek	Luxemburgse of Balegemse steen, beeldhouwwerk in een zachte steen, gepolychromeerd en verguld. Tabernakel in verguld messing.
Afmetingen	3m03 x 2m83 x 1m40 (h. x br. x d.)
Plaats	In het koor
Iconografie	Calvarie Wonderbaarlijke spijziging Het laatste avondmaal Personages uit het oude testament Overige symboliek : Pelikaan die haar jongen voedt, wimpeldragend lam, wapenschild, tekst.



Diagnose

Voegen	De stenen zijn soms wat verschoven ten opzichte van elkaar en het voegsel tussen de stenen is losgekomen en uitgevallen. In het verleden werden de voegen meermaals terug opgevuld, ook na de herstoffering van het altaar. Het opvullen gebeurde snel en behoorlijk slordig. Om de vullingen van de voegen en breuknaden te camoufleren, werden deze vervolgens (ruim) overschilderd. Deze schade is meteen ook de meest opvallend: zo zijn de lijnen (van de vullingen en de retouches) op de altaartafel heel erg storend, maar ook in de achtergrond van de beeldengroepen zijn de vullingen duidelijk zichtbaar.
Afgebroken & ontbrekende stukken	Op verschillende plaatsen op het altaar zijn stukken afgebroken en verdwenen, het betreft zowel architecturale sierelementen als delen van het figuratieve beeldhouwwerk. Op de achterliggende daken bovenaan het altaar, zijn een 9-tal ornamenten afgebroken en verdwenen. Links en rechts achteraan de bekroning ontbreekt ook telkens een volledige pinakel. Ondanks het feit dat het om redelijk grote ontbrekende delen gaat, valt deze schade niet direct op. Aan een barst in een rozet is een klein stukje steen uitgevallen. Ook bij het figuratieve beeldhouwwerk zijn er verschillende delen afgebroken en verdwenen.
Oude herstellingen	Breuken en barsten werden in het verleden hersteld met een kneedbaar vulmateriaal. Het gaat hier om herstellingen die dateren van na de laatste stoffering van het altaar. Voorbeelden hiervan zijn de (toch wel opvallende) verlijmingen en vullingen van de boom in de linker beeldengroep, en de bijgemodelleerde handen van enkele figuren in de retabel.

Afdichtplankje onder het tabernakel :

Onder het tabernakel is een houten afdichtplankje. Aan de beschrijving te zien is dit plankje niet origineel, maar toegevoegd bij de tweede stoffering van het altaar. De bevestiging van het plankje (met nagels) is niet meer goed.

De plint van de altaartafel :

Aan de voorzijde van het altaar werd onderaan ooit een houten plint toegevoegd. Deze plint is erg beschadigd; het hout is gebast en de verflaag is erg afgesleten en er zijn tal van lacunes.

Deze plint werd uiteraard niet zonder reden tegen de altaartafel bevestigd; de onderste rand van de altaartafel is ook heel erg beschadigd (met extra gaten van de nagels van de houten plint).

Afschilfering en slijtage van de polychromie :

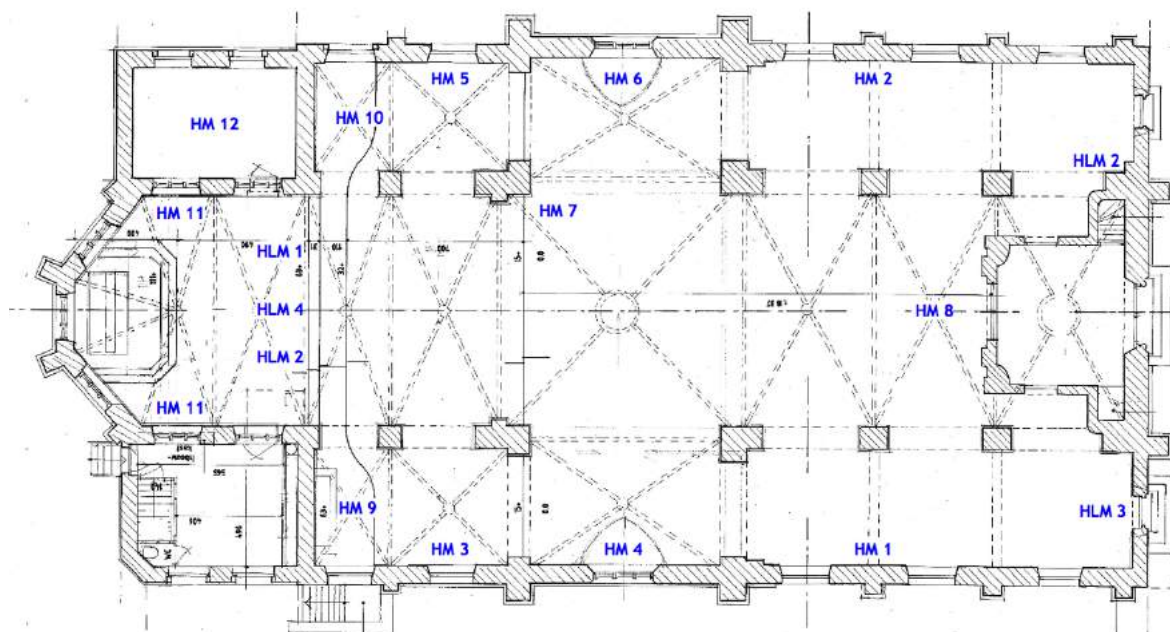
De recentere beschildering van het altaar schilfert op verschillende plaatsen af waardoor de onderliggende originele kleuren zichtbaar zijn. De ergste afschilfering komt voor op de linker wand (en iets minder op de rechterwand), tot ongeveer op de hoogte waar de retabel begint. Op deze plaatsen gaat de afschilfering tot op de stenen drager.

Op de rest van het altaar – en ook op de beelden – is de hechting van de polychromie over het algemeen goed, wel is er overal wat slijtage te zien

- Polychromie** Het altaar is volledig polychroom afgewerkt, hiervoor werd olieverf en bladgoud gebruikt. De oorspronkelijke polychromie werd echter overschilderd, waardoor het geheel een ander uitzicht heeft gekregen. Oorspronkelijk waren de grote vlakken in steenkleur afgewerkt (een iets lichtere kleur dan het huidige beige) en er waren steenmotieven op aangebracht in een roodbruine kleur. Deze afwerking is nog duidelijk te zien aan de linkerzijde van de altaartafel waar de verf afbladdert. Daarnaast waren de overwegende kleuren voor de afwerking van de architecturale elementen: blauw, rood en goud. Ook bij het beeldhouwwerk is (plaatselijk?) onder de huidige polychromie een oudere stoffering te zien.
- Vervuiling** Het altaar is behoorlijk vuil; een grijze stoflaag bedekt het oppervlak. Vooral bovenop het altaar, op de moeilijker bereikbare plaatsen, ligt een dikke laag stof. Op verschillende plaatsen zijn ook spatten kaarsvet te zien.
- Corrosie** Het metaal van het tabernakel vertoont corrosie, het oppervlak is vuil en ook hier zijn er spatten kaarsvet te zien. De binnenkant van het tabernakel kon niet worden onderzocht.

3.2.6.Houten kerkmeubilair

HM 1- 18^{de} eeuwse biechtstoel, noord
 HM 2- 18^{de} eeuwse biechtstoel, zuid
 HM 3- neogotische biechtstoel, noord-koor
 HM 4- neogotische biechtstoel, noord-viering
 HM 5- neogotische biechtstoel, zuid-koor
 HM 6- neogotische biechtstoel, zuid-viering
 HM 7- preekstoel
 HM 8- inkomportaal
 HM 9- zijaltaar noord
 HM 10- zijaltaar zuid
 HM 11- Koorgestoelten & lambrisering
 HM 12- Sacristie
 HLM 1- 3 neogotisch gestoffeerde stoelen + tabouret, koor
 HLM 2- 2 lezenaars, neogotisch
 HLM 3- lage kast
 HLM 4- 2 dienstaltaar



Afbeelding 106 | Plan situering houten meubilair

Inventaris

Voorwerp	2 18 ^{de} eeuwse biechtstoelen
Kunstenaar	Niet gekend
Uitvoeringsdatum	Rond 1784
Materiaal - techniek	Uitgevoerd in eikenhout, raamconstructie en panelen
Afmetingen	N : 3m x 3m17 x 1m50 Z : 3m x 3m15 x 1m90
Plaats	Noordelijke en zuidelijke zijbeuken, kant doksaal
Iconografie	N : Boetvaardige David en de profeet Nathan Z : Berouwvolle Petrus en Maria Magdalena



noord

Voorwerp 4 Neogotische biechtstoelen
Kunstenaar Niet gekend, vermoedelijk F.B. Van Den Hende
Uitvoeringsdatum Rond 1860 – 1865,
Materiaal - techniek Uitgevoerd in eikenhout, raamconstructie en panelen
Afmetingen N, koor : 3m26 x 3m42 x 1m19
N, viering : 3m24 x 3m38 x 1m20
Z koor : 3m275 x 3m42 x 1m22
Z viering : 3m26 x 3m365 x 1m20
Plaats Zijbeuken, thv viering en koor
Iconografie N, koor : Koning David en Maria Magdalena
N, viering : Johannes Nepomucenus en
Carolus Borromeus (ontbreekt)
Z koor : Petrus en Paulus
Z viering : Christus de Goede Herder en Augustinus van Hippo



zuid



noord, kant koor



noord, viering



zuid, kant koor



zuid, viering

Voorwerp 18^{de} eeuwse preekstoel
Kunstenaar Niet gekend
Uitvoeringsdatum Rond 1784
Materiaal - techniek Eikenhout
Afmetingen Totale hoogte : 4m90
Kuip : 1m32 diep, 1m47 breed, 1m7 hoog
Hoogte borstwering 3m37
Trap : 1m breed, 2m50 lang +/-
Ruggenschild : 1m22 hoog, 1m24 breed, 15cm diep
Hemel : 1m74 diep, 2m20 breed, 30 cm hoog
Plaats Tegen de 2^{de} zuil, zuidelijke zijbeuk



Voorwerp	Inkomportaal, neoclassicistisch
Kunstenaar	Niet gekend
Uitvoeringsdatum	Niet gekend
Materiaal - techniek	Eikenhout
Afmetingen	Inkomportaal : h. 3m38 (tot kroonlijst), br. 4m10, 36cm diep Orgelfront : h. 2m30, br. 4m10, 30 cm diep Balustrade links : 1m11 x 1m55 x 15 cm (h.x br.x d) Balustrade rechts : 1m22 x 1m15 x 15 cm (h.x br.x d)
Plaats	Westkant



Voorwerp	Noordelijk zijaltaar
	Altaar Onze Lieve Vrouw
Kunstenaar	Niet gekend
Uitvoeringsdatum	1859 (vermoedelijk)
Materiaal - techniek	Eikenhout, naaldhout
Afmetingen	h. 7m30 x br. 4m28 x d. 1m23 (met altaartafel)
Plaats	Noordelijke zijbeuk



Voorwerp	Zuidelijk zijaltaar
	Altaar van de H. Antonius
Kunstenaar	Niet gekend
Uitvoeringsdatum	1865
Materiaal - techniek	Eikenhout, naaldhout
Afmetingen	h. 7m30 x br. 3m96 x d. 1m14 (met altaartafel)
Plaats	Zuidelijke zijbeuk



Voorwerp	Koorgestoelten & lambrisering
Kunstenaar	Ontwerp : Augustus van Assche Uitvoering : Blanchaert, vermoedelijk Loenard Blanchard
Uitvoeringsdatum	1872 (ontwerp) In 1943 werden de koorgestoelten weggehaald
Materiaal - techniek	Eikenhout (alle zichtbare delen)
Afmetingen	Lambrisering : 2m57 x 16m3cm (zonder koorgestoelten) Deuropeningen (2) : 2m2cm hoog, 1m24 breed Koorgestoelten N : h. 3m10, br. 2m71, 1m8cm diep Koorgestoelten Z : h. 3m8cm, br. 2m71, 1m4cm diep
Plaats	Koor



Voorwerp	Sacristie Lambrisering & ingebouwde kasten, plankenvloer, deuren sacristie en hulsacristie
Kunstenaar	Onbekend
Uitvoeringsdatum	Na 1859
Materiaal - techniek	Eikenhout (alle zichtbare delen)
Afmetingen	<i>Kasten :</i> Ingebouwde kast N : 2m45 x 3m46 x 61 cm Lage kast O : 1m9 x 2m90 x 80 cm Kasten boven schrijflak O : 1m925 x 2m90 x 48cm Hoge ingebouwde kast O : 2m29 x 1m28 x 80 cm Nepkast N : 67 cm hoog x 3m90 breed <i>Lambrisering :</i> Z, onder ramen : 1m25 hoog x 2m50 breed Z, naast ramen : 3m18 hoog x 2m80 breed W : 3m18 hoog x 4m98 breed N : 3m18 hoog x 2m85 breed (waarvan deur 2m30 x 1m22) <i>Deuren :</i> Sacristie Z : 2m30 x 1m22 x 4,5 cm
Plaats	Sacristie N : 2m23 x 1m21 x 4,8 cm Sacristie



Voorwerp	Losse meubels : 3 gestoffeerde stoelen + tabouret, neogotisch 2 lezenaars, neogotisch Lage kast Dienstaltaar, neogotisch
Kunstenaar	dienstaltaar : olv Antoon Stautemans, 1980,
Uitvoeringsdatum	De wapenschilden verwerkt in lezenaars en dienstaltaar zijn waarschijnlijk afkomstig van de communiebank (1859).
Materiaal - techniek	Eikenhout (alle zichtbare delen)
Afmetingen	Stoelen : 89cm x 60 x 65 (hxbxrd) Tabouret : 55 x 50 x 50 cm Lezenaars : 1m15 x 75 x 53 cm lage kast : 91 cm x 1m86 x 77 cm Dienstaltaar : 90,5 cm x 2m x 86,5 cm
Plaats	3 gestoffeerde stoelen + tabouret : koor 2 lezenaars : koor en zijbeuk N, kant inkom Lage kast : zijbeuk Z, kant inkom Dienstaltaar : koor



dienstaltaar



lezenaar doopkapel



lezenaar koor



stoelen

Beknopt shadebeeld

18de eeuwse biechtstoelen

Oude restauratie- ingrepen

Nieuwe podia

De podia zijn niet origineel. Het hout voor de plankenvloer van de podia is naaldhout en olm gemaakt, in plaats van eik. Deze planken zijn op een oudere constructie getimmerd die gemaakt is van lindehout. Deze oudere constructie is echter ook niet oorspronkelijk. Van de oorspronkelijke onderkant van de biechtstoelen blijven er weinig sporen over.

De dragende constructie van de podia bestaat uit redelijk recente balken (te zien aan de machinale schaafsporen) die opgestut zijn met moderne bakstenen en kleine stukjes triplex.

Herstellingen ten gevolge van een demontage (verplaatsing?)

Verschillende verbouwingssporen en herstellingen duiden in elk geval op een demontage:

- De meeste lijsten van de bekroning werden ooit opnieuw gemonteerd (waarbij vele scheef) om de bekroning te doen passen in de nis.
- Op de stijlen van de achterwand zien we verschillende plaatsen waar het hout bij de demontage is uitgescheurd en waarbij de beschadigingen daarna werden opgevuld met een hard vulmiddel. Om de stijlen vervolgens terug te bevestigen werden (onnodig) veel nieuwe nagels gebruikt.
- Links en rechts van de biechtstoelen zit telkens een lange verticale afdeklathet om het stukje anders zichtbare nis weg te stoppen.
- Overal waar, door het verplaatsen, spleten en kieren waren ontstaan werden eveneens kleine afdeklathetjes genageld zodat de slecht aansluitende delen werden weggestopt.

Verbouwing van de schuifdeurtjes

Op de schuifdeurtjes binnenin de biechtstoelen (tussen de midden- en zijtraveeën) zien we oude bevestigingssporen van scharnieren. Sommige van de oorspronkelijke scharnieren zijn trouwens nog aanwezig. De deurtjes werden ooit omgebouwd om te kunnen schuiven in plaats van open te klappen. Hiervoor werden er geleiders (houten latten) boven en onder de deurtjes geplaatst.

Oude vullingen

Op veel plaatsen waar het hout is gebarsten zijn oude vullingen te zien. Voor sommige vullingen werd een doorzichtig harsachtig materiaal gebruikt, andere werden met een harde mastiek of ook een donkere kneedwas uitgevoerd. Voor grotere spleten, zoals op de achterkant van het beeld van Petrus, heeft men een mengsel van vezels en lijm gebruik als vulmiddel. Sommige van deze spleten zijn tot 2cm breed. Op de knie van het beeld van Nathan is een bijzonder grote lacune die werd gevuld met een stuk linnen, gekleefd met lijm.

Nieuwe schroeven, nagels en plankjes

Overal op de meubels zijn herstellingen te zien; her en der werden losse onderdelen terug vastgezet met moderne schroeven en nagels. Ook zijn er op verschillende plaatsen latten in naaldhout te zien die met moderne nagels op de oude constructie getimmerd zijn, zoals aan de binnenkant van de knielbanken.

Toegevoegde onderdelen

Tegen de achterwand van de buitenste traveeën hangt telkens een klein kruisbeeldje.

Dezelfde kruisbeeldjes hangen trouwens tegen de binnenkant van alle zes biechtstoelen, maar in dit geval kunnen we (aan de hand van de vormgeving van de beeldjes) wel zeker zijn dat de ze niet oorspronkelijk bij de 18^{de} eeuwse biechtstoelen horen. Op de binnenkant van de klapdeurtjes (midentravee) werd bij elke biechtstoel ooit een modern gaas bevestigd met kleine nagels.

Boven de kroonlijst van de twee biechtstoelen loopt een dikke elektriciteitskabel die rechtstreeks op de houtconstructie is geschroefd. Dit is visueel heel erg storend.

Afwerkingslaag

Aan de hand van de dikte van de waslaag op de meubels, kunnen we er van uitgaan dat deze in het verleden meerdere keren werden geboend. De boenwas is op sommige plaatsen ook redelijk streperig aangebracht zoals op de panelen van de achterwand.

In de dieptes van het snijwerk is het vernis heel erg donkerbruin tot bijna zwart gekleurd. Het is duidelijk dat het vernis opzettelijk donker werd gemaakt om de meubels er 'antiek' te doen uitzien.

Stof & vuil	De biechtstoelen zijn over het algemeen behoorlijk stoffig en vuil. Bij een gedeeltelijke demontage van het podium vinden we een grote hoeveelheid stof en vuil onder de biechtstoelen. Deze ophoping voelt vochtig aan en vormt zo een ideale voedingsbodem voor biologische aantasting.
Biologische aantasting	Op de twee biechtstoelen zijn verschillende zones aangetast door houtworm. De delen onderaan het podium in lindehout zijn op sommige plaatsen volledig tot poeder verrot. De recentere planken (in olm) die op het lindehout zijn getimmerd, zijn eveneens ernstig tot zeer ernstig aangetast. Op de panelen van de achterwanden zien we eveneens aantasting. Hoe ernstig de aantasting hier is, is niet helemaal duidelijk. Maar gezien het feit dat de meubels toch vrij dicht tegen de achterliggend (buiten-)muur staan en gezien het vochtige milieu onder (en wellicht ook achter de meubels), kunnen we het ergste vermoeden. Ook onderaan de knielbanken zien we redelijk ernstige aantasting. Af te leiden uit de verschillende herstellingen en toegevoegde delen in naaldhout, is de aantasting trouwens al een oud probleem. De aantasting in dit geval wordt voornamelijk veroorzaakt door de gewone klopper (Anobium punctatum), ook zijn er veel grote uitvliegopeningen van de grote klopper (Xestobium rufovillosum). We zien ook sporen van schimmels van het witrot type, die zowel de cellulose als de lignine in het hout afbreken waardoor de houtvezels helemaal uiteenvallen.
Stabiliteit	Op het vlak van de stabiliteit is het vooral de aantasting die de grootste bedreiging vormt. De dragende balkenconstructie in eikenhout onder de biechtstoelen is redelijk nieuw en in goede staat, maar veel van de panelen en constructieve onderdelen tegen de achterwand en grond zijn er erg aan toe.
Schade door vocht	Op de panelen van de achterwand is op veel plaatsen een witte verkleuring van het oppervlak ontstaan. Deze verkleuring is deels te verklaren door een slechte hechting van het vernis (door het loslaten, verliest het z'n transparante eigenschap), en deels door het hout zelf dat bleker is geworden door langdurige blootstelling aan vocht. De meeste panelen van de achterwanden zijn krom getrokken door het vocht aan de achterkant van de biechtstoelen. Verschillende lijmnaden tussen de planken van deze panelen staan open en het vulmiddel valt eruit. Op veel plaatsen zijn barsten in de planken ontstaan door spanning in de constructie.
Losse onderdelen	Veel structurele onderdelen zoals latten, plinten en planken, zijn losgekomen van de basisconstructie door veroudering van de dierlijke lijm en het doorroesten van de smeedijzeren nagels. Op elke biechtstoel zijn er ook verschillende decoratieve elementen losgekomen, waaronder verschillende lijsten, stukken van de beelden, ornamenten enz. De grootste losse onderdelen zijn de opgelegde panelen die los komen van de onderliggende panelen.

Ontbrekend snijwerk Hier en daar zijn stukjes snijwerk losgekomen of afgebroken; verschillende stukjes zijn dan ook verloren gegaan. Zo ontbreken er stukken van vingers, tenen, een stuk van een kroon, het hoofd van een haan enz. Zowel van het figuratieve als het decoratieve beeldhouwwerk, ontbreken er per biechtstoel ongeveer 10 stukken.

In een doos die in de kelder werd bewaard (maar nu in de sacristie staat) hebben we verschillende losse stukken houtsnijwerk van het kerkmeubilair gevonden, waaronder ook enkele stukken van de biechtstoelen. Zo hebben we een ontbrekende vinger en enkele stukken van ornamenten teruggevonden

Barsen & spleten De ergste barsten vinden we op de beelden; deze zijn op sommige plaatsen bijna twee centimeter breed. Deze barsten werden in het verleden trouwens ook al opgevuld, maar zijn nu nog verder open komen staan. Het is mogelijk dat deze barsten kort na het kappen van de beelden zijn ontstaan (wanneer het gebruikte hout nog niet helemaal droog was). De panelen en constructieve onderdelen zijn ook niet gespaard van barstvorming en heel wat lijmnaden zijn open komen te staan. De barsten en spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verdergevaar.

Verroest metaal Alle metalen onderdelen in ijzer vertonen roestvorming.

Afwerkingslaag De boenwaslaag is mat en dof geworden. Op sommige plaatsen is de boenwas te dik aangebracht door herhaaldelijk boenen waardoor strepen zijn ontstaan.

Onderaan de biechtstoelen (vooral op de podia) is het vernis afgesleten door gebruik. Op veel zones dicht tegen de grond en muren is het vernis verkleurd, afgebladderd of is er een wit waas ontstaan.

Op sommige plaatsen vinden we verfspatten door schilderwerk uitgevoerd in de buurt van de meubels. Op andere plaatsen vinden we zwarte verkleuring door contact met ijzer

Neogotische biechtstoelen

Oude restauratie-ingrepen

Aanpassing en toevoeging: de knielbanken

Bij de twee biechtstoelen het dichtst tegen het koor (noordelijke en zuidelijke zijbeuken) heeft men de knielbanken ooit gedemonteerd en aangepast. Dit is te zien aan de pengaten in de vloer onder de knielbanken. Op de andere twee biechtstoelen (ter hoogte van de viering) hebben de knielbanken een eenvoudiger vormgeving. Wat er precies is gebeurd is moeilijk te constateren maar het lijkt waarschijnlijk dat de knielbanken in de biechtstoelen dicht tegen het koor wel oorspronkelijk zijn, maar werden aangepast en verhoogd. De knielbanken in de andere twee biechtstoelen lijken eerder toegevoegde exemplaren te zijn.

Andere toegevoegde onderdelen

Op meerdere plaatsen op de vier biechtstoelen zijn toegevoegde afdekplaten te zien. De platen werden aangebracht om spleten en kieren weg te stoppen.

Bij één biechtstoel (noord, dichtst tegen het koor) werd een beugel aangebracht om de losse verbinding van de deur te herstellen.

Aan de achterwand van elke linker- en rechtertravee hangt een klein kruisbeeld. Deze beeldjes hangen ook in de 18^{de} eeuwse biechtstoelen. Of deze beeldjes bij de oorspronkelijke bouw van de biechtstoelen hoort valt te betwijfelen.

Aan de binnenkant van de klapdeurtjes in de middentravee is een modern gaas bevestigd met kleine nagels.

Bovenop de biechtstoel in de noordelijke travee, het verst van het koor, heeft men ooit een gerecupereerde sokkel van een beeld geplaatst. De sokkel is vanaf de grond niet zichtbaar en lijkt enkel te dienen om de recent aangebrachte spot op de biechtstoel wat hoger te kunnen plaatsen. De sokkel is van hout gemaakt en polychroom afgewerkt; er staat te lezen: 'Ga tot Joseph'.

Op de binnenkant van dezelfde biechtstoel loopt een elektrische bekabeling met een schakelaar voor een licht; deze lijkt niet meer functioneel.

Aanpassing aan de schuifdeur

Op de schuifdeurtjes tussen de midden- en zijtraveeën zien we oude sporen van scharnieren. Sommige van de oorspronkelijke scharnieren zijn nog aanwezig. De deurtjes werden dus ooit omgebouwd om te schuiven in plaats van open te klappen. Hiervoor werden geleiders (houten latten) boven en onder de deurtjes te plaatsen. Verschillende oorspronkelijke handvatten werden toen ook weggehaald en vervangen.

Vullingen

Op veel plaatsen zijn oude vullingen te zien in de barsten en spleten van het hout.

Afwerkingslaag

Te zien aan de dikke boenwaslaag kunnen we er van uitgaan dat de meubels in het verleden meerdere keren werden geboend. De boenwas is op sommige plaatsen redelijk streperig aangebracht, zoals op de panelen van de achterwanden.

Het lijkt er ook op dat er ooit pogingen zijn gedaan tot het afdunnen van het vernis; op verschillende plaatsen zien we kleurstrepen waar het gekleurde vernis niet egaal werd afgenomen.

Oppervlaktevuil en vocht	Bovenop elke biechtstoel heeft stof en vuil zich in de loop der jaren opgehoopt tot een dikke laag. Deze ophoping voelt vochtig aan (stof trekt vocht aan) en heeft al in het verleden problemen veroorzaakt. Op verscheidene panelen van de plafonds zijn zwarte kringen ontstaan door het vocht aan de bovenkant. Meerdere panelen zijn door het vocht ook vervormd.
Biologische aantasting	Bij de vier biechtstoelen vinden we op enkele plaatsen aantasting door houtworm. Deze aantasting is zeer beperkt en de houtstructuur is er zeker niet door verzwakt. De aantasting is vooral te vinden op plaatsen dicht tegen de grond waar opstijgend vocht het hout is ingedrongen. We vinden ook aantasting op plaatsen waar het spinthout niet werd verwijderd bij het oorspronkelijk verwerken van het eikenhout. In tegenstelling tot het kernhout, bevat spinthout geen looizuur, dat een natuurlijke verdediging biedt tegen houtborende insecten. Waar het spinthout niet werd verwijderd, zien we meestal aantasting, zoals dus ook hier het geval is op enkele plaatsen op de biechtstoelen. De aantasting in dit geval wordt voornamelijk veroorzaakt door de gewone klopper (Anobium punctatum).
	Op een paar zones zien we een beginnende schimmelaantasting, vooral in de panelen van de plafonds. De aantasting werd in de hand gewerkt door indringing van vocht aan de bovenkant. Omdat schimmels looizuur afbreken, zijn deze plaatsen ook aangetast door insecten.
Stabiliteit	Op het vlak van de stabiliteit is er bij de vier biechtstoelen weinig aan te merken. Door een gat in de vloer van één van de biechtstoelen (zuid, het dichtst tegen het koor), konden we de onderkant van het podium inspecteren. Hierdoor werd de opbouw van het podium duidelijk en konden we goed zien dat de balkenconstructie gezond is. Nergens zien we constructieve verzwakkingen of problematische zones.
Losse onderdelen	De meeste gelijmde onderdelen waarvan de dierlijke lijm uitdroogde, zijn ooit volledig losgekomen en afgevallen. Hier en daar echter zijn er stukken die nog min of meer vasthangen, maar waarvan de bevestiging moet worden nagekeken. Op 1 plaats ligt een pinakel los boven op de biechtstoel. Op een andere plaats is één van de baldakijnen boven het beeld gemakkelijk heen en weer te bewegen. Op elke biechtstoel zijn er ongeveer 10 losse of gedeeltelijk losse elementen te vinden.
Ontbrekend snijwerk	Heel wat snijwerk ontbreekt, vooral lijsten en hogels van de pinakels. Daarnaast ontbreken verschillende elementen van de beelden zoals het zwaard van Paulus, de hand van Antonius, een deel van de rechterhand van Koning David en de linker- en rechterhand van Johannes Nepomucenus, en nog een aantal kleine stukjes. Het beeld van Maria Magdalena wordt bewaard in de sacristie, maar het beeld van Carolus Borromeus ontbreekt volledig.
Schade door gebruik	De meubels werden hier en daar beschadigd door algemeen gebruik. Onderaan de plint bijvoorbeeld is het hout afgebrokkeld en zijn er ook veel kappen. Op de armleuningen is

het vernis afgesleten en verkleurd door regelmatig aanraken.

- Barsten en spleten** Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan. Dit gebeurde vooral op plaatsen dicht tegen de grond of de muren, waar meer vocht aanwezig is in de lucht. De barsten en spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar.
- Verroest metaal** De ijzeren onderdelen vertonen lichte roestvorming. De onderdelen in messing vertonen eveneens corrosie.
- Afwerkingslaag** De boenwaslaag is mat en dof geworden. Op sommige plaatsen is de boenwas te dik aangebracht door herhaaldelijk boenen waardoor strepen zijn ontstaan. Onderaan de biechtstoelen (vooral op de podia) is het vernis afgesleten door gebruik. Op veel zones dicht tegen de grond en muren is het vernis verkleurd, afgebladderd of is een wit waas ontstaan. Op sommige plaatsen vinden we verfspatten door schilderwerk van de muren uitgevoerd in de buurt van de biechtstoelen. Op enkele plaatsen is ook het hout zwart verkleurd door contact met metaal

Preekstoel

Oude restauratie- ingrepen

Verplaatsing preekstoel

Op de preekstoel vinden we redelijk wat sporen die wijzen op een verplaatsing vanuit een andere plaats in de kerkruimte. Mogelijk stond de preekstoel ooit tegen een andere zuil verder in dezelfde zijbeuk. We kunnen zien dat de verplaatsing lang geleden gebeurde, omdat de gebruikte smeedijzeren nagels ondertussen weer sterk verroest zijn.

- Aan de meeste verbindingen op de kuip en de trap zijn nieuwe gaten geboord, met op sommige plaatsen een grote hoeveelheid nagels en vullingen in mastiek en was.
- Aan de trappalen (L en R) onderaan werden de verbindingen duidelijk ooit uit elkaar gehaald en daarna aangepast om de stukken weer in elkaar te krijgen. De positie van de handlijst is hierdoor veranderd.
- Het rijke snijwerk op het rechter traphek is naar de zuil gericht, waardoor het niet zichtbaar is.
- De handlijst en de trapboom lopen niet parallel, maar worden naar de kuip toe breder. Hierdoor zijn sommige gesneden panelen van het traphek ook breder gemaakt om ze te doen passen in de te groot geworden leemte.
- De achterkant van de hemel sluit niet aan tegen de zuil. Op deze plaats (achteraan de hemel) zijn ook nog oude beugels te zien.
- Aan de voeten van het beeld onder de kuip zijn uitvlieggaten te zien en is het hout verkleurd, terwijl het podium in goede staat is (dus nieuwer).
- Het medaillon op het klankbord zit niet meer op de oorspronkelijke plaats op de bekroning maar is net iets achter de kroonlijst gemonteerd. Het staat scheef op het klankbord en wordt rechtgehouden door twee stukken ijzerdraad.

Toegevoegde onderdelen

Verschillende elementen werden later toegevoegd en horen oorspronkelijk niet bij de preekstoel.

- Aan de deur van de kuip zijn de oorspronkelijke scharnieren deels aanwezig. Er zijn nieuwe scharnieren aangebracht op een andere plaats (net iets hoger). Op dezelfde deur is een ijzeren stang (van de hoek boven naar de hoek onder) gemonteerd tegen het scheluw trekken van de deur.
- De vloer van de kuip is verhoogd (3-4cm) door een soort mini valse vloer. De reden hiervoor is niet duidelijk.
- Op de deur onderaan de trap is een beugel gemonteerd om een losse verbinding te herstellen.
- De eerste 6 treden van de trap zijn lichtbruin geschilderd. Er is een plaatselijk retouche op de linker trappaal in dezelfde verf.
- Aan de binnenkant van het klankbord is een oude lamp gemonteerd. Deze is al lang niet meer functioneel.
- Onderaan het ruggenschild is een elektriciteitskabel gemonteerd. Deze wordt waarschijnlijk nog gebruikt. Aan de binnenkant van de kuip is ook nog een redelijk moderne stekkerdoos gemonteerd.

Op veel plaatsen zien we toegevoegde nagels en haakjes, ofwel aangebracht tijdens één van de verschillende herstellingsfasen of voor het monteren van kabels of andere elementen die ondertussen al weer afgehaald zijn. Overal op de preekstoel zijn er bovendien verschillende oude nagel- en schroefgaten te vinden.

Afwerkingslaag

Aan de hand van de redelijke dikke laag was op het meubel, kunnen we er van uitgaan dat het meubel in het verleden meerdere keren werd geboend. Op verschillende plaatsen zien we druijsporen van een gekleurd vernis, zoals aan de achterkant van de gesneden panelen in het traphek. Dit vernis is behoorlijk donker gekleurd en werd overal op het meubel aangebracht – ook op de hemel. We kunnen ons afvragen of men de preekstoel niet ooit donker heeft gevernist om deze te laten aan sluiten op de donkere biechtstoelen en het altaar (?).

- | | |
|------------------------|--|
| Stof en vuil | De preekstoel is overal bedekt met een dunne laag stof. Bovenop de hemel hebben stof en vuil zich in de loop der jaren echter opgehoopt tot een dikke laag. In de kuip is door een gat (van een ontbrekende plank) een pak vuil binnenin de constructie gevallen. |
| Biologische aantasting | Op enkele plaatsen op de preekstoel zien we aantasting door houtworm. Het betreft hier voornamelijk plaatsen waar het spinthout niet is verwijderd bij het oorspronkelijk verwerken van het eikenhout. Tegenover het kernhout bevat spinthout geen looizuur, dat een natuurlijke verdediging biedt tegen houtborende insecten. Waar het spinthout niet werd verwijderd, zien we meestal aantasting, zoals dus ook hier het geval is op enkele plaatsen op de preekstoel.
Onderaan de voeten van de vrouwenfiguur zien we ook uitvlieggaten. Dit beeld stond waarschijnlijk vroeger dichter tegen de grond waardoor condensvocht sneller geabsorbeerd kon worden in het hout.
De aantasting is niet ernstig en nergens duidelijk actief. De aantasting in dit geval voornamelijk veroorzaakt door de gewone kloppkever (<i>Anobium punctatum</i>). |
| Stabiliteit | Wat onmiddellijk opvalt bij de preekstoel is hoe scheef de trap hangt tegenover de kuip. Dit zien we vaak bij preekstoelen van het hangende type met een grote trap. Bij nadere inspectie echter constateren we dat de stabiliteit van de trap goed is. Als we van onderuit de trap met de hand naar boven duwen, krijgen we geen beweging in het geheel wat wil zeggen dat de verbindingen nog goed vast zitten en de ankers nog stevig op hun plaats zijn.
Hetzelfde geldt voor het klankbord dat geïnspecteerd werd van op een stelling. De ankers in de balkenconstructie van het klankbord zitten nog goed vast, en de muren waar de stangen zijn in vast gemetseld vertonen geen barsten.
Ondanks het feit dat het hier een hangend model betreft is de kuip ook nog heel stabiel. Dit is te danken aan de dikke ijzeren stang die met de balkenconstructie binnen de kuip is verbonden, en die eveneens op de grond steunt. |
| Losse onderdelen | Op verschillende plaatsen zijn los snijwerk en andere losse houten onderdelen te vinden, zoals de stralen van het klankbord, de vuurbeker op de rechter trappaal, enkele planken van het ruggenschild enz. We vinden in totaal op de preekstoel ongeveer 20 verschillende kleine losse elementen.
De putti boven op het klankbord zijn redelijk wankel gemonteerd, en hetzelfde geldt voor het medaillon van Petrus. Het medaillon was oorspronkelijk bovenop de bekroning gemonteerd, maar zit nu iets achter de bovenste lijst waardoor de tekst onderaan niet meer leesbaar is. Het medaillon is ook scheef gemonteerd. |
| Ontbrekend snijwerk | Hier en daar ontbreken elementen van het snijwerk. Het betreft hier enkele vingers en tenen van de putti, stukken bladmotief van het medaillon van Petrus, een deel van de vleugel van de adelaar, een vlam van de vuurbeker op de linker trappaal, 4 kwasten van het klankbord enz. Van het snijwerk op de preekstoel ontbreken ongeveer 20 kleine en middelgrote stukken. Het grootste ornament dat ontbreekt van onder het medaillon van de H. Barbara is 40cm lang x 13cm hoog x 2,5cm dik. Naast het snijwerk ontbreekt ook één constructieve plank aan de binnenkant van de kuip. |
| Barsten en spleten | Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan. Dit gebeurde vooral ter hoogte van de lijmnaden en verbindingen tussen de panelen zoals op het klankbord, het ruggenschild, de deuren en de wanden van de kuip. Op enkele plaatsen zijn ook barsten en spleten ontstaan in de constructieve stijlen en regels en in het snijwerk. De barsten en |

spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar.

Verroest metaal Alle metalen onderdelen in ijzer vertonen roestvorming.
Het bovenste scharnier (in messing) van de deur onderaan de trap is gebroken en verwrongen. De onderdelen in messing vertonen eveneens corrosie.

Afwerkingslaag De boenwaslaag is mat en dof geworden. Op sommige plaatsen is de boenwas te dik aangebracht waardoor strepen zijn ontstaan. Onderaan de trap van de preekstoel, dicht tegen de grond, is het vernis verkleurd, afgebladerd of is een wit waas ontstaan. Het witte waas wordt veroorzaakt door een hechtingsprobleem tussen het vernis en het hout. Op sommige plaatsen vinden we verfspatten door schilderwerk dat werd uitgevoerd in de buurt van het meubel. Op andere plaatsen is het hout plaatselijk zwart verkleurd door contact met ijzer.

Inkomportaal

Oude restauratie- ingrepen

Toevoegingen

Het puttibeeld bovenop het orgelfront is mogelijk afkomstig van een ander meubel. Dit kunnen we afleiden uit het overgebleven stukje van een ijzeren bevestiging op de rug van het beeld. Bovendien sluit de vormgeving van het beeld helemaal niet aan bij de stijl van het inkomportaal.

Er zijn niet echt andere toegevoegde elementen, wel vinden we op verschillende plaatsen later toegevoegde nagels en schroeven.

Afwerkingslaag

Het meubilair werd in het verleden verschillende keren opnieuw geboend. De boenwas is op sommige plaatsen redelijk streperig en dik aangebracht.

Het hout op het inkomportaal is overal redelijk donker van kleur. Op verschillende plaatsen zien we druijsporen van een gekleurd vernis. Op sommige plaatsen, waar een element ontbreekt, is het bleke eikenhout zichtbaar. Op veel plaatsen echter zijn de lacunes in het hout ook mee donker gevernist; op deze plaatsen is het donkere vernis dus duidelijk niet origineel. Het is altijd moeilijk om te weten wat de oorspronkelijke intentie was wat de afwerking betreft, maar in dit geval werd de huidige (donkere) afwerking wellicht ooit aangebracht om het houtwerk te laten aan te sluiten bij het andere donker getinte meubilair.

De vergulding is recent hernomen met een imitatie goudverf. Dit is duidelijk herkenbaar aan de overschilderde lacunes in het snijwerk en de blinkende gouddruppels in het stof op het hoofdstel.

Biologische aantasting Hier en daar vinden we uitvlieggaten van houtborende insecten. De aantasting wordt in dit geval voornamelijk veroorzaakt door de gewone klopkever (*Anobium punctatum*).

Stof en vuil Bovenop het hoofdstel en orgelfront, heeft stof en vuil zich in de loop der jaren opgehoopt tot een dikke laag. Stof op zich trekt vocht aan wat schimmelaantasting in de hand kan werken.

Losse onderdelen Op enkele plaatsen vinden we losse onderdelen door uitdrogen van de dierlijke lijm. Het puttibeeld is er het ergst aan toe. De rechterarm en rechterhand zijn beiden los. De vleugels zijn herhaaldelijk hersteld, te zien aan de grote hoeveelheid nagels in de rug van het beeld. De bevestiging van de vleugels is opnieuw redelijk wankel geworden.

Op verschillende plaatsen ontbreken stukken van het snijwerk.

Barsten en spleten Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan, vooral in de panelen. De barsten en spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar

Verroest metaal De ijzeren onderdelen vertonen lichte roestvorming

Afwerkingslaag De boenwaslaag is ondertussen mat en dof geworden. Overal op het inkomportaal is het vernis verkleurd en is een geel waas ontstaan. Dit komt door een hechtingsprobleem tussen het vernis met het hout, waarschijnlijk veroorzaakt door de koude tocht ter hoogte

van de inkomdeur.

Op sommige plaatsen vinden we verfspatten door schilderwerk, uitgevoerd in de buurt van het houtwerk.

Op enkele plaatsen is het hout zwart verkleurd door contact met ijzer.

Zijaltaar noord

Oude restauratie- ingrepen

Toegevoegde onderdelen

Over het algemeen zijn er weinig toegevoegde elementen te vinden noch duidelijke restauraties aan het altaar gebeurd.

Afwerkingslaag

Het altaar werd in de loop van de tijd verschillende keren opnieuw geboend, maar dan wel enkel op de gemakkelijk te bereiken delen onderaan. De boenwas is op sommige plaatsen redelijk streperig aangebracht.

Stof en vuil	Bovenop alle onderdelen van de bekroning, achter het altaar en bovenop het tabernakel ligt een - over de jaren opgehoopte – dikke laag stof en vuil. Stof op zich trekt vocht aan wat schimmelaantasting in de hand werkt.
Biologische aantasting	Er zijn relatief weinig uitvlieggaten van houtborende insecten te zien op het altaar, enkel in planken uit naaldhout op de altaartafel. Op de rugzijde, waar het hout bedekt is met een dikke laag stof is er ook wat oppervlakteschimmel te zien.
Stabiliteit	Wat de stabiliteit betreft, zijn de ankers van het altaar in goede staat en is de constructie stabiel, zo ook de constructie van de bekroning bovenaan.
Losse onderdelen	De meeste gelijmde onderdelen waarvan de dierlijke lijm uitdroogde, zijn ooit volledig losgekomen en afgevallen. Hier en daar zijn er ook stukken die nog min of meer vasthangen, maar waarvan de bevestiging moet worden nagekeken. Heel wat snijwerk ontbreekt; het betreft vooral lijsten en de verschillende hogels van de pinakels maar ook enkele stukken van de beelden en bas-reliëfs.
Barsten en spleten	Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan. Dit gebeurde vooral op de panelen en plaatselijk ook op de constructieve stijlen en regels. Op één plaats loopt een spleet in de bekroning door verschillende panelen en snijwerk naar beneden tot in de predella. De barsten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar.
Verroest metaal	De ijzeren onderdelen (ankers en delen op het tabernakel) vertonen lichte roestvorming. De ijzeren lelie van het rechter bas-reliëf (de Boodschap aan Maria) is ook geroest. De steel van de lelie is bovendien los en de bloemen zitten achter de rechterhand van de engel geklemd.
Brandschade door kaarsen	In de predella is aan de rechterkant een plaats waar het hout is verbrand door een kaars. Op dezelfde hoogte aan de linkerzijde van de predella zien we een herstelling in de vorm van een toegevoegd stukje hout waar ooit waarschijnlijk ook brandschade was.
Afwerkingslaag	De boenwaslaag is mat en dof geworden. Vooral onderaan op het altaar is de boenwas te dik aangebracht door herhaaldelijk boenen waardoor strepen zijn ontstaan. Op sommige plaatsen vinden we verfspatten door schilderwerk dat rond de muren werd uitgevoerd in de buurt van het altaar. Het hout is ook op enkele plaatsen zwart verkleurd door contact met ijzer.
Polychromie op beelden en bas-reliëfs	De polychromie oogt ook heel vuil; dit wordt gedeeltelijk veroorzaakt door de laag stof die op het oppervlak kleeft. Anderzijds wordt de 'vuile indruk' ook veroorzaakt door de laag bruinegekleurde boenwas die op de verf ligt. Het zou dus ook kunnen dat het de oorspronkelijke bedoeling was van de kunstenaar om de beelden al een patina te geven, zodat ze beter bij de 'antieke' afwerking van het altaar zouden passen.

Binnenafwerking tabernakel

De geschilderde panelen

Bij de twee kleine schilderijen aan de binnenzijde van de deuren van het tabernakel zijn er op enkele plaatsen opstuwings van de verf, dit vooral aan de onderkant van elk paneel. Onderaan het rechter schilderij is er een grotere (blaasvormige) opstuwing. In de verflaag zijn krimp-scheuren ontstaan en het oppervlak is vuil. Er zijn ook sporen van oppervlakteschimmels te zien.

Het presbrokaat

Op de binnenzijde van de rechterdeur is linksboven een brandvlek in het presbrokaat ontstaan door een kaars die te dicht bij de deur heeft gestaan. Door de warmte is het presbrokaat ook rond de brandvlek wat gegolfd. Op dezelfde deur is rechtsboven een scheur in het presbrokaat (ongeveer 12cm lang) door een spleet die ontstaan is in de onderliggende houtverbinding van de deur. Op enkele plaatsen zijn de randen van het presbrokaat afgebrokkeld.

Verguld snijwerk

Eén van de vergulde bogen aan de binnenzijde van het tabernakel ontbreekt.

Moirézijde

Op de moirézijde aan de binnenkant van het tabernakel zijn bruine plekken ontstaan, het textiel is ook stoffig en vuil geworden

Zijaltaar zuid

Oude restauratie-ingrepen	Hier en daar zien we onderaan het altaar enkele toegevoegde nagels en haakjes. Er zijn bovendien verschillende oude nagel- en schroefgaten. Bovenaan het altaar zien we geen herstellingen of oude restauraties.
	<u>Afwerkingslaag</u> Het altaar werd in de loop van de tijd verschillende keren opnieuw geboend, maar enkel op de gemakkelijk te bereiken delen onderaan. De boenwas is op sommige plaatsen redelijk streperig aangebracht.
Stof en vuil	Bovenop alle onderdelen van de bekroning, achter het altaar en boven het tabernakel ligt een -over de jaren opgehoopte- dikke laag stof en vuil. Stof op zich trekt vocht aan wat schimmelaantasting in de hand werkt. Binnenin het baldakijn heeft een vogel een nestje gebouwd uit gras en afval. Dit nest is echter niet meer in gebruik, maar het verklaard wel waarom we kleine blaadjes en twijgjes zien rondslingeren op het altaar
Biologische aantasting	Er zijn relatief weinig uitvlieggaten van houtborende insecten te zien op het altaar, enkel in planken uit naaldhout op de altaartafel. Op de rugzijde, waar het hout bedekt is met een dikke laag stof is er ook wat oppervlakteschimmel te zien.
Stabiliteit	Wat de stabiliteit betreft, zijn de ankers van het altaar in goede staat en is de constructie stabiel, zo ook de constructie van het baldakijn bovenaan.
Losse onderdelen	De meeste gelijmde onderdelen waarvan de dierlijke lijm uitdroogde, zijn ooit volledig losgekomen en afgevallen. Hier en daar zijn er ook stukken die nog min of meer vasthangen, maar waarvan de bevestiging moet worden nagekeken. Heel wat snijwerk ontbreekt; het betreft vooral lijsten en de verschillende hogels van de pinakels.
Barsten en spleten	Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan. Dit gebeurde vooral op de panelen en plaatselijk ook op de constructieve stijlen en regels. De barsten en spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar.
Verroest metaal	De ijzeren onderdelen (ankers en delen op het tabernakel) vertonen lichte roestvorming.
Afwerkingslaag	De boenwaslaag is mat en dof geworden. Vooral onderaan op het altaar is de boenwas te dik aangebracht door herhaaldelijk boenen waardoor strepen zijn ontstaan. Op sommige plaatsen vinden we verfspatten door schilderwerk van de muren uitgevoerd

in de buurt van het altaar. Het hout is ook op enkele plaatsen verkleurd door contact met ijzer.

Polychromie op de beelden In de inkarnaatkleuren van de beelden en bas-reliëf zijn enkele lacunes ontstaan waar verf is afgeschilferd. De polychromie oogt ook heel vuil; dit wordt gedeeltelijk veroorzaakt door de laag stof die op het oppervlak kleeft. Anderzijds wordt de 'vuile indruk' ook veroorzaakt door de laag bruingekleurde boenwas die op de verf ligt. Het zou dus ook kunnen dat het de oorspronkelijke bedoeling was van de kunstenaar om de beelden al een patina te geven, zodat ze beter bij de 'antieke' afwerking van het altaar zouden passen.

Koorgestoelten & lambrisering

Oude restauratie-ingrepen

Verbouwingen en toegevoegde onderdelen

Op de lambrisering en koorgestoelten vinden we verschillende sporen van verbouwingen terug. In de bouwhistorische studie zien we dat er in 1943 grote werken aan het koor zijn uitgevoerd door Theo Goethals. Tijdens deze werken werd de kooruimte vergroot en werd een marmeren trede geplaatst aan de ingang van het koor. Tijdens deze werken werden waarschijnlijk ook de twee (momenteel) verloren gestoelten uit het koor weggenomen.

Waarschijnlijk werden de twee wanden achter het altaar en de twee wanden (om de hoek) van de zijbeuken ook tijdens deze werken toegevoegd.

In 1951 werden eveneens grote werken aan het koor uitgevoerd onder leiding van architect Adrien Bressers, namelijk het verhogen van het koor en het plaatsen van een nieuwe marmeren bevoering. Het is niet ondenkbaar dat er ook tijdens deze werken sommige aanpassing zijn gebeurd.

De twee wanden achter het altaar zijn later toegevoegd en horen niet bij de oorspronkelijke bouw van de lambrisering. Dit is te zien aan verschillende verbouwingssporen:

- De twee wanden achter het altaar zijn opgebouwd uit nieuwe onderdelen samen met gerecupereerde panelen. De motieven op de nieuwe en oude panelen lijken heel goed op elkaar, maar de panelen zelf zijn anders opgebouwd.
- De nieuwe onderdelen zijn donker gekleurd, terwijl dit bij de oude onderdelen niet het geval is. Door dit verschil kunnen ze gemakkelijk onderscheiden worden.
- De aansluiting van de twee wanden op het oudere deel is niet echt 'proper'.
- Op één plaats op een wand achter het altaar is een oude slotplaat te zien (wat wijst op een gerecupereerd onderdeel).

De twee wanden om de hoek van de zijbeuken bevinden zich ook niet op hun oorspronkelijke plaats. De twee wanden zijn waarschijnlijk wel gemaakt voor deze ruimte maar werden ooit verplaatst. Wat de opbouw en de stijlkenmerken betreft, sluiten ze perfect aan bij de oorspronkelijke lambrisering en de gestoelten in het koor.

- De twee wanden zijn in feite deuren. De scharnieren zitten er nog op en de uitsparingen voor het slot en de deurklink zijn herkenbaar. Vanwaar de deuren komen is niet duidelijk.
- De panelen en geneden ornamenten van deze deuren hebben wel dezelfde afmetingen als de lambrisering, dus kunnen we er redelijk zeker van zijn dat ze gerecupereerd zijn uit een verbouwing van hetzelfde meubilair

Verdere toevoegingen

Op veel plaatsen vinden we toegevoegde nagels, haakjes, beugels en oude montageplaten op het houtwerk bevestigd. Er zijn bovendien een grote hoeveelheid oude nagel- en schroefgaten.

Boven de wanden achter het altaar vinden we een gordijnroede zonder gordijn. Op een foto van het KIK uit 1974 is het gordijn nog te zien.

Bovenaan de koorgestoelten werden twee grote spots gemonteerd en op de wanden van de lambrisering liggen nogal veel elektriciteitskabels. Er zijn ook verschillende stekkerdozen en elektrische kabels, alsook een luidspreker gemonteerd op het houtwerk

Afwerkingslaag

Het meubilair werd in de loop van de tijd verschillende keren opnieuw geboend. De

boenwas is op sommige plaatsen redelijk streperig en dik aangebracht

Biologische aantasting	Hier een daar vinden we uitvlieggaten van houtborende insecten. In de buurt van de aangetaste zones ligt er memel wat een teken is dat de aantasting nog actief is. De boosdoener is in dit geval voornamelijk de gewone klopper (Anobium punctatum).
Stof en vuil	Bovenop en achter de lambrisering en bovenop het kwartronde afdak ligt een - over de jaren opgehoopte – dikke laag stof en vuil. Stof op zich trekt vocht aan wat schimmelaantasting in de hand werkt.
Stabiliteit	Op het meubilair zijn geen ernstige constructieve gebreken te vinden. We vinden wel verschillende wanden die plaatselijk los zijn. De horizontale panelen boven de twee deuren zijn het meest aan restauratie toe en zullen gedemonteerd moeten worden. Ook de wand links achter het altaar is redelijk los en zal waarschijnlijk gedeeltelijk of volledig gedemonteerd moeten worden.
Losse onderdelen	Op enkele plaatsen vinden we lossen onderdelen door uitdrogen van de dierlijke lijm. Het gaat om niet meer dan 10 stukken over de gehele lambrisering en koorgestoelten. Meer dan 10 van de kleine gesneden bloemen op de stootborden van de lambrisering ontbreken.
Barsten en spleten	Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan. Dit gebeurde vooral op de panelen en plaatselijk ook op de constructieve stijlen en regels. De ergste plaats is op het gesneden paneel boven de noordelijke deur naar de sacristie waar blijkbaar veel spanning is ontstaan. De barsten en spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar.
Verroest metaal	De ijzeren onderdelen (vooral de ankers) vertonen lichte roestvorming.
Afwerkingslaag	De boenwaslaag is ondertussen mat en dof geworden. Op de plaatsen onderaan dicht tegen de grond is het vernis verkleurd, afgebladerd of is een wit waas ontstaan. Op enkele plaatsen is het hout zwart verkleurd door contact met ijzer.

Sacristie

Oude restauratie-ingrepen

Verbouwingen en toegevoegde onderdelen

Het interieur van de sacristie vormt een complex geheel dat is samengesteld uit verschillende onderdelen uit verschillende perioden. De basis vormt de lambrisering en de ingebouwde kasten, maar daarnaast zijn er op verschillende momenten nog verdere verbouwingen en toevoegingen aan het interieur gebeurd. De ingebouwde kasten zijn op zich al samengesteld uit enkele delen. Daarom is het moeilijk om de 'oorspronkelijke context' van dit interieur te bepalen.

17^{de} eeuwse lambrisering en het kastfragment

Oorspronkelijke plaatsing

De lambrisering komt duidelijk uit een ander interieur en er werd zwaar aan verbouwd voor de plaatsing naar het huidige interieur. De wanden werden op meerdere plaatsen aangepast aan de afmetingen van de ruimte van de sacristie. Van de oorspronkelijke plaatsing van de wanden vinden we verschillende sporen terug.

- Boven de deur hebben sommige panelen een andere plaats in de constructie gekregen, en de lijsten een andere plaats op de panelen.
- Overal op de lambrisering zijn oude nagel- en schroefgaten te zien, sporen van een vroegere bevestiging. Op deze plaatsen werd het hout ook vaak beschadigd met een trek tang.
- Op één plaats, naast het linkerraam, vinden we ongebruikte pengaten waar de pen is doorgezaagd en de toognagels verwijderd.
- Tegen het plafond van de noordelijke muur is de aansluiting tussen de oude kroonlijst en de nieuwere kroonlijst duidelijk zichtbaar.
- Er zijn verschillende herstellingen van constructieve delen die uitgeschuurd waren tijdens de demontage en die naderhand weer in elkaar gelijmd werden. De lacunes

- op deze plaatsen zijn gevuld met een soort harde mastiek.
- Op enkele plaatsen zijn omtreklijnen van de verf van verloren ornamenten te vinden.
- De lambrisering is plaatselijk uitgezaagd ter hoogte van de waterkan in de vorm van de nis. Op deze plaats is ook het opgelijmde paneel verwijderd.

Latere aanpassingen van de lambrisering

Op enkele plaatsen op de lambrisering zijn redelijk ingrijpende en te betreuren aanpassing uitgevoerd.

- Achter de moderne kast tegen de westelijke muur is een grote deel van de lambrisering uitgezaagd. Het gat is 87cm hoog x 84cm breed en werd waarschijnlijk gemaakt voor het plaatsen van een kachel of verwarmingstoestel (dat ondertussen alweer verwijderd is).
- Naast de deur is recentelijk weer een groot gat in de lambrisering gezaagd van 2m 5cm hoog x 1m 8cm breed. Dit gat werd gemaakt voor het plaatsen van de nieuwe elektriciteitsinstallatie. Tijdens deze werkzaamheden werden nog verschillende andere gaten gemaakt om de kabels door te trekken.
- Op twee plaatsen op de wand tegen de westelijke muur werden de houten panelen vervangen door modern plaatmateriaal. De bovenkant van de platen is bedekt met een dunne laag eikenfineer en afgewerkt met een matte kleurstof.

Ingebouwde kasten

Oorspronkelijke plaatsing

De ingebouwde kasten werden waarschijnlijk op hetzelfde moment in de ruimte geplaatst, maar horen zeker niet allemaal bij elkaar. Op verschillende plaatsen vinden we afwijkingen tussen de onderdelen.

- De opbouw van de panelen op de kast tegen de noordelijke muur verschilt van alle andere kasten.
- De binnenkant van de kast tegen de noordelijke muur is groen geschilderd. Deze afwerking vinden we nergens anders
- Sommige profielen van de lijsten op de deuren verschillen tussen de verschillende kasten.
- De vormgeving van de panelen in de lage kast tegen de oostelijke muur is anders dan alle andere kasten.
- De manier van vergaren is niet overal dezelfde; soms met, soms zondertoognagels

De kasten: aanpassingen van latere datum

Op enkele plaatsen werden de ingebouwde kasten later nogmaals aangepast.

- Bij de linker kast onder het schrijfvak (oostelijke muur) werden de ingebouwde laden ooit verwijderd. In deze kast staan nu twee stoelen.
- In het rechter deel van dezelfde kast werden de oude laden uitgehaald en vervangen door een modern ladesysteem. Dit systeem is gemaakt uit plaatmateriaal.
- Binnen de langwerpige kast naast het raam (oostelijke muur) werd ooit een ladesysteem toegevoegd. Het ladesysteem is van naaldhout gemaakt. en te zien aan de verwerking van het hout, is dit systeem al enige tijd aanwezig. De planken en latten voor deze constructie zijn eenvoudig aan elkaar getimmerd.
- Bovenop alle kasten is een triplexplaat gevezen om de kasten te beschermen tegen stof en vuil.

Nepkast op de noordelijke muur

De langwerpige kast vlak onder het plafond tegen de noordelijke muur dient nergens toe; deze bestaat enkel uit een voorkant van een kast. De laden en de deur zijn dus louter versiering, er is geen ruimte achter deze 'façade'

Afwerkingslaag

Het meubilair werd in de loop van de tijd verschillende keren opnieuw geboend. De boenwas is op sommige plaatsen redelijk streperig en dik aangebracht.

Vloer

De plankenvloer is bedekt met vezelplaten met daarboven een laag linoleum.

Deuren van de noordelijke en zuidelijke sacristie

De deur naar de zuidelijke sacristie is aan de binnenkant helemaal bedekt met verschillende ijzeren platen. De platen werden met een grote hoeveelheid schroeven op

	de deur vastgemaakt. De oorspronkelijke sloten van de twee deuren werden ooit vervagen door moderne sloten
Stof en vuil	De bovenkant van de kasten is met een dunne laag stof bedekt.
Biologische aantasting	Hier een daar vinden we uitvlieggaten van houtborende insecten. In de buurt van de aangetaste zones ligt memel, wat een teken is dat de aantasting actief is. Binnen de kast onderaan het schrijfvak (oostelijke muur) is de aantasting in een ver gevorderd stadium. De aantasting wordt in dit geval voornamelijk veroorzaakt door de gewone klopper (Anobium punctatum). Aan de binnenkant van sommige kasten zijn sporen van oppervlakteschimmel aanwezig.
Stabiliteit	Er zijn nergens ernstige constructieve gebreken te vinden. We vinden wel verschillende wanden die plaatselijk los zijn, het ergst los is de wand ter hoogte van het gat in de lambrisering tegen de westelijke muur.
Openen-sluiten laden en deuren	De laden van de kleine kast links naast het schrijfvak gaan niet meer goed open en dicht. Dit komt omdat meerdere lopers van de laden los zijn gekomen of zijn verdwenen. Verschillende laden klemmen in de constructie. Ook de laden binnenin de hoge kast naast het raam (oostelijke muur) werken niet optimaal. De reden hiervoor is dat het hout van de laden is uitgezet waardoor de laden in de constructie klemmen. Meerdere kleine deuren op het 17^{de} eeuwse kastfragment boven het schrijfvak gaan niet meer goed open en dicht. De scharnieren van deze deuren zijn beschadigd of verdwenen. De grote deur in de zuidelijke sacristie sleept tegen de grond omdat het vloerniveau van de sacristie werd verhoogd met vezelplaten en een laag linoleum.
Losse onderdelen	Door uitdroging van de dierlijke lijm zijn op verschillende plaatsen snijwerk en andere houten onderdelen losgekomen, vooral dan op de lambrisering. Naast de vele latten en lijsten zijn ook twee van de opgelijmde panelen volledig los van de constructie.
Ontbrekende elementen	Op de lambrisering ontbreken er meer dan 10 stukken lijst, soms zijn het stukjes van slechts 6cm, soms zijn de stukken 60cm lang. In een kast in de noordelijke sacristie vinden we wel een verzamelplaats van losgekomen lijsten. Hier zullen er wellicht ook stukken liggen die van de lambrisering in de zuidelijke sacristie afkomstig zijn.
Barsten en spleten	Op enkele plaatsen zijn barsten en spleten ontstaan. Dit gebeurde vooral op de panelen en plaatselijk ook op de constructieve stijlen en regels. Bij meerdere panelen staan de lijmnaden open. De barsten en spleten zijn nu spanningsvrij en vormen geen verder gevaar. De harde vullingen in de spleten tussen de panelen van het schrijfbord zijn licht van kleur en optisch storend. Wellicht waren de vullingen oorspronkelijk donker gekleurd maar de retouche is ondertussen afgesleten waardoor de bleke vulling nu zichtbaar is.
Metaal	De ijzeren onderdelen vertonen lichte roestvorming. Dit vooral aan de slotplaten aan de binnenkant van de deuren van het 17^{de} eeuwse kastfragment en de scharnieren van de inkomdeuren. Verschillende sloten van de kasten werken niet meer goed en enkele scharnieren zijn kapot.
Afwerkingslaag	De boenwaslaag op alle houten onderdelen is ondertussen mat en dof geworden. Op de plaatsen dicht tegen de grond is het vernis verkleurd, afgebladderd of is een wit waas ontstaan. Het witte waas wordt veroorzaakt door een hechtingsprobleem tussen het vernis en het hout. Op veel plaatsen is een zwarte verkleuring in het hout ontstaan door contact met ijzer.
Plankenvloer	De toestand van de plankenvloer in de sacristie kon niet worden onderzocht Vermoedelijk is de linoleum verlijmd op de planken met pcb-verlijming, wat moeilijk te verwijderen is (asbesthoudend).

3.2.7. Schilderijen

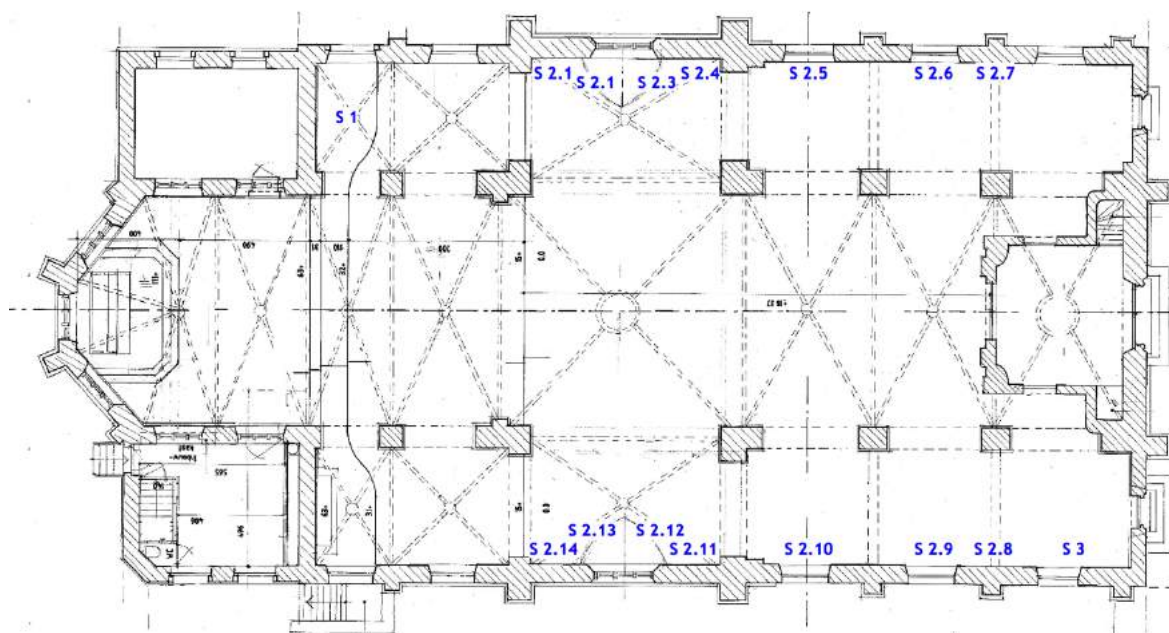
Het altaarschilderij en de kruisweg worden als cultuurgood⁷⁷ beschouwd.

S 1- Altaarschilderij, Prins Hugolin en de H. Antonius

S 2- De kruisweg, neogotische stijl

- S 2.1- Christus wordt ter dood veroordeeld
- S 2.2- Christus neemt het kruis op zijn schouders
- S 2.3- Christus valt onder het kruis
- S 2.4- Christus ontmoet zijn bedroefde moeder
- S 2.5- S. Van Syrene helpt Christus het kruis dragen
- S 2.6- Veronica komt Christus tegemoet
- S 2.7- Christus valt onder de rechterspoort
- S 2.8- Christus troost de wenende vrouwen
- S 2.9- Christus valt een derde maal
- S 2.10- Christus wordt van zijn kleren beroofd
- S 2.11- Christus wordt aan het kruis genageld
- S 2.12- Christus sterft aan het kruis
- S 2.13- De kruisafneming
- S 2.14- De graflegging

S 3- De zeven smarten van Maria



Afbeelding 107 | Plan situering schilderijen

⁷⁷ zie bijlage 3

Inventaris

Voorwerp	Altaarschilderij, Prins Hugolin en de H. Antonius
Kunstenaar	A. Van Den Eijcken
Uitvoeringsdatum	1866
Materiaal / techniek	Olieverf op doek h. 205 cm x breedte 152 cm
Afmetingen	Verwerkt in het zuidelijk zijaltaar
Plaats	De bekering van Prins Hugolin en de Heilige Antonius van Padua.
Iconografie	St. Antonius van Padua is de beschermheilige van reizigers, bakkers, pottenbakkers, geliefden, paarden en ezels. Hij wordt ingeroepen tegen onvruchtbaarheid, koorts, pest en vooral het terugvinden van verloren voorwerpen.



Voorwerp	De kruisweg, neogotische stijl
Kunstenaar	Robert De Pauw
Uitvoeringsdatum	1888, 1889, 1890
Materiaal / techniek	Olieverf op doek, Lijsten in hout, De doeken : h. 100 x 80 cm
Afmetingen	Met lijst : 148 (met kruis 180,2) x 105 cm
Plaats	Staties 1 t.e.m. 7 : zuidelijke zijbeuk Staties 8 t.e.m. 14 : noordelijke zijbeuk

Iconografie



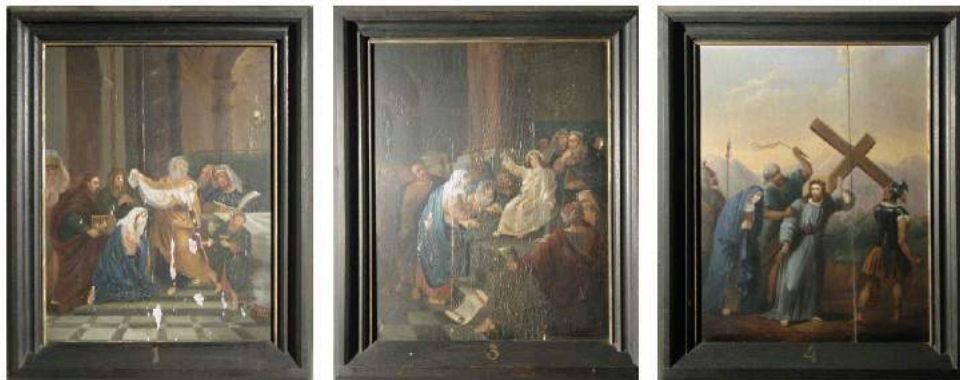
1. Christus wordt ter dood veroordeeld
2. Christus neemt het kruis op zijn schouders
3. Christus valt onder het kruis
4. Christus ontmoet zijn bedroefde moeder
5. S. Van Syrene helpt Christus het kruis dragen
6. Veronica komt Christus tegemoet
7. Christus valt onder de rechterspoort



8. Christus troost de wenende vrouwen
9. Christus valt een derde maal
10. Christus wordt van zijn kleren beroofd
11. Christus wordt aan het kruis genageld
12. Christus sterft aan het kruis
13. De kruisafneming
14. De graflegging

Voorwerp	De zeven smarten van Maria 7 schilderijen waarvan er 1 ontbreekt
Kunstenaar	Niet gekend
Uitvoeringsdatum	20 ^{ste} eeuw (?)
Materiaal / techniek	Olieverf op paneel
Afmetingen	Panelen : h. 50,3 cm x br. 39 cm Met lijst : 60,5 x 49 cm
Plaats	Noordelijke muur noordelijke zijbeuk, achteraan

Iconografie



1. De ontmoeting met Simeon in de tempel
2. Vlucht naar Egypte (gestolen)
3. De 12-jarige Jezus achtergebleven in de tempel
4. De ontmoeting van Maria met Jezus die het kruis draagt



5. Jezus sterft aan het kruis
6. De kruisafname
7. De graflegging

DiagnoseAltaarschilderij, Prins Hugolin en de H. Antonius

Schadebeeld	De drager- het spieraam
Houtborende insecten / schimmelaantasting	Via de camera-inspectie kon niet echt worden vastgesteld of het spieraam al dan niet door insecten werd aangetast. Indien er aantasting is, dan is deze wellicht niet ernstig. De rugzijde van het schilderij is wel heel erg vuil, en op de foto's zijn er witte puntjes oppervlakteschimmel te zien.
Barsten en kapjes en andere schade	Het spieraam vertoont op het eerste zicht geen barsten of breuken, het lijkt niet vervormd en lijkt nog voldoende stevig.

Spieën	We vermoeden dat er wel enkele spieën ontbreken
Het linnen	De drager- het doek Het doek van dit schilderij is nog soepel en lijkt algemeen nog in goede staat. Er zijn geen gaten of scheuren. Het schilderij werd nooit bedoekt en er zijn geen stoplappen aanwezig <i>De spankanten</i> De spankanten werden lang gelaten en zijn naar de achterzijde omgevouwen.
Spanning van het doek / vervormingen	Het schilderij is niet meer goed opgespannen. Vooral vanuit de hoeken bovenaan zijn hierdoor vervormingen ontstaan
Vervuiling en schimmelaantasting	Op de rugzijde van het doek (en dan vooral achter het spieraam) heeft zich veel stof en vuil verzameld, waardoor er onderaan enkele drukkobbels zijn ontstaan. Er is mogelijk ook oppervlakteschimmel zoals op het spieraam.
Ouderdoms-craquelé	De picturale laag Het schilderij vertoont ouderdomsbarsten. Dergelijke barsten ontstaan in de droge (doorgeoxideerde en gepolymeriseerde) onelastisch geworden kleurlaag als gevolg van externe mechanische invloeden. De barsten van een ouderdomscraquelé zijn heel fijne barsten in de schilderlaag die door alle lagen tot op de drager doordringen. We onderscheiden ook spanningsbarsten (dwars op de hoeken) en enkele barsten ontstaan door plaatselijke stoten of wrijving.
Vroegtijdige barsten	Op dit schilderij komen er vooral heel veel vroegtijdige barsten voor. Vroegtijdige barsten, of 'krimpscheuren', ontstaan tijdens het drogen van de verflaag (wanneer deze nog elastisch is) door chemische processen en/of fysische inwerking. De scheuren kunnen in de gehele verflaag voorkomen, maar nooit tot in de grondering doordringen. Bijna overal op het schilderij komen dergelijke krimpscheuren voor, behalve in de vleeskleuren en de witten. Bij sommige kleuren is de verf zo uiteen getrokken dat er nog slechts 'eilandjes' verf zijn overgebleven
Afschilfering en lacunes	De hechting van de schilderlaag is over het algemeen redelijk goed; er is niet echt afschilfering en er zijn geen lacunes (de ernstige krimpscheuren niet meegerekend). Slijtage Verspreid op het schilderij is er wel wat lichte slijtage van het verfoppervlak.
Retouches en overschilderingen	Omdat het schilderij enorm veel (heel erge) krimpscheuren vertoont, werd het in het verleden reeds ruim geretoucheerd. Omdat in sommige partijen slechts 'eilandjes' oorspronkelijke verf meer overbleven, werden hele kleurpartijen volledig overschilderd, zoals: - de groen en gele kledij van de man achter de koning, - de donkerbruine pij van Antonius, - de rode kledij van de kale man achter de koning, - de mantel van de koning, - alle bruine lijnen van de vloer... De retouches en overschilderingen werden allemaal in olieverf uitgevoerd. Omdat de olieverf in de loop van de tijd door oxidatie is nagedonkerd, ogen de retouches en overschilderingen nu als vlekken, die bij scheerlicht extra opvallen omdat ze ook veel matter zijn dan de schildering Retouches/overschilderingen komen ook nog voor in: - het gezicht van Antonius, - de blauwe figuur met de rode tulband, - het gordijn rechts, - de verticale lijnen van de zuilen... De overschildering in de gezichten van de twee figuren uiterst links op het schilderij getuigt van heel lage kwaliteit.
Het vernis	Het vernis is vergeeld door veroudering van het natuurlijke hars. Het schilderijoppervlak is vuil en stoffig; wat zich uit zich in de vorm van een gelijkmatige grauwe laag op het vernis

De lijst	De lijst zelf wordt hier niet meer besproken; het schadebeeld en behandelingsvoorstel worden besproken bij het deel over het zijaltaar.
Wijze van inlijsten	De krom geslagen nagels waarmee het schilderij is ingelijst vertonen roestvorming. Deze manier van inlijsten is niet ideaal omdat ze schade veroorzaakt aan het doek en het spieraam.
Bevestiging in het altaar	De manier van bevestigen in het altaar is voldoende stevig.

De kruisweg, neogotische stijl

Omdat veel van de schade gelijk is voor alle veertien schilderijen, worden alle schilderijen samen besproken. Specifieke schade aan bepaalde schilderijen wordt extra vermeld, telkens verwijzend naar het nummer van het betreffende schilderij.

Schadebeeld	De drager- het spieraam
Houtborende insecten / schimmelaantasting	Op enkele plaatsen zijn uitvliegopeningen van houtborende insecten te zien. De aantasting lijkt echter niet meer actief (statie 8). De spieramen zijn (vooral aan de achterzijde) behoorlijk vuil en hier en daar is wat oppervlakteschimmel te zien.
Barsten en kapjes en andere schade	De spieramen vertonen geen barsten of breuken, ze zijn niet vervormd en nog voldoende stevig. Aan de achterzijde zijn de spieramen wel licht beschadigd door de krom geslagen nagels van het inlijsten.
Spieën	Bij de meeste staties ontbreken er wel enkele spieën (2 à 3) – bij staties 9 en 14 ontbreken er meerdere (5 à 6 stuks).
Het linnen	De drager- het doek Het doek van de schilderijen is nog soepel. Enkel ter hoogte van de klompnagels, waarmee de doeken zijn opgespannen, is het linnen door oxidatie aangetast.
De spankanten	De spankanten werden doorgaans lang gelaten en zijn naar de achterzijde omgevouwen. Af en toe is er wel een spankant die toch redelijk kort werd afgesneden (te kort om het doek na losmaken terug op te spannen), zoals onderaan bij statie 2.
Spanning van het doek / vervormingen	Bij de helft van de schilderijen is het doek nog redelijk goed opgespannen, maar zijn er geen noemenswaardige vervormingen (behalve de drukkobbels onderaan de bij elk schilderij voorkomen). De spanning bij deze doeken zou kunnen verbeterd worden door uitspieën. Het gaat om staties 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 9. Bij de andere helft van de schilderijen is de spanning niet meer goed en zijn er vervormingen ontstaan in de hoeken. Deze vervormingen zijn niet door enkel uitspieën te verhelpen en de doeken dienen dan ook volledig losgemaakt te worden. Het gaat om staties 1, 8, 10, 11, 12, 13 en 14.
Vervuiling	Op de rugzijde van het doek (en dan vooral achter het spieraam) heeft zich bij alle schilderijen veel stof en vuil verzameld, waardoor er onderaan bij alle schilderijen ernstige drukkobbels zijn ontstaan. Om deze reden zou het toch beter zijn om alle doeken los te maken – ook de doeken waarbij de spanning nog redelijk is – zodat het vuil goed kan verwijderd worden en de drukkobbels terug vlak kunnen worden gemaakt.
Scheuren en gaten	Bij één schilderij (statie 6) is de spanning door het vuil, dat tussen het spieraam en het doek geklemd zit, zo groot geworden dat het doek is gaan scheuren. Over een lengte van 28 cm is er onderaan een lange horizontale scheur, waarbij het doek ook is uitgerafeld en er ook gaten in het doek zijn ontstaan. Ook bij statie 14 zijn er onderaan scheuren ontstaan. Bij statie 9 is één klein scheurtje (± 1 cm) naast de hand van de dame in het groen.
Biologische aantasting	Door het stof en het vuil dat zich op de rugzijde van de doeken heeft verzameld is er ook wat schimmelaantasting ontstaan; op verschillende schilderijen is oppervlakteschimmel (witte pluïjes) te zien.

	Picturale laag Ouderdoms-craquelé De schilderijen vertonen tal van ouderdomsbarsten. Dergelijke barsten ontstaan pas in de droge (doorgeoxideerde en gepolymeriseerde) onelastisch geworden kleurlaag als gevolg van externe mechanische invloeden. De barsten van een ouderdomscraquelé zijn heel fijne barsten in de schilderlaag die door alle lagen tot op de drager doordringen. We onderscheiden spanningsbarsten en barsten ontstaan door plaatselijke stoten of wrijving.
	Vroegtijdige barsten Er komen bij geen vroegtijdige barsten, of 'krimscheuren', voor op deze schilderijen.
Afschilfering en lacunes	De hechting van de schilderlaag is over het algemeen redelijk goed; bij de meeste schilderijen is er is geen afschilfering. Ter hoogte van de drukkobbels aan de rand onderaan de schilderijen laat de verflaag wel los met hier en daar lacunes tot gevolg. De grootste lacunes komen voor op statie 6 (aan de rand onderaan). Bij statie 14 zijn er eveneens enkele lacunes aan de rand onderaan, maar er is ook afschilfering in het rode kleed van de man links op het schilderij (craquelé met verschollen waarvan de randen loskomen). Bij statie 5 is er plaatselijk wat afschilfering in het kruis.
Slijtage	Bij statie 5 en 9 is het goud op de achtergrond plaatselijk afgesleten, waardoor oranjebruine 'vlekken' zijn ontstaan (= de kleur van de ondergrond). Slijtage van het presbrokaat werd enkel duidelijk vastgesteld bij deze staties, maar de algemeen toegepaste overschildering van het goud bij alle staties, doet vermoeden dat deze slijtage wel bij alle werken zal voorkomen. De schilderijen vertonen over het algemeen ook wat slijtage van de verf. Bij enkele schilderijen doen de zwarte retouches/overschilderingen vermoeden dat er ook plaatselijk erge slijtage is, zoals bij statie 11, waar de gezichten van de figuren in de achtergrond volledig overschilderd zijn.
Retouches en overschilderingen	De retouches werden allemaal in olieverf uitgevoerd, ze werden doorgaans ruim over de randen van de lacunes aangebracht en zijn dus vaak eerder 'overschilderingen'. Omdat de olieverf in de loop van de tijd door oxidatie is nagedonkerd, ogen de retouches en overschilderingen nu als vlekken, die bij scheerlicht extra opvallen omdat ze ook veel matter zijn dan de schildering. Bij de eerste zes staties is het aantal retouches eerder beperkt. De retouches bij deze schilderijen zijn klein en komen vooral voor in de witte kledij van Christus, en hier en daar in het rood en in de zwarte lijntjes van de aureolen. Bij statie 7, 8, 9, 10 en 14 zijn er retouches in alle kleuren te zien, wel eerder om slijtage weg te stoppen dan om echte lacunes te integreren. De grootte van de retouches blijft nog beperkt. Bij staties 11, 12 en 13 zijn er heel wat meer retouches, bovendien beslaan de retouches ook grotere stukken en spreken we hier beter van overschilderingen. Statie 11: de retouches/overschilderingen komen vooral voor op de Christusfiguur, ook de handen en gezichten van de figuren in de achtergrond zijn zwaar geretoucheerd. Bij de soldaat rechts is het kleed grotendeels overschilderd. Statie 12: grote retouches in de lendendoek en het aureool van Christus, en in het gezicht en de mantel van Johannes. Statie 13: grote retouches in de armen en benen van Christus, overal verspreid wat kleinere retouches. Bij alle schilderijen werd de gouden achtergrond volledig overschilderd met goudverf. Het bronspoeder in de goudverf is gaan oxideren waardoor de overschilderingen donker(groen)bruin zijn geworden. Bij staties 3 en 4 werd de laag dunner aangebracht waardoor deze minder opvalt. De juiste samenstelling van deze goudverf is niet gekend; uit reinigingstesten blijkt wel dat de verf heel moeilijk oplosbaar is en dat oplosmiddelenmengsels die de goudverf oplossen, gevaarlijk zijn voor de onderliggende mixtionvergulding.
Het vernis	Het vernis is bij alle schilderijen vergeeld door veroudering van het natuurlijke hars. Het schilderijoppervlak is vuil en stoffig; wat zich uit zich in de vorm van een gelijkmatige grauwe laag op het vernis. Hier en daar zijn er zwarte vlekjes van insectenuitwerpselen. Bij statie 8 (de statie waarbij kaarsen staan) is het oppervlak bedekt met een roetsluis en

zijn er ook enkele spatten kaarsvet op het schilderijoppervlak.

Bij enkele schilderijen is het vernis ook plaatselijk 'blind' geslagen (ondoorschijnend geworden) of is het aangetast door schimmels (witte en/of bruine puntjes): statie 10, 11, 12, 13 en 14.

Houten constructie	De Lijsten De lijsten zijn over het algemeen nog in uitstekende staat wat het hout betreft. De constructie zit nog stevig in elkaar, en er zijn geen barsten of breuken. Houtwormaantasting komt maar heel lokaal voor op plaatsen waar wat spinthout werd gebruikt: staties 4, 9, 10. Deze aantasting is niet ernstig en er is nog geen grote schade, maar de aantasting is mogelijk wel nog actief. Bij verschillende staties zijn de verbindingen van de armen van de kruisen losgekomen: staties 2, 7, 8, 9, 11 en 14. Onderaan het kruis van statie 2 zijn er ook 2 breuken en is er een hoekje weg (+ een oude restauratie met nageltjes) De lijsten zijn heel erg stoffig en vuil, en op de rugzijde zijn er bij de meeste staties witte pluizige plekkjes oppervlakteschimmel te zien.
De polychromie	De polychromie op de lijsten is doorgaans in goede staat. Hier en daar zijn wel wat krasjes of kapjes door accidentele stoten. Bij statie 8 zijn er in de brede gouden boord onderaan, verschillende grote opstuwingen en afschilfering met lacunes tot op het hout. Deze schade wordt vermoedelijk veroorzaakt door de warmte die de kaarsen afgeven die vlak voor dit schilderij staan. Ook bij statie 13 is deze boord wat beschadigd en zijn er enkele zwarte vlekken door slijtage van het goud. Bij verschillende staties zitten er kleine witte verfspatten op het kruis en op de weggestoken pen - en niet op de lijst ernaast. Het gaat om staties: 2, 5, 9 en 11.
Wijze van inlijsten	De krom geslagen nagels waarmee de schilderijen zijn ingelijst vertonen roestvorming – hier en daar ontbreken ook nagels. Statie 6 zit niet meer vast in de lijst.
Ophangstelsel	Links en rechts bovenaan in de lijsten zitten oogvijzen die over haken in de muur hangen. Dit ophangstelsel lijkt nog voldoende stevig. Wel zijn de schilderijen trechtervormig opgehangen, waardoor veel stof achter de schilderijen blijft hangen. Verschillende staties hangen ook wat scheef op tegen de muur.

De zeven smarten van Maria

Omdat veel van de schade gelijk is voor alle zes schilderijen, worden alle schilderijen samen besproken. Specifieke schade aan bepaalde schilderijen wordt extra vermeld, telkens verwijzend naar het nummer van het betreffende schilderij.

Schadebeeld	De houten drager
Houtborende insecten en schimmelaantasting	Er werd bij geen enkel paneeltje houtwormaantasting vastgesteld. De rugzijde van de paneeltjes is wel behoorlijk vuil en hier en daar is wat oppervlakteschimmel te zien.
Openstaande lijmnaden	Bij paneeltje 4 is één van de lijmnaden tussen de plankjes losgekomen. Men heeft deze schade al eens willen herstellen door tegen de rugzijde van het werkje een triplexplaat te nagelen. De lijmnaad staat nog steeds open.
Kromtrekken van het hout	Bij schilderij 3 zijn de drie afzonderlijke plankjes een beetje bol komen te staan – de verlijming tussen de plankjes is echter nog goed. Bij de andere werkjes is niet echt vervorming te zien.
Ouderdoms-craquelé	De picturale laag De schilderijen vertonen tal van ouderdomsbarsten. Dergelijke barsten ontstaan pas in de droge (doorgeoxideerde en gepolymeriseerde) onelastisch geworden kleurlaag als gevolg van externe mechanische invloeden. De barsten van een ouderdomscraquelé zijn heel fijne barsten in de schilderlaag die door alle lagen tot op de drager doordringen. De meeste

barsten volgen de verticale nerfrichting van het hout.

Vroegtijdige barsten Op verschillende schilderijtjes zijn vroegtijdige barsten, of 'krimpscheuren' te zien. Deze vorm van barsten ontstaat tijdens het drogen van de verflaag (wanneer deze nog elastisch is) door chemische processen en/of fysische inwerking. De scheuren kunnen in de gehele verflaag voorkomen, maar nooit tot in de grondlaag doordringen. Het ontstaan van kripscheuren hangt dan ook voornamelijk af van de soort en korrelgrootte van het pigment, de soort drogende olie, de grondlaag en de schildertechniek.

Opstuwingen, afschilfering en lacunes Op alle paneeltjes zijn er opstuwingen te zien, doorgaans volgens de nerfrichting van het hout. De hoeveelheid opstuwingen, met afschilfering en lacunes tot gevolg, verschilt sterk van paneel tot paneel.

De ergste schade komt voor op paneel 1 en paneel 3. Bij deze schilderijen zijn er heel veel opstuwingen, en zijn er heel veel oude lacunes (die werden geretoucheerd). Bij paneel 3 zijn er bovendien nog verschillende (grote) lacunes bijgekomen, waar de preparatielaag of de houten drager te zien is.

Op paneel 5 en 6 komen over het volledige verfoppervlak veel kleine opstuwingen voor, maar de verf ligt er minder gevaarlijk los dan bij de hierboven genoemde paneeltjes. Plaatselijke opstuwingen komen voor op de paneeltjes 4 (vooral in het kleed van Maria) en 7 (vooral in de benen van Christus). Op deze werkjes zijn er hier en daar wat kleine oude (geretoucheerde) lacunes.

Schade ter hoogte van de lijmnaden Bij de meeste paneeltjes is er wel een lijmnaad die zichtbaar is geworden omdat de verf er plaatselijk afschilfert (zonder dat de lijmnaad daarom los is gekomen). Bij paneeltjes 1 en 3 is er afschilfering aan één lijmnaad. Bij paneeltjes 5, 6 en 7 is de afschilfering slechts gedeeltelijk over één lijmnaad. Bij paneeltje 4 is er uiteraard ook schade aan de verf ter hoogte van de openstaande lijmnaad.

Retouches en overschilderingen De vele lacunes op de werkjes werden in het verleden meermaals geretoucheerd. De retouches werden aangebracht zonder de lacunes eerst op te vullen, waardoor een duidelijk niveauverschil zichtbaar is en de geretoucheerde zones gemakkelijk herkenbaar zijn.

Bij U.V.-licht zien we dat een deel van de retouches onder het huidige vernis liggen, en een deel pas later werd aangebracht. Deze laatste retouches vallen bij scheerlicht extra op omdat ze ook veel matter zijn dan de schildering.

De retouches werden doorgaans ruim over de randen van de lacunes aangebracht en zijn dus vaak eerder 'overschilderingen'.

Overzicht van de retouches:

- paneel 1: Verschillende retouches, op en onder het vernis.
- paneel 3: Verschillende retouches, vooral op het centrale plankje. Overschildering van de donkere vloertegels en van het kleed van de man rechtsvooraan.
- paneel 4: Enkele kleine oude retouches (onder het vernis) en retouches langs de lijmnaad.
- paneel 5: Enkele kleine retouches op en onder het vernis.
- paneel 6: Verschillende retouches en overschilderingen onder het vernis (vooral in de lucht en de grond).
- paneel 7: Enkele kleine retouches onder het vernis.

Het vernis Het vernis is bij alle schilderijen vergeeld door veroudering van het natuurlijke hars. Het schilderijoppervlak is vuil en stoffig; wat zich uit in de vorm van een gelijkmatige grauwe laag op het vernis. Bij schilderij 6 lijkt het vernis ook aangetast door schimmel.

De houten constructie De lijsten
De lijsten zijn over het algemeen nog in uitstekende staat; de constructie zit nog stevig in elkaar. Bij paneel 4 en 7 zien we aan de achterzijde wel een versteviging van enkele hoeken met opgevozen metalen plaatjes.

Barsten en breuken Er zijn geen barsten of breuken, behalve bij paneel 6 waar een klein stukje van de hoek

rechtsboven is afgebroken, en paneel 7 waarbij in de bolle lijst bovenaan ook een lacune is.

Biologische aantasting	Er werd geen houtwormaantasting vastgesteld. De lijsten zijn heel erg stoffig en vuil, en op de rugzijde zijn er hier en daar witte pluizige plekkjes oppervlakteschimmel te zien.
De beschildering	De zwarte beschildering op de lijsten is doorgaans in goede staat. Hier en daar zijn wel wat krasjes of kapjes door accidentele stoten, of is de verf wat afgesleten. Het verfloppervlak is stoffig en vuil
Wijze van inlijsten	De krom geslagen nagels waarmee de schilderijen zijn ingelijst vertonen roestvorming – hier en daar ontbreken er nagels.
Ophangstelsysteem	Het ophangstelsysteem is niet ideaal; de schilderijen zijn trechtervormig opgehangen, waardoor veel stof op de rugzijde blijft hangen. De werken hangen niet mooi op één lijn.

3.3. Technische installaties

Beveiliging	Zowel de mechanische als elektronische beveiliging werd in 2016 geplaatst via stockaanbesteding.
Bliksemafleiding	De installatie is verouderd en werd in 2016 vernieuwd via stockaanbesteding.
Torenuurwerk	Het torenuurwerk bestaat uit 4 verlichte massieve wijzerplaten ø 1m50. De torenwijzers worden aangedreven door een centraal motordrijfwerk, dat via transmissieassen en koppelingen verbonden is met 4 wijzerverdeelwerken. De verlichting bestaat uit laagspanningslampjes boven elk cijferteken en een rij op de wijzers.
Verwarming	De verwarmingsinstallatie bestaat uit een warmelucht (WL) installatie met een WL-groep Beltherm voorzien van een aangepaste aangeblazen gasbrander Riello type RS 28. - Het pulsierooster in het koor is verbonden met de WL-groep via een ondergronds kanaal. - Het terugname rooster (links vooraan in de kerk) was verbonden met de WL-groep via een ondergronds kanaal. Dit kanaal werd weggebroken en de muurdoorgangen werden dicht gemetst bij de aanleg van het paviljoen, zodat de installatie diende stilgelegd. Dit werd voorlopig opgelost zodat de verwarming kon worden heropgestart. De stookkelder onder de hulpsacristie is niet conform de wet op de stookplaatsen : er is geen beneden- en bovenverluchting aanwezig, en is niet gecompartmenteerd. Gezien de aanwezigheid van ondergrondse crypten, kan geen nieuw ondergronds retourkanaal worden gemaakt.
Elektriciteit	Voor de plaatsing van het elektrisch bord werd een deel van de lambrisering in de sacristie weggebroken. De installatie is verouderd.
Verlichting	De installatie is verouderd. De spots die de glas-in-loodramen verlichten zijn schadelijk voor de glasschildering door de warmteontwikkeling.
Geluidsinstallatie	De installatie is verouderd.
Orgel doksaal	Het orgel is in bespeelbare toestand en wordt jaarlijks gestemd & onderhouden.
Afzuiginstallatie	Omdat er veel devotiekaarsen worden gebrand is de installatie van een performante afzuiginstallatie noodzakelijk.

4- Beschrijving van de erfgoedwaarden

Archeologische waarde

Uit archeologisch onderzoek blijkt dat de historische stad over het algemeen een vrij goed bewaard en zeer gevarieerd bodemarchief bevat, dat het resultaat is van een continue bewoningsgeschiedenis. De vroegste sporen van de huidige kerk dateren uit de 14^{de} en 15^{de} eeuw, periode waarin het romaanse gebouw werd omgevormd tot een gotische kerk in de vorm van een Latijns kruis.

Het archeologisch onderzoek uitgevoerd ter voorbereiding op de bouw van het ontvangstpaviljoen leverde enkele opmerkelijke vondsten op. Onder meer de muur rondom het kerkhof is er aangetroffen. Tussen de muur en de kerk bevinden zich talrijke graven bestaande uit kisten die de stoffelijke resten bevatten.

Bij de opgraving kwamen ook enkele nieuwe gegevens naar boven over de bouwhistorische geschiedenis van de O.-L.-V. Hemelvaartkerk. Er werd onder meer de fundering bloot gelegd van een voormalige toegang tot het noordelijke deel van het transept. De overige bakstenen en natuurstenen massieven vertegenwoordigen de verschillende fases in de funderingen van de kerk, vermoedelijk onder andere de verbouwingen gedurende de 18de eeuw. Hierbij werd een deel van de begraafplaats overbouwd.

Architecturale en artistieke waarde

De kerk heeft in de loop van zijn geschiedenis verschillende ingrijpende veranderingen ondergaan, en is in de 18^{de} en 19^{de} eeuw geëvolueerd naar een gotisch geheel. Glas-in-loodramen, afwerkingslagen, preekstoel, biechtstoelen, houten en gipsen beelden vormden een gesamt kunstwerk.

De eerste neogotische schildering werd in 1878 uitgevoerd door het atelier Bressers-Blanchaert uit Gent. Deze werd later (deels) overschilderd, met herneming van de neogotische motieven. De kerk werd nadien nog herschilderd naar een ontwerp van Theo Goethals, en tenslotte in de jaren '70 in een gebroken wit. Materiaaltechnisch onderzoek heeft uitgewezen dat de neogotische afwerkingslaag van 1878 zich nog tussen het lagenpakket bevindt en in goede staat is.

De glas-in-loodramen van het koor zijn van de hand van Jean-Baptist Bethune en Arthur Verhaegen, Leopold Blanchaert ontwierp het stenen hoogaltaar en het koorgestoelte.

Historische en cultuurhistorische waarde

Zottegem is een Egmontstad, met in de kerk de laatste rustplaats van Lamoraal van Egmont. Hij liet rond 1563 een grafkelder bouwen in de kerk, dat tijdens werken aan het hoofdaltaar in 1804 werd herontdekt. In 1857 werd de Egmontcrypte ingericht, toegankelijk vanop de Markt. Momenteel wordt er door de stad voor de toeristische ontsluiting een bezoekerspaviljoen gebouwd.

Volkskundige waarde

In de kerk bevindt zich in de noordelijke zijbeuk opgesteld in een schrijn het druk bezochte en vereerde beeldje van O.L.V. Van Deinsbeke, uit de serie beeldjes van Onze-Lieve-Vrouw van Affligem.

De dekenale kerk is dagelijks geopend en voor iedereen toegankelijk. In het kerkenbeleidsplan is opgenomen dat ernaar zal worden gestreefd het gebouw zowel in religieuze, cultuurhistorische als toeristische zin te ontsluiten.

5- Visie op beheer

In het kerkenbeleidsplan is de visie geformuleerd dat de dekenale kerk minstens tot 2020 uitsluitend zal worden gebruikt voor de eredienst, met een beperkte vorm van 'valorisatie' of occasioneel medegebruik zoals vandaag ook reeds gebeurt. Tot 2020 zijn er in het dekenaat Zottegem geen kerken die in aanmerking komen voor herbestemming. Er wordt naar gestreefd de O.L.V.-Hemelvaartkerk, samen met 4 ander kerken, dagelijks open te houden en zowel in religieuze als cultuurhistorische en toeristische zin te ontsluiten.

5.1- Doelstellingen

Hoofddoelstellingen

Hoofddoelstelling is het herstel van de erfgoedwaarden van zowel exterieur als interieur.

Dit omvat voor het exterieur ondermeer het herstellen van daken en regenwaterafvoer, het verbeteren van de toegankelijkheid door het plaatsen van ladder- en klimhaken, de restauratie van de beiaardtoren, de restauratie en aanpassing van de beiaard en het verbeteren van het speelcomfort voor de beiaardier, de restauratie van de glas-in-loodramen.

Voor het interieur is het voorstel om het koor in neogotiek uit te werken, en om de rest van de kerk op een sobere manier een algemeen neogotisch beeld te geven waarbij de architecturale elementen worden benadrukt. Altaar en zijaltaren, houten en gipsen beelden, orgel, biechtstoelen, preekstoel, inkomportaal en houtwerk sacristie worden hersteld en behandeld. Schilderijen worden gerestaureerd.

De verwarmingsinstallatie wordt gemoderniseerd en aangepast conform de geldende normen, elektrische installatie en verlichting zijn aan te passen.

Nevendoelstellingen

Ter verbetering van het comfort van bezoekers wordt het sanitair in de hulpsacristie gemoderniseerd.

De opbergruimte in sacristie en hulpsacristie worden aangepast voor een optimale bewaring van liturgische objecten en textiel.

Het orgel op het doksaal wordt gebruikt door de stedelijke academie voor zang en dans voor de lessen orgel, het wordt jaarlijks onderhouden en gestemd, en hersteld indien nodig.

5.2- Voorgestelde restauratieopties

Exterieur

Restauratie Toren & beiaard

Restauratie toren

- De toren wordt vanaf de luidklokkenkamer gedemonteerd en volledig heropgebouwd in kwalitatief hout, zijnde Europese eik. De afdekking in koper wordt vernieuwd, met een performante detaillering ter plaatse van de aansluitingen met houten kolommen en metalen profielen.
- Smeedijzeren balustrades en topbekroning worden gerestaureerd.
- Voor een vlotte toegankelijkheid dient de bereikbaarheid van de luiken en ladderhaken geoptimaliseerd.
- De klavierkamer wordt geïsoleerd voor een betere speelcomfort.

Restauratie beiaard

- Als algemeen principe wordt gesteld dat zoveel mogelijk bestaande klokken opnieuw in de beiaardsamenstelling worden opgenomen, waarbij tolerant wordt omgesprongen met eventueel afwijkend klinkende klokken. Enkele voor de beoogde stemming zeer afwijkende klokken van Petit & Fritsen uit 1963 komen in aanmerking voor hergieting tot nieuwe klokken ;
- Een uitbreiding van de beiaard met een 2-tal klokken zoals voorgesteld in het dossier Reynders behoort tot de opties. Er dient echter onderzocht of er voldoende ruimte beschikbaar is en of dit niet ten koste gaat van de erfgoedwaarden van klokken en beiaard ;
- Een conserverende restauratie wordt beoogd : klokken worden enkel aan de binnenzijde geglasparelstraald voor een minimale beschadiging van de klokwand. Er zal geen anticorrosieve oppervlaktebehandeling met schadelijke invloed op de patinavorming van het brons worden toegepast, deze veroorzaakt een permanent afschilferingsproces met als gevolg een wijziging van de klankstructuur van de klok ;
- Het geluid van de luidklokken dient conceptueel aan de sluiten bij het 18^{de} eeuwse klankconcept van de beiaard. Er wordt geopteerd voor geluid met vliegende klepels en eikenhouten rechte luidassen. De constructie van de luidwielen wordt aan dit concept aangepast. Nieuwe klepels worden voorzien in smeedijzer.

Restauratie exterieur (muren & daken) en glas-in-lood

Restauratie daken & regenwaterafvoeren

- De leien worden vervangen door natuurleien van hetzelfde formaat, de nokpannen worden indien mogelijk gerecupereerd. Aangetast timmerhout wordt behandeld of vernieuwd.
- Dakkapellen, dakramen en luiken worden hersteld of indien nodig vernieuwd.
- Schoorsteenpijp in asbest te vervangen door een schouw in inox.
- Regenwaterafvoeren en gootbekleding worden vernieuwd.
- Voor een optimale bereikbaarheid worden genormeerde ladderhaken geplaatst.

Restauratie muren & buitenschrijnwerk

- Conserverende benadering van het voegwerk : plaatselijk te herstellen.
- Losgekomen cementeringen (bovendaks) zijn te vervangen door lood.
- Zeer aangetaste stenen zijn te vernieuwen indien cruciaal voor een goede afwatering (dekstenen, waterlijsten)
- Alle buitenschrijnwerk & metaalwerk is te behandelen.

Restauratie glas-in-lood

Koor

- Er wordt een voorzetbeglazing geplaatst ter bescherming van het glas (beginnende corrosie) en brandschildering (vervaging van de figuren). Niet verwaarloosbaar voordeel van de plaatsing van voorzetglas is dat een licht conserverende behandeling van de ramen volstaat, een verregaande herlodging voor het garanderen van de waterdichtheid is niet nodig, het oude lood kan maximaal bewaard.
- Op enkele plaatsen werden in het verleden nieuwe invullingen geschilderd. Een aantal integreren volkomen, anderen duidelijk minder. De afweging dient gemaakt welke herstellingen worden bewaard, en welke herdaan.
- Door de aangebouwde sacristieën liggen de twee onderste registers van ramen 1N en 1Z onder het dakniveau, wat een storende visuele werking heeft op de glas-in-loodramen. Er zijn bouwkundig weinig alternatieven voor deze constructie maar er wordt gekeken naar een verbetering van de situatie.

Zijbeuken

- De staat van de beschildering van de ramen is, evenals de algemene staat van de panelen (lood, glas, draagstructuur, etc), goed. Dit zou een argument kunnen zijn om toch te pleiten voor het plaatsen van voorzetglas. Op die manier worden deze waardevolle ramen, die in zo gave staat bewaard zijn, het best geconserveerd naar de toekomst toe.
- Voorstel is om het voorzetglas te plaatsen aan de buitenzijde zonder de panelen te demonteren. De verschillende opties moeten worden verlopen, maar misschien kan er alsnog wel met binnenventilatie worden gewerkt, zodat de vervuiling minimaal wordt gehouden.

Interieur

Schilderwerken

- Het schilderwerk is zwaar vervuild, een combinatie van ouderdom, de (vervuilende) stookinstallatie en roetafzetting door de verbranding van devotiekaarsen. Het volledige interieur wordt geschilderd in een basiskleur/ondertoon.

Restauratie afwerkingslagen (neogotisch)

- De neogotische afwerking van 1878 is de mooiste die zich tussen het lagenpakket bevindt, ze is nog in goede staat en op de gezonde zones goed bewaard. Testen bij het onderzoek hebben uitgewezen dat een vrijlegging weliswaar complex maar mogelijk is. Maar gezien de kostprijs is dit niet realistisch.
- Optie is om de kerk een algemeen (architecturaal) neogotisch beeld geven, en het koor volledig neogotisch uit te voeren. Er wordt dus gekozen voor een vereenvoudigde versie van de neogotiek, met een effen achtergrondkleur op wanden en gewelven, en eenvoudige sjablonen als versiering.

Restauratie altaar, beelden, schilderijen, kerkmeubilair

Altaar

- De werken worden uitgevoerd door een conservator-restaurateur, gespecialiseerd in stenen beelden en steenachtige materialen. Voor de behandeling van het tabernakel wordt beroep gedaan op een conservator-restaurateur van metaal. Ingrenen :
- Behandeling van de polychromie : fixeren van afschilferende verf, oppervlaktereiniging, verwijderen van oude retouches, vullen van lacunes in de polychromie, retouches lacunes en slijtage in de polychromie.

- Behandeling van de steen : vastzetten van losse delen, oude vullingen bijwerken of verwijderen, vullen van barsten, kappen en lacunes.
Optioneel kan kan ontbrekend beeldhouwwerk aangevuld (als de juiste vormgeving is gekend)
- Behandeling van het metalen tabernakel : oppervlaktereiniging, behandeling corrosie en aanbrengen bescherm laag.

Houten beelden

- De werken worden uitgevoerd door een conservator-restaurateur, gespecialiseerd in houten beelden.
- Aangetaast houtwerk zal worden behandeld, verzwakte zones geconsolideerd en barsten, openstaande lijmnaden en kapjes in het hout opgevuld.
- Opstuwingen en afschilferende verf wordt gefixeerd en er volgt een oppervlaktereiniging waarbij de aanwezige olielaag wordt verwijderd.
- Lacunes in de polychromie worden gevuld, slijtage geretoucheerd. Er wordt een bescherm laag aangebracht.

Gipsen beelden

- De werken worden uitgevoerd door een gespecialiseerd conservator-restaurateur.
- Losse of afgebroken delen worden terug vastgelijmd. Alle barsten, kapjes en lacunes in het gips worden opgevuld met een mengsel van gips en vette kalk gebruikt
- Indien de juiste vormgeving is gekend, kan er voor gekozen worden om ontbrekend beeldhouwwerk terug bij te maken (Christusbeeld van de Calvarie)
- afschilferende verf wordt gefixeerd, er volgt een oppervlaktereiniging, het verwijderen van de olielaag en oude retouches en overschilderingen.
- Lacunes in de polychromie worden geretoucheerd, en na de restauratie worden de kunstwerken van een bescherm laag voorzien.

Schilderijen

- Omdat de kosten voor een volledige restauratie de waarde van deze schilderijen mogelijk overschrijdt, kan worden geopteerd om de schilderijen enkel te conserveren. De schilderijen worden dan op de best mogelijke manier bewaard in hun huidige toestand; de afschilferende verf wordt gefixeerd, stof en vuil worden verwijderd en de meest storende lacunes of vlekken kunnen wat minder opvallend worden gemaakt met een retouche.
- Een 2^{de} optie is een volledige restauratie. Bij een restauratie worden alle conservatiebehandelingen uitgevoerd, aangevuld met een verdergaande reiniging (vernisaafname en verwijderen van oude retouches en overschilderingen), en worden alle lacunes opgevuld en geretoucheerd. Naderhand wordt een nieuwe bescherm laag aangebracht. Deze optie geniet de voorkeur.

Houten meubilair, lambrisering, portaal

- De elementen worden ontstof en licht gereinigd, ontdaan van een te dikke boenwaslaag, eventueel opnieuw voorzien van een dunne boenwaslaag en opgeblonken.
- Aangetaast hout wordt behandeld tegen insecten en schimmels

Diverse interieurwerken

- Lichte reiniging en opschuren vloeren in natuursteen
- Verwijderen filmvormige glanzende laag op de marmeren lambrisering
- Verwijderen van de soepele vloerbekleding in de sacristie

Speciale technieken

Vernieuwen verwarmingsinstallatie

- De verwarmingsinstallatie werd provisorioir aangepast en heropgestart na het buitendienst stellen van het ondergronds kanaal bij de werken aan het paviljoen. De verwarming functioneert, maar de installatie dient vervangen door een monumentvriendelijk systeem. Wellicht is een systeem met verwarmingsstations (type Mahr) de beste optie. Dit dient verder onderzocht gezien de aanwezigheid van ondergrondse crypten waardoor het maken van een ondergronds retourkanaal problematisch kan zijn. Indien graafwerken noodzakelijk zijn dient afgewogen hoe met het archeologisch erfgoed zal worden omgegaan.
- Het stooklokaal is niet conform en dient aangepast (niet gecompartmenteerd en geen beneden- en bovenverluchting aanwezig).

Vernieuwen elektriciteit en verlichting

- De installatie is verouderd en dient vernieuwd.
- De spots die de glas-in-loodramen verlichten zijn schadelijk voor de glasschildering door de warmteontwikkeling, een aangepaste verlichting dient geplaatst.

- Het in de noordelijke zijbeuk opgesteld schrijn met druk bezocht en vereerd beeldje van O.L.V Van Deinsbeke is niet optimaal uitgelicht, te onderzoeken.

Modernisering sanitair

- Het verouderd sanitair in de hulpsacriastie zal worden vervangen door een rolstoelbezoekbaar toilet.

Plaatsing afzuiging kaarsen

- De frequente verbranding van devotiekaarsen veroorzaakt een kleverige kaarsroetafzetting, een vrij agressieve bron van vervuiling die niet alleen het orgel maar ook het kunstpatrimonium zwaar aantast. De installatie van een efficiënte afzuiging is noodzakelijk om de vervuiling van de lucht en het interieur te voorkomen. Het toestel dient niet enkel efficiënt maar ook esthetisch aanvaardbaar te zijn. Verder te onderzoeken.

Geluidinstallatie

- Te vernieuwen

Orgel

- Het orgel op het doksaal, in hoofdzaak gebruikt door de stedelijke academie voor zang en dans, is jaarlijks te onderhouden en stemmen, en herstellen indien nodig.

De concrete richtlijnen komen aan bod in hoofdstuk 6. De verdere uitwerking van de concrete richtlijnen gebeurt in de op te maken restauratiedossiers.

6- Richtlijnen, maatregelen en werkzaamheden

6.1- Eenmalige maatregelen - restauratiewerken

Beveiligingswerken

- Bliksembeveiliging
- Elektronisch, inbraak & brand
- Mechanische beveiliging

De beveiligingswerken werden in 2015 gegund via de procedure van de stockaanbesteding waarbij onroerend Erfgoed fungeert als ontwerper en opvolger van de werken. Uitgevoerd in 2015-2016.

Exterieur

Restauratie Toren & beiaard

- Restauratie toren
- Restauratie beiaard

Restauratie exterieur (muren & daken) en glas-in-lood

- Restauratie daken & regenwaterafvoeren
- Restauratie glas-in-lood

Interieur

Restauratie interieur

- Pleister- en schilderwerken
- Restauratie afwerkingslagen (neogotisch)
- Restauratie altaar, kerkmeubilair, beelden, schilderijen, lambrisering, inkomportaal ed.

Speciale technieken

- Vernieuwen verwarmingsinstallatie,
- Vernieuwen elektriciteit en verlichting
- Vernieuwen geluidsinstallatie
- Modernisering sanitair
- Plaatsing afzuiging kaarsen

6.2- Periodieke maatregelen - onderhoudswerken

Na de restauratiewerken zal op regelmatige basis het nodige onderhoud gebeuren. De aanwijzingen en richtlijnen opgenomen in de as-built dossiers, en de verslagen van monumentenwacht kunnen een hulp zijn voor het opstellen van een concrete planning.

Periodiek te controleren en onderhouden :

- Regenwaterafvoeren : reinigen en ontstoppen goten en regenwaterafvoeren
- Leien dakbedekking : controle op verschoven leien
- Houten buitenschrijnwerk
- Metalen elementen
- Glas-in-loodramen : afstoffen en ontdoen van spinnenwebben
- Interieur (vloeren, meubilair, ...) : afstoffen en reinigen met aangepaste onderhoudsproducten
- Technische installaties : onderhoud volgens onderhoudscontract

6.3- Opsomming van de werkzaamheden⁷⁸

Aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie gerechtigd	forfaitaire werkzaamheden
OPSOMMING WERKZAAMHEDEN					
EXTERIEUR					
2- Riolering					
Niet geïnspecteerd, te controleren en waar nodig te herstellen/vervangen van elementen	x				
Controle & onderhoud, jaarlijks		x			
5- Metselwerken & natuursteen					
Natuursteen					
Natuursteen waar strikt noodzakelijk te hervoegen, zwaar aangetaste en afschilferende stenen te vervangen.	x			x	
Te afwijkende witte natuursteen is te vervangen door Balegemse steen of Massengis Roche Claire Jaune.	x			x	
Dekstenen te herplaatsen na aanbrengen lood, te verankeren in het onderliggend muurwerk.	x			x	
Elementen in blauwe hardsteen					
Barsten en scheuren indien storend en problematisch te verlijmen, visueel storende ontbrekende stukken in te boeten. Indien nodig elementen te vervangen.	x			x	
Metselwerk					
Metselwerk te reinigen	x				
Cementhoudend voegwerk te vervangen	x			x	
Kapotte (verpulverde) stenen te vervangen	x			x	
Te contrasterend voegwerk (oude herstellingen) te vernieuwen	x			x	
Vloeren Doornikse kalksteen, Basècles					
Te herstellen & reinigen (afschilfering)	x			x	
Onderhoudswerken : regelmatig reinigen		x			
Lambrisering marmer					
Hars- of boenwaslaag / vernislaag te verwijderen	x			x	
6- Metaalwerken					
Smeedwerk, balustrades					
Te restaureren en behandelen, alle verbindingen te vervangen door elementen in inox	x			x	
Onderhoudswerken : roestwerende behandeling en schilderwerken		x		x	
Topbekroningen					
Koperen pionnen na te kijken en te reinigen	x			x	
Torenkruis te restaureren en behandelen	x			x	
Onderhoudswerken : roestwerende behandeling en schilderwerken		x		x	
Klokkenstoel					
Stabiliteit te controleren en zonodig aan te passen.	x			x	
Zwaar verroeste elementen te vervangen, alle onderdelen te behandelen	x			x	
Onderhoudswerken : roestwerende behandeling en schilderwerken		x			
Ankers, voetschrappers, plintoostertjes					
Alle metalen elementen zijn roestwerend te behandelen en zwart te schilderen. Bevestigingen te controleren.	x			x	
Onderhoudswerken : roestwerende behandeling en schilderwerken		x		x	

⁷⁸ Zie bijlage 2

Aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie gerechtigd	forfaitaire werkzaamheden
Schouw					
Asbesthoudende schouwpijp te demonteren	x				
Nieuwe dubbelwandige schouw in RVS, aangepast aan de te vernieuwen stookinstallatie <i>°enkel betoelaagbaar indien ook de nieuwe verwarmingsinstallatie wordt betoelaagd</i>				x°	
Standpijpen gietijzer					
Standpijpen roestwerend te behandelen indien nodig te vernieuwen.	x			x	
Onderhoudswerken		x		x	
7- Houtwerken					
Houtstructuur					
De volledige structuur van beiaardtoren + lantaarn wordt gedemonteerd en met nieuwe kwalitatieve materialen heropgebouwd volgens bestaand model.	x			x	
Aangetast hout curatief te behandelen.	x			x	
Aangetast hout indien nodig te vervangen, alle verbindingen te controleren, herstellen, verstevigen	x			x	
Doorgezakte gordingen te verstevigen.	x			x	
Alle spantvoeten te controleren als de daken openliggen (niet zichtbaar).	x			x	
Schrijnwerk					
Ontbrekende en ingerotte elementen te vervangen, alle houtwerk te behandelen.	x			x	
Kraal in koper of lood te plaatsen op de blootgestelde lijsten.	x			x	
Metalen onderdelen te ontroesten, behandelen, en bij te regelen.	x			x	
Kapotte ruitjes te vervangen.	x			x	
Onderhoudswerken		x		x	
8- Dakwerken & regenwaterafvoeren					
Natuurleien					
Lantaarn : te vervangen	x			x	
Wanden toren : maximaal te behouden, plaatselijke herstellingen	x			x	
Galmborden : kleine plaatselijke herstellingen, maximaal te behouden indien demontage niet nodig is voor werken aan bebording of structuur.	x			x	
Dakvlakken te vernieuwen, nokpannen te demonteren, na vernieuwing leien te herplaatsten.	x			x	
Monnikskappen te vernieuwen	x			x	
Aansluitingen, lood en koper					
Toren : de detaillering van alle aansluitingen is met zorg te ontwerpen om problemen zoals die in het verleden voorkwamen uit te sluiten.	x			x	
Alle bekledingen en aansluitingen in koper en lood worden vernieuwd.					
Gootbodems uitpassen, gootbekleding koper te vernieuwen.	x			x	
Afvoerbuizen te vernieuwen	x			x	
Bovendaks binnenkant kopgevels te bekleden met lood van onder de deksteen tot het dakvlak.	x			x	
Onderhoudswerken		x		x	

Aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie gerechtigd	forfaitaire werkzaamheden
9- Glas en glas-in-lood					
Voorzetbeglazing					
Voorzetbeglazing te plaatsen	x			x	
Glas-In-lood					
Te restaureren, herplaatsing in museale opstelling, daardoor kan gekozen voor een conserverende restauratie.	x			x	
Reconstructie brandschildering te overwegen, verder te onderzoeken	x			x	
Raambruggen : bevestiging in natuursteen te controleren op vorstschade (op cementbasis, te hard), indien nodig te vernieuwen.	x			x	
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x			
Glas					
Gebroken ruiten te vervangen	x			x	
Mastiek te vervangen	x			x	
10- Cementeringen, mortels en voegvullingen					
Cementering bovendaks binnenkant gevels					
Cementering te verwijderen. Te bekleden met lood van onder de deksteen tot het dakvlak.	x			x	
11- Behandelingen vocht en ongedierte					
Houtstructuur					
Preventieve en curatieve behandeling van alle onderdelen	x			x	
Opstijgend vocht					
Injecties opstijgend vocht	x			x	
Zoutbehandeling					
Zoutbelaste muren (oa strooizouten zuid) te behandelen	x			x	
Plaatselijk zoutbelasting in vloeren en lambrisering, te behandelen	x			x	
14- Schilderwerken					
Alle hout- en metaalwerk is te behandelen en schilderen in de originele kleuren.		x		x	
Onderhoudswerken		x		x	
17- Isolatiwerken					
Klavierkamer : isolatie aan te brengen	x				
19- Veiligheid en toegankelijkheid					
Toegankelijkheid					
Lantaarn : toegankelijkheid te verbeteren door de aanpassing van de positie en afmetingen van de toegangsluiken, en het plaatsen van staphaken of veiligheidsogen op de verticale stijl tpv het luik tussen onderste en bovenste lantaarn.	x			x	
Luik te plaatsen boven torentrap naar klavierkamer, verbeteren toegankelijkheid beiaardlantaarnkamer.	x			x	
Loopbruggen te plaatsen met stootplank en borstwering.	x			x	
Trappen					
Verzwakte onderdelen te vernieuwen, verbindingen en bevestigen te controleren en te herstellen. Alle hout curatief- en preventief te behandelen.	x			x	
Ladders					
Te vervangen door een genormeerde ladders	x			x	
Zijbeuken : ladders te plaatsen	x			x	
Nieuwe ladder te plaatsen in de kapconstructie tussen onderste en bovenste lantaarn. Te onderzoeken of een metalen ladder kan worden geplaatst tussen de klokken.	x			x	

Aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie gerechtigd	forfaitaire werkzaamheden
Ladder- en klimhaken					
Ladderhaken te vervangen door genormeerde klim- en ladderhaken	x			x	
KLOKKEN, BEIAARD EN UURWERK					
Luidklokken					
Te restaureren	x			x	
Klepels te vernieuwen	x			x	
Vervangen luidassen	x			x	
Beiaard					
Te restaureren	x			x	
Eventuele uitbreiding	x				
Controle en onderhoud :					
1- Reguliere/gewone werkzaamheden aan de beiaard, jaarlijks		x	x		
2- Bijzondere/buitengewone werkzaamheden, 5à10-jaarlijks na restauratie		x		x	
Automatisch speelwerk					
Te restaureren	x			x	
Elektrische bedrading te vernieuwen, elementen met slijtage te herstellen of vervangen	x			x	
Controle en onderhoud		x	x		
Klavier					
Te restaureren	x			x	
Controle en onderhoud		x	x		
Uurwerk					
Te vernieuwen	x			x	
Controle en onderhoud		x	x		
INTERIEUR					
Afwerkingslagen					
Volledig interieur te schilderen met verf die de originele materie benadert, eventueel deels met herneming van de neogotiek.	x			x	
Houten beelden					
Te restaureren	x			x	
Beeld (Maria) tpv nieuw orgel : terug op sokkel te plaatsen na restauratie	x			x	
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x			
Gipsen beelden					
Te restaureren	x			x	
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x			
Stenen hoofdaltaar					
Te herstellen & behandelen	x			x	
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x			
Houten kerkmeubilair					
Te herstellen & behandelen (boenen)	x			x	
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x			
Schilderijen					
Te restaureren	x			x	
Onderhoud : periodiek af te stoffen		x			
Sacristie					
Lambrisering te herstellen na herplaatsing elektrisch bord	x			x	
Lambrisering en meubilair te behandelen (opboenen)		x	x		
Buitenschrijnwerk te herstellen en behandelen, glas-in lood te restaureren	x			x	
Soepele vloerbekleding te verwijderen en plankenvloer te herstellen	x			x	
Plafond : te herstellen en te schilderen	x			x	
Onderhoud : houtwerk periodiek af te stoffen, vloer te boenen		x			

Aard der werken	eenmalig	terugkerend	vrijstelling toelating	premie gerechtigd	forfaitaire werkzaamheden
Hulpsacristie & stooklokaal					
Buitenschrijnwerk te herstellen en behandelen, glas-in lood te restaureren	x			x	
Sanitair te moderniseren	x				
Wanden en plafonds te herstellen en schilderen	x			x	
Compartimentering stooklokaal : Rf deur en wand te plaatsen	x				
Stooklokaal : waterdichtingswerken en vochtbehandeling	x			x	
TECHNISCHE INSTALLATIES					
Beveiliging					
installatie mechanische en elektronische beveiliging (2016, via stockaanbesteding) - controle en onderhoud		x	x		
Bliksemafleiding					
vernieuwd (2016, via stockaanbesteding) - - controle en onderhoud		x	x		
Torenuurwerk					
te herstellen	x			x	
onderhoud		x			
Verwarming					
installatie te vernieuwen	x			x°	
° enkel bedoeld indien noodzakelijk ter conservering van waardevolle en beschermde cultuurgoederen, te staven.		x			
Elektriciteit					
installatie te vernieuwen	x				
Positie hoofdbord (sacristie) te herbekijken	x				
Verlichting					
installatie te vernieuwen	x				
Verlichting zolders (inspectie)	x			x	
Geluidsinstallatie					
installatie te vernieuwen	x				
Orgel					
te herstellen	x		x		
Onderhoud & stemmen, jaarlijks		x	x		
Afzuiginstallatie kaarsen					
Te installeren	x				
onderhoud		x			

7-Manier en tijdstip van opvolging

De opmaak van de restauratiedossiers zal gebeuren in nauw overleg met Onroerend Erfgoed.

De Kerkfabriek heeft een overeenkomst met Monumentenwacht voor periodieke inspecties, zowel voor het exterieur als het interieur. De verslagen van Monumentenwacht worden aan het agentschap onroerend erfgoed bezorgd. Op basis van de inspectieverslagen kan het nodige bijkomende onderhoud worden uitgevoerd, de kerkfabriek voorzien in haar begroting jaarlijks een bedrag voor dit onderhoud.

Van periodieke onderhoudswerken wordt na beëindiging ervan melding of verslag uitgebracht aan het Agentschap.

Grotere ingrepen gebeuren in principe met betoelaging (standaard- of bijzondere procedure), waardoor het Agentschap voorafgaandelijk op de hoogte zal zijn, en ook tijdens en na de werken zal worden geïnformeerd.

7.1- Eenmalige ingrepen

Recent uitgevoerd

Fase 0	Beveiligingswerken	Uitgevoerd
	- Bliksembeveiliging	
	- Elektronisch, inbraak & brand	
	- Mechanische beveiliging	

Gepland :

Fase 1	Toren en beiaard	Bijzondere procedure
	- Restauratie toren	
	- Restauratie beiaard	
	Interieur, schilderwerken	Standaardprocedure,
	- Neutrale basiskleur	eventueel gespreid over 2 jaar
Fase 2	Exterieur en glas-in-lood	Bijzondere procedure,
	- Restauratie daken & regenwaterafvoeren	
	- Restauratie glas-in-lood	
	Inrichting sacristie	Standaardprocedure,
	- Behandeling houtwerk, herstellingen houten vloer, optimaliseren bergruimte kerkelijk textiel	eventueel gespreid over 2 jaar
Fase 3	Restauratie interieur	Bijzondere procedure
	- Restauratie afwerkingslagen (neogotisch)	
	- Restauratie altaar, kerkmeubilair, beelden, schilderijen, lambrisering, inkomportaal	
	Speciale technieken	
	- Vernieuwen verwarmingsinstallatie,	
	- Vernieuwen elektriciteit en verlichting	
	- Modernisering sanitair	
	- Plaatsing afzuiging kaarsen	

Na de goedkeuring van het beheersplan worden de restauratiedossiers opgemaakt en ingediend voor de verschillende eenmalige werken. Het betreft zowel werken waarvoor een verhoogde premie wordt aangevraagd als dossiers volgens de standaardprocedure.

De voorbereiding gebeurt in nauw overleg met onroerend erfgoed.

De richtlijnen en opmerkingen van Onroerend Erfgoed worden verwerkt in de restauratiedossiers.

Na de werken wordt een restauratieverslag opgesteld met als inhoud :

- de werkverslagen;
- een beknopte toelichting bij de restauratiewerkzaamheden en materialen die initieel niet in het restauratiedossier opgenomen zijn;
- De basis hiervoor is de verantwoordingsnota van het goedgekeurde restauratiedossier ;
- het proces-verbaal van de oplevering, aangevuld met een evaluatief relaas van de wijze waarop de aannemer(s) de restauratiewerkzaamheden uitvoerde(n);
- de productfiches waarbij wordt aangegeven waar deze zijn toegepast;
- resultaten/verslagen van onderzoeken/analyses/controles, uitgevoerd tijdens en na de werken (bv. controle-onderzoek hydrofobering; kleuronderzoeken; proefrestauraties, bijkomend bouwhistorisch of archeologisch onderzoek,...);
- vergelijkend fotografisch verslag; voor, tijdens en na de werken;
- opgave van ontwerper(s), hoofdaannemer en onderaannemers met vermelding van de uitgevoerde werken en contactgegevens;
- as-buultplannen;
- richtlijnen voor verder beheer en onderhoud en in functie van de opgelegde toestandrapporten (art. 9/1 RP-besluit).

7.2- Onderhoudswerken, periodiek

Algemeen kan worden verwezen naar de brochure '*Praktische gids voor het onderhoud van gebouwen*', uitgegeven door het WTCB. Per bouwdeel wordt vermeld wat wanneer te controleren : prestaties van materialen, wenselijke periodiciteit van het nazicht, opmerkingen & verwijzingen naar technische documentatie waaronder de technische voorlichtingsnota's uitgegeven door het WTCB.

Ook het inspectieverslag van Monumentenwacht geeft nuttige aanbevelingen voor het onderhoud.

Monumentenwacht heeft eveneens nuttige brochures over hoe omgaan met verschillende materialen.

Exterieur	- Kleine herstellingen opgesomd in de verslagen van monumentenwacht : strikt op te volgen.	na ontvangst rapport MW
	- Reinigen goten, regenwaterafvoer en riolering	minstens 2x per jaar
	- Reinigen voorzetsbeglazing	jaarlijks
Interieur	- Kleine herstellingen opgesomd in de verslagen van monumentenwacht : strikt op te volgen.	na ontvangst rapport MW
	- Ontstoffen glas-in-loodramen	jaarlijks
	- Ontstoffen meubilair	jaarlijks minimum 2x
	- Reinigen vloeren	volgens noodzaak/gebruik
Technieken	- Onderhoud verwarmingsinstallatie,	Conform onderhoudscontracten
	- Onderhoud beveiligingsinstallatie	

8- Bijlagen

	<u>Niet van toepassing</u>	<u>Bijgevoegd</u>
<u>Standaard bijlagen :</u>		
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		Bijlage 1
Lijst van premiegerechtigde werken		Bijlage 2
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		Bijlage 2
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing	
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed die in aanmerking komen voor een premie met aanduiding op kaart	Niet van toepassing	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Niet van toepassing	
Lijst van cultuurgooederen die in aanmerking komen voor een premie		Bijlage 3
Lijst premiegerechtigde werken aan een orgel van na WOI	Niet van toepassing	
Lijst van handelingen waarvoor CBS niet kan oordelen dat ze van die aard zijn om wezenlijke eigenschappen van een DG/SG te verstoren	Niet van toepassing	
<u>Bijkomende bijlagen :</u>		
beschermingsbesluit 0702, monument (KB van 29 maart 1974) beschermingsbesluit 1626, stadsgezicht (MB van 22 mei 1981)		Bijlage 4
Document eigendomssituatie		Bijlage 5
Inventaris archeologie : historische stadskern Inventaris bouwkundig : O.L.V.-Hemelvaartkerk		Bijlage 6
Glas-in-lood : onderzoeksrapport koorramen		Bijlage 7 (enkel digitaal)
Historische & materiaaltechnische studie		Bijlage 8 (enkel digitaal)
- Bouwhistorisch onderzoek - Onderzoek afwerkingslagen interieur - Onderzoek houten beelden - Onderzoek gipsen beelden - Onderzoek houten kerkmeubilair - Onderzoek schilderijen		
Inventaris kunstbezit KIK		Bijlage 9

9- Lijst afbeeldingen

Afbeelding 1 afbakening beheersplan en beschermde zone	6
Afbeelding 2 Orthofoto 2012 (geo.onroerendergoed.be)	6
Afbeelding 3 kadasterplan schaal 1 : 1.000	7
Afbeelding 4 Noordgevel - zicht van op de Markt, 2016	7
Afbeelding 5 Zicht van op de Markt, hoek Hoogstraat, 2016	8
Afbeelding 6 Zuidgevel - zicht van op de Zavel, 2016	8
Afbeelding 7 zicht vanaf de Hoogstraat, 2016	9
Afbeelding 8 zicht vanaf de Hoogstraat, 2016	9
Afbeelding 9 Ferrariskaart, 1771-1778	10
Afbeelding 10 Ferrariskaart, Stads kern Zottegem	10
Afbeelding 11 kaart Vandermaelen, rond 1850	11
Afbeelding 12 kaart Popp, 1842-1880	11
Afbeelding 13 GRB Basiskaart (geo.onroerendergoed.be)	15
Afbeelding 14 Markt met stadhuis en Katholieke kring	15
Afbeelding 15 Markt en stadhuis	16
Afbeelding 16 Markt en standbeeld van graaf van Egmont	16
Afbeelding 17 Markt en Kerk, 1911	17
Afbeelding 18 Markt en Kerk	17
Afbeelding 19 Vlekkenplan – bouwfases	19
Afbeelding 20 Detail Plan Sanderus	20
Afbeelding 21 'Zicht van de Merkt te Sottegem' in 1835, Leopold Broekaert	21
Afbeelding 22 De grafkelder van Egmont vóór 1950	22
Afbeelding 23 Plan voor de verbouwing van de kerk, August Van Assche	23
Afbeelding 24 Ontwerp toegang grafkelder van Egmont, Oscar Van Cauwenberge	24
Afbeelding 25 foto heropbouw toren, mei 1961	25
Afbeelding 26 Westgevel, 1945 Afbeelding 27 Westgevel	26
Afbeelding 28 aquarel beiaardtoren, Jean Baes, 1889	27
Afbeelding 29 Plan stadsrenovatie, studie bureau SWBO, 2011	28
Afbeelding 30 Noordgevel in 1945	29
Afbeelding 31 Noord- en oostgevel 1945	30
Afbeelding 32 Zuid- en oostgevel, 1945	31
Afbeelding 33 Beiaardtoren	32
Afbeelding 34 Foto's toestand houtstructuur lantaarn in 2008	33
Afbeelding 35 foto gedenkplaatgrafkelder familie van Luxemburg / Egmond	36
Afbeelding 36 Ontwerpplan bezoekerspaviljoen, IN & OUT architecture	37
Afbeelding 37 Restauratieplan koor, Auguste Van Assche	39
Afbeelding 38 Tekeningen hoofdaltaar, Blanchaert	40
Afbeelding 39 Tekeningen de vier Evangelisten, Johannes, Lucas, Marcus en Matheüs	41
Afbeelding 40 Het interieur van de kerk tussen 1890 en 1930	42
Afbeelding 41 Ontwerptekening glasramen A, B en C, <i>Camille Ganton-Defoin</i>	43
Afbeelding 42 Ontwerptekening voor het interieur, <i>Leon Bressers</i>	44
Afbeelding 43 Foto middenbeuk, 1943 (KIK)	44
Afbeelding 44 'Ontwerp voor het verhoogen van hoogaltaar,	46
Afbeelding 45 Zicht koor en doksaal met orgel	47
Afbeelding 46 Zicht zijbeuken zuid (doopkapel) en noord	47
Afbeelding 47 Zicht altaar zijbeuk noord en zuid	48
Afbeelding 48 Zicht altaar zijbeuk noord en detail	51
Afbeelding 49 Zicht altaar zijbeuk zuid en detail	51
Afbeelding 50 Ontwerptekening lezenaar en altaar, rond 1980	52
Afbeelding 51 Detail foto communiebank	52
Afbeelding 52 Ontwerp koorgestoelte, Auguste Van Assche	53
Afbeelding 53 De preekstoel in 1943 en 1974	53
Afbeelding 54 Foto's 18 ^{de} eeuwse biechtstoelen zijbeuken noord & zuid	54
Afbeelding 55 Foto's neogotische biechtstoelen	55
Afbeelding 56 Gevels – vlekkenplan	57
Afbeelding 57 plan gevel noord	58
Afbeelding 58 foto's archeologisch onderzoek	60
Afbeelding 59 plannen Triconsult, onderschoeiing noordgevel	61
Afbeelding 60 foto gevel noord	63
Afbeelding 61 erfgoedelementen gevel noord	65
Afbeelding 62 foto's aanpassingswerken noordgevel tpv het ontvangstpaviljoen	66

Afbeelding 63 plan gevel oost	67
Afbeelding 64 foto's gevel oost	68
Afbeelding 65 erfgoedelementen gevel oost	69
Afbeelding 66 plan gevel zuid	70
Afbeelding 67 foto gevel zuid	72
Afbeelding 68 detailfoto's gevel zuid	74
Afbeelding 69 plan gevel west	75
Afbeelding 70 foto's gevel west	76
Afbeelding 71 erfgoedelementen gevel west	78
Afbeelding 72 dakenplan	78
Afbeelding 73 foto's daken	80
Afbeelding 74 gevel & snede beiaardtoren	81
Afbeelding 75 foto's beiaardtoren	83
Afbeelding 76 erfgoedelementen beiaardtoren	85
Afbeelding 77 Plan situering glas-in-loodramen	86
Afbeelding 78 plan zonering	96
Afbeelding 79 langssnede middenbeuk, kijkrichting zuid	96
Afbeelding 80 foto's middenbeuk	97
Afbeelding 81 foto's zijbeuken, zijaltaren N & Z	97
Afbeelding 82 foto zuidelijk transept	98
Afbeelding 83 foto's koor	98
Afbeelding 84 foto's bevloering & treden, vloerrooster verwarming	99
Afbeelding 85 foto's bevloering & treden	100
Afbeelding 86 foto's lambrisering	100
Afbeelding 87 foto's zuilen en gewelven	100
Afbeelding 88 foto's sacristie	101
Afbeelding 89 foto's hulpsacristie	102
Afbeelding 90 foto's portaal	103
Afbeelding 91 plan & snede Egmontcrypte	104
Afbeelding 92 foto's interieur Egmontcrypte	105
Afbeelding 93 plan zolder	105
Afbeelding 94 foto's zolder	108
Afbeelding 95 opmetingsplannen beiaardtoren, 2014	109
Afbeelding 96 Vertikale snede beiaard, 2014	110
Afbeelding 97 Horizontale snedes beiaard, 2014	111
Afbeelding 98 Foto's kalkverlagen	115
Afbeelding 99 Foto's Olieverf - neogotiek Bressers-Lachaert	116
Afbeelding 100 Foto's Olieverf - neogotiek Bressers-Lachaert	120
Afbeelding 101 Foto's Olieverf – herneming neogotiek	121
Afbeelding 102 Foto's KIK, 1943	123
Afbeelding 103 Foto resten Goethals-schildering achter de lambrisering in het koor	123
Afbeelding 104 Plan situering houten beelden	125
Afbeelding 105 Plan situering gipsen beelden	130
Afbeelding 106 Plan situering houten meubilair	135
Afbeelding 107 Plan situering schilderijen	152

10- Bibliografie

Claesen, E.L., *Tours et Tourelles de la Belgique - d'après les Aquarelles de Mr. Jean Baes*, Bruxelles

Vermeiren R. & Bergmans A., KADOC, *Inventaris van het neogotische tekenarchief Bressers-Blanchaert ca. 1860-1914*.

Lamarcq D., *De bouwgeschiedenis van de O.L.V.-Hemelvaartkerk te Zottegem*, Zottegem 1989.

Van Isterdael H., *Inventaris van het archief van het Land van Zottegem*, Brussel 1986.

Van Bockstaele G., *Inventarissen van de kerkarchieven van Zottegem, deel 3*, Zottegem 2008.

Verstricht L., *O.-L.-Vrouw Hemelvaartkerk Zottegem*, Zottegem 2001.

Watté F., *Zottegem 17^e-18^e eeuw*, Zottegem 1984.

Jaenen M., *De Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk te Zottegem, Bouwhistorische studie*, (onuitgegeven onderzoek), Brussel 2008.

Van den Wijngaert C., *Vooronderzoek Glasramen uit de O.-L.-V.-Hemelvaartkerk te Zottegem*, (onuitgegeven onderzoek), Stabroek 2004.

Reyniers G. En De Smedt S., *Zottegem O.L.V.-Hemelvaartkerk, Onderzoek van de afwerkingslagen van het interieur*, (onuitgegeven onderzoek), Gent 2008.

Richardson B., *Zottegem O.L.V.-Hemelvaartkerk, Onderzoek van het houten kerkmeubilair*, (onuitgegeven onderzoek), Gentbrugge 2008

Weissenborn H., *Zottegem O.L.V.-Hemelvaartkerk, Onderzoek van de schilderijen en beelden*, (onuitgegeven onderzoek), Gentbrugge 2008

Van den Wijngaert C., *Vooronderzoek glasramen van de Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaartkerk – Zottegem*, (onuitgegeven onderzoek), Stabroek 2004

Reynders-Jammaers N., *Beiaard Zottegem*, (onuitgegeven studie), Sint- 2011